

**ВСЕ ПОЧАТИ?
ЗАНОВО!**

**ЛЮДМИЛА
КОГУТ**

Людмила Когут

Я КБИ
ВСЕ ПОЧАТИ ?
ЗАНОВО !

Роман

Львів, «Афіша», 2011

УДК 821.161.2-3
ББК 84 (4УКР)-44
К57

Когут Л.
К57 **Якби все почати заново?** : рѳман / Людмила Когут. –
Львiв : ТзОВ “Видавнична фiрма «Афiша»”, 2011. – 215 с.
ISBN 978-966-325-154-7

Захоплива розповiдь про кохання i хитросплетiння людських стосункiв упродовж довгих десятилiть, про чарiвнi витiвки веселої фантазерки долi, часом щедрої на подарунки, а iнколи подiбної на злющу даму, цiлком позбавлену доброти i почуття гумору.

Разом з героями ви поринете в цiкаву подорож у минуле iз щасливим поверненням у сьогодення, замислюючись...

А якби все довелося розпочати заново...

Автор вiрша на обкладинцi
Олена Матушек

ISBN 978-966-325-154-7

© Л. Когут, 2011
© ТзОВ ВФ «Афiша», 2011

ЧАСТИНА 1

Павутина подій

*Вона прийшла непрохана й неждана,
І я її зустріти не зумів.
Вона до мене впливла з туману
Моїх юнацьких несміливих снів.
Вона прийшла, завітчана і мила,
І руки лагідно до мене простягла,
І так чарівно жликала й манила,
Такою ніжною і доброю була.
І я не чув, як жайвір в небі тане,
Кого остерігає з висоти...
Прийшла любов непрохана й неждана,
Ну як мені за нею не піти?*

Василь Симоненко

Актова зала поволі заповнювалася. З неймовірною швидкістю з тихого барвистого людського квітника ставала схожою на дзижчащий вулик, в якому з дикими криками від захоплення кидались одна до одної святково вдягнені дівчата, дівиці, жіночки. Хлопці ж, парубки та чоловіки зустрічали своїх знайомих більш стримано, по-важно потискуючи один одному руки та дружньо поплескуючи по плечах. За короткий час у приміщенні утворився некерований безлад зі сміхом, вересками, зойками і гучними гупаннями сидіннями крісел...

У школі була довгоочікувана зустріч однокласників. І цим пояснювалось усе. Нарешті всі зручно розсілись і поволі затихли. На сцену вийшов директор школи.

Це був імпозантний і гарний чоловік, на якого із захопленням дивилося все жіноцтво, присутнє в залі, починаючи з його відданої заступниці і правої руки Євгенії Михайлівни Кисіль, усіх решта вчительок, сьогоднішніх

старшокласниць, колишніх випускниць і закінчуючи невибагливими прибиральницями, які скромно вместилися в останньому ряду шкільної актові зали, сиділи тихенько, як сірі мишки в коморі, та із задоволенням і неприхованим зацікавленням споглядали святкове дійство, на яке вони прийшли з власної волі, а не з примусу.

...У навчальному закладі панувала атмосфера дружньої співпраці та активного колективного життя, що в подібних освітянських установах траплялося не так часто. Безперечно, у цьому була заслуга мудрого керівництва Віталія Андрійовича Кондратюка, якого позаочі всі ніжно називали «Наш Вітьок» або «Кіндрат».

Після його короткого та ненудного виступу розпочався святковий концерт, на якому демонстрували своє незгасле молодецьке завзяття випускники попередніх років і теперішні школярі. Емоційно налаштований зал сприймав виступи на ура. Всі були щасливі та піднесені.

По закінченні урочистої частини та концерту веселі випускники згуртувалися по своїх класах та голосною і різнокольоровою юрбою пішли в «придворний» ресторан. Дирекція школи постійно використовувала його для проведення випускних вечорів, відзначення днів народження, ювілеїв та інших визначних подій, які згуртований і «перевірений у боях» учительський колектив відсвятковував за спільною чарчиною. Шеф ресторану був найближчим другом керівника навчального закладу. І це все пояснювало. Ресторан мав великий прибуток, а колектив школи – надзвичайну приємність. Вигода була взаємною...

Клас, про який мовиться, залишив стіни школи п'ять років тому.

І от тепер за урочистим столом зібралися люди, в яких за спиною вже був певний життєвий досвід. Більшість із них закінчили навчання в інститутах, технікумах, училищах, а хлопці відслужили армію і почувалися справжніми чоловіками.

Тамадував у них, як повелося з давніх-давен, староста класу. Він упевнено сидів поруч зі своєю дружиною,

яка колись вчилась із ним у школі. Одружились вони два роки тому. Загалом же з цього класу побралися п'ять пар. У такий визначний ювілейний день вони всі були присутні. Решта з однокласників, хто був одружений з «чужинцями», прийшли на вечір без своїх «подружніх тягарів». Та й ті однокласники, які ще не встигли зв'язати себе намертво тісними путами Гіменея, на цій вечері так само були без пари. Забава мала надзвичайно своєрідну емоційну тональність. Всі занурились у спогади веселого юнацтва, сміялись, «дерли один з одного лаха». Майже в усіх була компанія для танців і пиття чарки «на брудершафт», симпатія для поцілунків і; можливо, ще для чогось (після закінчення торжества), бо всі вже виростили те, що «заборонялось» колись, тепер було у самий раз.

Як на вечері зменшувалося кількість пляшок з горілкою й вином, то розмова ставала відвертішою, голоснішою, теплішою. Згадували, як «Вітьок» прийшов до них у школу, коли були у старших класах. Тоді молода завучка, як вони з теплотою говорили про неї «Женька Кісилиха», викладала хімію. Вона прийшла у школу на декілька років раніше, ніж «Вітьок».

Освітнянські заклади – здебільшого складна, пліоткарська і майже завжди заздрісна та скупа на доброту і щирість жіноча трясовина. А тут для шкільного жіноцтва, як щедрий дарунок долі, на горизонті раптово з'явився вродливий молодий чоловік. Розумний, веселий і енергійний. І зовсім не випадково темна і терниста дорога шкільних коридорів без манівців привела прибульця до найбільшого світлого кабінету. Година його олімпу пробила досить швидко. Без великих зусиль «Вітьок» з тісної та галасливої вчительської пересів у зручне директорське крісло на зміну старій шефовій, що йшла на заслужений відпочинок, відчуваючи у спину потужний виштовхувальний подих активного новачка.

Він дуже вдало і вчасно вписався в колектив. Школа була нова, склад учителів – молодіжний, здебільшого жіночий. «Вітьок» доповнив його своїми вчительськими кадрами і розбавив міцним чоловічим духом.

Уже на початку навчального року поріг школи переступили новий історик, фізик, воєнрук, учителі праці, креслення, фізкультури і вседисущий та пролазливий завгосп. Так у школі запанувала атмосфера суцільної закоханості. Невидимі, але фізично відчутні флюїди любові, як легкі кольорові метелики, зворушливо літали та майоріли по усіх шкільних закомарках. Жінки-вчителі на очах перетворились із занедбаних «учителюх» в сучасних «учителіць». І коли стара директриса прийшла до них на чергову забаву, то не впізнала свій колектив. Там вирувало нове енергійне життя.

Старшокласниці так само жваво та із симпатією заглядали на нових учителів-чоловіків, які недавно закінчили університет і підходили їм як об'єкти для любовного захоплення. В усіх грала молода гаряча кров!

Історик Ігор Микитович на випускному вечорі закохався у випускницю Лілю Євтушенко і зараз, через п'ять років, сидів поряд із нею, своєю дружиною. Перший рік після закінчення школи вона ніде не вступила вчитись, а далі її суцільно захопив вир кохання. Через рік неймовірного любовного шалу вона поспішно вийшла за нього заміж, через півроку народила сина. Наступного року привела на світ ще одного. І от тепер Ігор відчував себе запишаним батьком родини, а «Руда Лілька» – гоноровою сімейною матроною, яка була в декретній відпустці по догляду за дітьми.

Дружина старости класу з цього приводу незлобно пожартувала:

– Лілю! Мамуся ж ти наша багатодітна! Та вже не дивись ти навколо таким козирем, не задирай високо голову, щоб часом корона не злетіла. Хоч злегенька опусти вниз свій носик, бо ще трохи і ти або зашпортаєшся і впадеш, або, навпаки, від запаморочення голови злетиш у хмарки. Зглянься над нами, грішними та приземленими, і повернись до нас!!!

Усі засміялись, а Ліля, не образившись, зреагувала досить мирнолюбно:

– Та біля вас я, біля вас! Не дасте багатодітній мамі й позадаватись трошки! Прошу вас, тільки не дуже заздріть, бо це не так вже й легко мати купу хлопів у хаті. Ото один раз як розслабишся, а потім – другий, то радієш і регочеш від щастя решту свого життя!

– Лілько, вже так дуже не прибудняйся. Ми в курсі, що мати дітей – не мед їсти. Та нас усіх чекає таке. Ми ще народимо також. Правда, дівчата?

– Ой! Не знаємо, не знаємо! Як хлопці нам допоможуть, то може і приведемо діточок на Світ Божий. А як ні, то нічого вже не зробиш...

І далі жартували та сміялись...

Руду Лільку обняв її чоловік і щось прошепотів на вухо.

– Ігоре, ти намовляєш її на дівчинку? Та хай хоч ті розбійники підростуть!?

– Ні, дівчатка, з поповненням ми трошки перепочинемо. Правда, Лілюсю?

– Так, Ігорчику. Але подивись, які вони заздрісні і недобрі! Так і хочеться на зло їм усім народити дівчинку!

Лілька була конопатою, мала волосся яскраво-вогняного кольору. Та цей, здавалось би, недолік, не завадив їй відхопити чорнявого високого красеня і бути в нього коханою «лялькою», як він ніжно називав її вдома. Але факт, що вона, така руда, найперша з однокласниць вийшла заміж, викликав не один раз принизливі розмови поза її спиною, які мимоволі доходили до неї. Порпання в її простирадлах нервували Лільку, і коли хтось із знайомих дівчат недобре пожартував, що вона швидко із шкільної парти опинилась у чужому ліжку, то вона, захищаючи себе, дала відповідь навідріз і без найменшої делікатності:

– Нічого дивного в цьому немає, бо хороших дівчат розбирають ще цуценятами, а всі решта залишаються просто сучками.

Отримавши такого словесного ляпаса, охочих зухвало жартувати над нею більше не було. З часом більшість дівчат-однокласниць повиходили заміж, то ранній шлюб Рудої Лільки залишили у спокої.

Одружені однокласники після закінчення школи товаришували сім'ями. У старости завжди в заступниках була Люба Батіг. Вона вийшла заміж за однокласника Ореста Коваленка. Поряд з ним сиділа довговолоса білявка Оріся Сліпець зі своїм чоловіком Мартином Говірким. То була найбільш цікава подружня пара в їхньому шкільному товаристві. Зовнішньо гарні обоє. Вона екзальтована і завжди сексуальна. Вбиралась винятково у спокусливий одяг, яскравий, напівпрозорий, який, як магніт, притягував погляди і чоловіків, і жінок. Під цими перехресними зацікавленими поглядами вона почувалася пречудово, а від почуття своєї сильної жіночої харизми була ще більш балакучою та веселою. Вона була жінка-вамп, жінка-зірка із чудовим почуттям гумору, а він – мовчазна зануда «із сумно повішеним носом» над чорними вусами. Мартин оживав у розмові лише тоді, коли говорили про якісь матеріальні речі, які його раптово зацікавлювали. Але тільки-но миналась тема, яка зачіпала його меркантильні інтереси, він одразу ж згасав і, широко зіваючи, смикав за рукав дружину та, гугнявлячи в ніс, говорив:

– Орісю, пішли вже додому, бо мені завтра рано вставати.

Вона нервувалась. Їй хотілося ще посидіти між людьми, посміятись, випити чарчину і потанцювати. Мартин же ставав зовсім інертним і не проявляв ніякої зацікавленості до загального галасу. Та раптово знову оживав, коли тема нової розмови була дотична до його інтересів. Він майже ніколи не пив з ними, тому що завжди був за кермом. Навіть на цю першу ювілейну зустріч приїхав на своєму новенькому «Запорожці». В їхньому шкільному товаристві на той час ще ніхто не мав автомобіля. Це була неймовірна розкіш, яка викликала заздрощі в оточуючих. Дівчата з цього приводу глузували з Орісі:

– Ну, Сліпчиха, ти ж і балувана! Живете ж зовсім поряд! От скажи, чого ти запрягла Мартина приїхати на забаву своєю машиною?

– Та йому й чарки понюхати не можна! І яка для нього радість з такої вечірки?

– Сліпчихо, ти просто егоїстка!

– Ні, дівчата, Оріся таки молодець. Погодьтеся, це треба мати неабиякий хист або, напевне, вроджений талант, щоб так мудро керувати чоловіком.

– Так, бо таку гарну блондинку треба носити на руках, а на шию вона вже видряпається та сяде сама. От дивіться, ми все пішечки та ніжками, а вона – тільки на машині. Наша ж ти королево!

Оріся віджартовувалась, а коли хлопці пішли на перекур, то відверто пояснила:

– Дівки, припиніть! У кожній сім'ї є свої нюанси, так і в нас. Коли він перехилить чарку, то моя любов в одну хвилину переходить у ненависть! Так що мені більше на руку, коли він тверезий, тому ми їдемо на забаву машиною. Бо він добре знає мою думку щодо п'ятики. Я вас попрошу, не чіпайте більше цієї теми при ньому, бо це наша невелика проблема. Він зараз нічого не говорить, а потім удома безжалісно висмокче з мене всю кров, і мені буде несолодко. Та й потім... Це на тверезу голову він німий та й німий, а п'яний – ну чистий вар'ят. Плете не раз такі дурниці, що страх Божий!

Прізвище (Говіркий) було наче насмішкою над його мовчазною вдачею. Мартинові більше б підходило прізвище Мовчун або Німий, як влучно приштампувала йому кохана дружина. Усі дівчата з класу дивувались, коли Оріся ніби здуру вийшла за нього заміж, бо за складом характеру вони зовсім не підходили одне одному. Хіба що мали велику схожість у фінансових питаннях. Тут вони були, наче брат і сестра. І цікаво було те, що Оріся постійно була його «босом». Можливо, і заміж за нього вийшла тому, що він був зручним об'єктом, піддатливим для її керівництва. Їй подобалося ним потурати, думала, що так буде завжди! Але це тільки другий рік, як вони побрались. Життя покаже своє. Може, і Мартин виставить рижки, зубки, хто його знає. Далі буде видно. Так

дівчата говорили між собою. Але поки що Оріся Сліпець і Мартин Говіркий виглядали щасливими.

Біля них сиділа також дуже інтригуюча пара. Наївно-дитяча, пухкенька, невисока чорноволоска з блакитними очима Ромця Заяць та її чоловік – високий світлочубий Юрко Іванчишин. Зовнішньо вони зовсім не підходили один одному. Зустрічались і побрались, коли він відслужив армію. Вона любила його ще зі школи, чекала з армії. Для неї не було інших хлопців, і вона таки «зробила» його своїм чоловіком. Коли вона домоглася свого, дівчата жартували:

– Ромцю, ти діяла точнісінько за принципом: мені чужого не треба, але своє я візьму, чие б воно не було і його б мені не вартувало.

У школі Юрко зовсім не звертав на неї уваги. Незважаючи на це, вона, енергійна маленька чорнява «пампушечка», була наполегливим завойовником серця білявого здорованя. І, як не дивно, Ромця вийшла сміливим переможцем у цій війні сердець. Вона й досі дивилася на нього закоханими очима підлітка, а не дорослої жінки-дружини, кліпала довгими віями і кивала головою на знак згоди з кожним його словом. Це виглядало смішно. Дівчата кепкували з неї:

– Ну чим Юрко міг так узяти тебе у свою владу та покірливий полон? Іншої думки, ніж у нього, в тебе нема і бути не може. Це просто якась дивина!

Ромця не мала на це відповіді і червоніла. В їхньому домі він був світла голова, а вона – тепла і чутлива душа.

...Забава була в самому розпалі. Радісні та задоволені хвилюючою зустріччю зі шкільними товаришами, вони сиділи за святковим столом поряд із директором школи.

Історик Ігор був давнім другом «Вітька», ще з універсу. Нині вони сиділи разом, плече-в-плече, зручно вместилися незмінна пасія директора і завуч в одній особі – «Женька Кісилиха». До інших колег і випускників Віталій Андрійович підходив тільки із ввічливості, виявляючи свою повагу і толерантність.

Промайнула забава... Ніби й не було.

ЧАСТИНА 2

Дивний пасьядне

*Ну, скажи, хіба не фантастично,
Що у цьому мареві доріг
Під суворим небом, небом вічним,
Я тебе зустрів – і не зберіг?
Ти і Я – це вічне, як і небо.
І доки мерехтітимуть світи,
Будуть Я приходити до Тебе,
І до інших йтимуть горді Ти.
Як все це буденно, як це звично,
Скільки раз це бачила Земля...
Але ми з тобою, ми не вічні!
Ми з тобою просто – Ти і Я.
І тому для мене так трагічно
Те, що ти чиясь, а не моя!*

Василь Симоненко

Як буйні вітри навколо світу, промайнули наступні п'ять років. Зупинити час неможливо. Стрімкою рікою незліченних хвилин він линув далі й далі.

...І от уже за спиною кожного з них був новий шматок життя. Невеликий відбиток від минулих подій відобразився на зовнішності присутніх.

У деяких чоловіків з'явилися лисини, у багатьох жінок – зіпсувалися фігури. Хлопці віджартовувались, що лисина – це галявина, витоптана мудрими чоловічими думками. Дівчата ж, голосно сміючись, відстоювали свої права безкарно мати трохи зайвого тіла на гладких боках. Але загалом усі виглядали зовсім не зле. Настрій був пречудовий.

І знову голосні вигуки в актовому залі школи, верескливі йойкання жінок, виважене басіння чоловіків, перекури біля центрального входу та, за старою звичкою, в туалетах, а потім урочиста і довгождана хода в той же славний ресторан.

За кожним столом зібралось своє товариство, але вже не таке велике, як на попередньому ювілеї. З роками всіх вперед то й наполегливо засмоктувала рутину, проблеми, життя...

В їхньому класі незмінним було ядро – подружні пари: Руда Лілька та історик Ігор, Орися Сліпець та її мовчазний благовірний Мартин Говіркий, Люба Батіг та Орест Коваленко, Юрко Іванчишин та Романа Заяць і староста класу Олег Кішка та Ірина Гаркава.

Усі жінки змінили свої дівочі прізвища на прізвища чоловіків, але у класному товаристві їх називали так, як у давні шкільні роки.

Директор «Вітьок Кіндрат» із своєю «Кісилихою» більшу частину забави просидів у складі вчителів і лише декілька разів підійшов до їхнього столу. Хоча раніше в цьому товаристві він часто проводив своє дозвілля разом із завучкою, яка тепер була його новою законною дружиною. Доля внесла значні корективи в його особисте життя. Те, що він колись приховував від цікавих сторонніх очей, стало відомо всім.

...Скандал, пов'язаний із Віталієм Андрійовичем та Євгенією Михайлівною, набув широкого розголосу.

Коли більш ніж п'ятнадцять років тому він прийшов учителювати у школу, то вже мав дружину Дарину і двох синів. Діти були ще маленькими, за ними доглядала теща і його мама. Дружина також працювала в освіті, але у вищій школі. Побралися вони в університеті. Справили гучне студентське весілля і до закінчення навчання подарували своїм батькам живу ляльку чоловічого роду, а самі продовжували вчитись. Після університету зробили знову великий подарунок своїм предкам – другу маленьку ляльку, також хлопчика. У декретній відпустці Дарина зовсім не була, а своїм батькам, свекрусі та свекрові влаштувала веселе життя. Діти були повністю під їхньою опікою. Мама Дарини жартувала:

– Добре, що хоч не кажеш нам дітям цицьки давати!

Тому, що Віталій і Дарина були одинаками у своїх батьків, старі тішились внуками і пильнували їх, як найбільші цінності цього тлінного світу. Ходили бавити дітей

по черзі, а як малі трохи підросли, то забирали їх до себе додому і привозили до рідних батьків тільки на вихідні. Іноді й тижнями молоді тато і мама не бачили малюків, займаючись своїми особистими справами, спілкувалися з дітьми та батьками лише по телефону. Молодим батькам жилося чудово, вони мали повну волю у своїх діях. Налігали тільки одне одному та установам, де працювали, швидко набирали обертів, роблячи кар'єру. Дарина закінчила аспірантуру та залишилась у рідному «універсі», а Віталій успішно керував школою.

Сумлінна помічниця і його права рука, завуч Євгенія Кисіль, також на той час мала чоловіка і дві доньки. Здавалось би, люди живуть нормальним подружнім життям.

А ні!!! Доля розкинула перед ними дивний пасьянс і несподівану комбінацію цікаво викладених життєвих карт, які кардинально змінили існування цих сімей.

Важко було зрозуміти, як усе це сталося. Але на все Божа воля. Як склалось, так склалось...

Данило Кисіль працював у сфері, далекій від освіти. Щоденні оповідки дружини Євгенії про школу, розклад уроків, учительські плітки та інші маленькі інтриги йому були геть ні до чого. Ці розмови ніби притрушували його порошком учнівських зошитів, інколи він хотів аж стріпатись від непотрібної інформації. Та цього невидимого морального спротиву вона не зауважувала і ще щільніше обмотувала його павутиною нецікавого чужого життя. До слова сказати, цей словесний дріб'язок не дуже заважав їхньому нормальному подружньому співіснуванню.

Але в кожній людині хоч один раз у житті буває якийсь фатум. Так і в них.

...Одного разу директор запросив сім'ю Кисилів та товариство історика Ігоря до себе додому на зустріч Нового року. Сім'я Віталія жила в невеликому приватному будинку, який після весілля молодят подарували їхні батьки. На той час такий будинок вважався великим маєтком.

Новий рік зустріли весело, з танцями та різними забавами. Діти були порозпихані до дідів, бабів, і молодому товариству нічого не заважало відірватися від буденності

та потрапити у святкову ейфорію. На цій вечірці вперше побачились і познайомились Данило Кисіль із дружиною директора – Дариною. І якщо серце – це двері кохання, то очі – дзеркало душі. Весь вечір вони не зводили один з одного зацікавленого погляду. І навіть більше, ніж приглянулись. У кожного в серце влучила маленька любовна колючка, яка постійно ятрила.

З того новорічного вечора їх переслідувало нестримне бажання бути разом. Вони з нетерпінням чекали наступних зустрічей і робили все, щоб таких приводів було більше. Потаємна любов почала будувати мости там, де їх не можна зводити. Але, на великий подив, у багатьох випадках такі споруди стоять довго, міцно і непорушно, якщо кохання є справжнім. Та простій людині отак зразу важко зрозуміти, яке це кохання, тим паче розгадати, справжнє воно чи ні. Неможливо з'ясувати і його походження. Від заобрійних печерних часів до сьогодні ще ніхто не зміг розтлумачити сутність цього почуття. Ніхто не знає, звідки воно раптово з'являється і куди зникає...

Директорові, правду кажучи, також віддавна подобалася його заступниця – Євгенія Кисіль. Він спілкувався з нею щодня і так звик до її товариства, що у вихідні йому весь час кортіло зателефонувати, щоб хоч на мить почути її голос. Він ледь стримував себе, щоб цього не зробити.

Спочатку вони збиралися на різні забави великим товариством, а потім їм було комфортно лише вчотирьох. Так тривало декілька років, поки в їхніх душах не назбиралася достатня кількість любовного трунку, від надлишку якого вони просто пропадали. Перше зітхання їхнього кохання було останнім зітханням їхньої мудрості. І правильно говорять, коли кохання заходить у двері, то розум вискакує через вікно.

На білому світі немає гіршого нещастя, як втратити здоровий глузд від любові, і ніхто, крім Всевишнього, не зможе відгородити людину від цього. Але Бог, на превеликий жаль, не займається такими дурницями, як любов. У цей час він одноосібно володіє всіма таємницями закоханої душі і лише з цікавістю споглядає за нею зі своєї величної недосяжності.

Потаємне кохання цієї четвірки було небезпечне, як розбуджений вулкан. Вони постійно потребували зустрічей. А коли довгий час не бачилися, то для них усе навкруги втрачало свій сенс. І навпаки, коли були разом, то їхні серця охоплював особливий щем, який неможливо ні описати, ні виміряти. Вони хотіли лише одного – спілкування і любові, від якої згорали. Та всі добре знають, що вогонь – прекрасний слуга, однак дуже поганий господар, бо руйнує все на своєму шляху. І головне, що робить це миттєво та безповоротно. Так трапилось і з ними. Полум'я свого позашлюбного кохання вони не змогли загасити...

Взаємний потяг минув критичну позначку бар'єра міцності, і всі почуття в одну хвилину прорвали греблю та вийшли назовні. Їхня інтимна родинна історія невдвозі стала «надбанням» широкого загалу та зухвалою підставою для тривалих дискусій.

А сталось ось що...

Вони святкували Восьме березня. Дітей, як зазвичай, відправили до батьків та розкошували вузьким родинним колом. Подружнтя любов вийшла з берегів, і вони з більшою пристрасстю заглядали в очі чоловікам і дружинам товаришів, аніж своїм шлюбним партнерам. Перебували в такому захопленому стані, що кохання у своїй сім'ї, поряд із новими почуттями, було мов затерта монета, на якій зовсім не видно номіналу. Жодне вдавання вже не допомагало їм приховувати нову любов і, навпаки, зображувати стару, що вже згасла. Їхнє кохання не потребувало ніякої дорожньої карти, воно наосліп, але впевнено торувало власну любовну стежину.

Цей березневий вечір був прекрасним. Із сміхом і музикою він поступово перейшов у ніч. Вони танцювали і танцювали, обмінювалися партнерами і жартували, що зроблять це назавжди. Є такі речі, про які Всевишнього треба довго просити і лиш пошепки сказати про це Лихому, як усе враз здійсниться.

Віталій запропонував:

– Даниле, а поміняймося дружинами?!

Сказав це жартуючи, але цілком серйозно.

– Добре, я пристаю на твою пропозицію з радістю. І готовий до цього хоч із цієї хвилини, – також серйозно відповів Данило.

Жінки стояли, як загіпнотизовані. Хміль ураз пропав, вони здивовано дивилися на чоловіків. Кожна хотіла того, про що домовились їхні шлюбні, але вголос своїх бажань не виказували. Чоловіки потиснули один одному руки:

– Згода?

– Нема питань! Домовились!

Віталій обняв за талію чужу дружину Євгенію і весело сказав:

– На добраніч! Даринко, ви ідіть з Данилом у нашу спальню, а ми з Євгенією – у гостьову кімнату. Ти не проти?

– Як ти вирішив, хай так і буде.

Жартуючи, пари розійшлися по різних кутках хати.

Коли ж залишилися на самоті, то під дією алкоголю і давно нагромаджених почуттів пристрасті плавний перехід від першого відкритого поцілунку до першого розстібнутого гудзика минув блискавично швидко. Вони і не зчулись, як потрапили в палкі обійми одне одного. Шал пристрасті був подібний до грози, коли хмари збирались, збирались, небо серед білого дня стало чорнющим, але дощу все не було. І тут грянув грім, і почалася раптова злива, подібна на стихію. Хмари їхньої любові і потаємні мрії збиралися впродовж декількох років і зараз знайшли вихід... Це була суцільна лавина, шквал бажань. Вони не могли налюбитись і натішитись одне одним.

... Зранку всі спочатку почувалися незручно і тільки перемовлялися короткими репліками. А потім, разом снідаючи, їхня бесіда перейшла в рішуче обговорення спільного майбутнього. Данило почав першим:

– Ми сьогодні в незвичному становищі, але я пропоную, щоб усе вирішили цивілізовано і звільнилися з лушпайок умовностей. Віталію, я давно бачу, що моя дружина любить тебе. Коли вона щось розповідає про тебе, то просто світиться. Я не хочу бути з нею разом тільки з почуття обов'язку та без любові, бо таке життя подібне на добровільно споруджену тюремну камеру для двох чужих осіб. Час моєї лю-

бові до неї також минув. Не знаю, у чому причина?! Але зараз це вже немає ніякого значення. Я люблю твою Дарину і хочу, щоб моє кохання розкошувало зі мною, щоб його не зачипив навколишній бруд. Я не хочу відчувати ні ненависті, ні помсти, ні жорстокості. Це ні до чого. Я не маю наміру, як хлопчисько, ховатись із своїм коханням і шукати привід, де б зустрітися потаємно. Отож, як розумні люди, дійдемо спільного висновку щодо нашого подальшого життя. Подумаємо, як усе доведемо нашим дітям і близьким, бо після сьогоднішньої ночі жити по-старому ми вже не здатні.

Дарина і Євгенія сиділи мов німі. Вчора і сьогодні вони віддали всю ініціативу в руки своїх чоловіків і не знали, як краще зробити, щоб залишитися друзями і не спалити за собою родинні мости, водночас не втративши людське обличчя.

– Ти правий! По-старому ми жити вже не зможемо, а по-новому ще не вміємо. То що робимо? – Віталій запитально обвів їх прискіпливим поглядом.

Євгенія перша порушила мовчання:

– Хоч мені й ніяково від таких раптових змін, але, правду кажучи, я щаслива, що наше кохання вийшло нагору. Мені б хотілось, щоб ми все вирішили помірковано. Безперечно, для дітей і батьків це стане суцільним шоком. Їх можна зрозуміти. Але, з іншого боку, ще трохи – і діти виростуть, у них буде своє доросле життя, вони сприйматимуть нас лише як фінансових донорів. Та й, зрештою, ми ж ніде від них не тікаємо. Сторонні ж люди мене зовсім не цікавлять. Я не збираюсь жити на угоду загалу. Я мрію про майбутнє тепер і хочу отримати ковток свіжого повітря та спробувати ще раз бути щасливою. Бо не витримаю чекати десятки літ реанімації своєї любові у теперішній родині, щоб на схилі літ розпочати новий етап життя. Незважаючи на те, що моє подружжя було непоганим, нині воно завмерло, як недоношене дитя в утробі матері. Мені трохи більше за тридцять, а я почуваюся шістдесятилітньою. Я зараз бажаю кардинальних змін! Вирішуймо, де і хто буде жити.

– Я пропоную жінкам залишатися господинями у своїх домівках. Діти ж, звичайно, залишаються також із

ними. А ми йдемо по других хатах, до нових дружин, – сказав Віталій і подивився запитально на Данила.

– Добре! Коли перевозимо речі?

– Як переговоримо з дітьми. А як бажаєш, то можна й сьогодні, – сказав Віталій.

– Гаразд. Я зараз візьму машину і позбираю їх від бабів-дідів. Привезу сюди, то разом й поговоримо. Діти вже дорослі, повинні нас зрозуміти.

Коли Данило поїхав, решта троє ходили по хаті, як замотелічені. Віталій никав поміж двох жінок, мов султан у своєму гаремі, почувався повним дурнем. Хотів, щоб ситуація якнайшвидше знайшла розв'язок. Їх переповнювали чудернацькі почуття ефемерності від того, що сталося. Це була гра в серйозні речі, якими не жартують, але їхнє рішення було до смішного дивним і неймовірно реальним. Найчастіше зрада супроводжується гучним биттям тарілок, сльозами, криками і травмами. Вони ж вирішили помінятися подружніми парами мирно, по-дружньому. Такої чудасії не бачив ніхто.

Але повнометражна вистава під назвою «Кінець світу» почалася в родині, коли Данило привіз двох своїх доньок і двох синів Віталія. Діти були ровесниками, старшим було майже по п'ятнадцять. Вони товаришували, бо разом зростали, їхні батьки постійно спілкувалися між собою. Це тривало не один рік...

А тут!!! Новина була шокуюча. Заходилися плачем і хлопці, і дівчата. Але їм нічого не залишалось, як прийняти рішення здурілих батьків і жити за визначеним ними приголомшливим сценарієм.

Розмови, які пізніше відбулися між батьками, тещами, свекрухами, також не передати ніякими словами. Єдине, що ніхто нікого далеко не посилав. Старі батьки обливалися холодним потом, ковтали різні заспокійливі пігулки та хапалися за серце. Вони були в розпачі і цілком розбиті морально. Та інакшого вибору, ніж змиритись, у них не залишалось. Рішення закоханих було безповоротне. Старі йойкали:

– Діти, схаменіться! Аж моторошно стає від того, що ж ви таке надумали. Ну хто де таке бачив, щоб помінятися дружинами? Ну різне буває в житті. Хтось скочить у гречку, та вертається додому. А що б отак! Світ чисто перевертається догори ногами! Сором і ганьба!

– Ой лишенько! Все! Родина зійшла на пси!

– Ви ж самі батьки, та подумайте хоч про своїх дітей, ми вже не говоримо про нас, старих!

– От би ваші діточки зробили вам такий подарунок на старості літ!

– О, Господи, це неможливо витримати! А що вже люди на це скажуть, то й подумати страшно?! Діти, оговтайтесь!

Усі вмовляння і плачі старих батьків не мали ніякого впливу. Проте вони не мали на кого ображатись, тому що в ситуації, яка склалась, були винні найрідніші люди – їхні дорослі діти. Та найкумеднішим було те, що з родини ніхто не відійшов, кількісний та якісний склад залишився незмінним. Майже так, як у відомій аксіомі: «Від зміни місць доданків сума не змінюється».

Старі батьки припинили військові дії, підняли білий стяг і, важко зітхаючи, винесли свій остаточний вердикт:

– Звар'ювали, геть звар'ювали!!! Але це ваше життя, тому робіть собі, що хочете!

...Перевозилися чоловіки через два дні. Під час їхніх зборів у рідних домівках панувала безглузда, комедійно-трагедійна атмосфера. Діти ходили заплакані та мовчазні. Батьки ж, навпаки, були в гарному настрої, оптимістично налаштовані, мирно спілкувались. Жартуючи, перебирали разом нажите майно і відкладали в окрему купку речі, що мали відійти чоловікам як придане. Про них можна було знімати комедійний фільм, і він мав би величезний успіх.

Після Восьмого березня подружні пари спали в окремих кімнатах, щоб часом не зрадити нових обранців. Це був цілковитий дурдом. Раніше не один раз, тісно притулювались одне до одного десь по закутках хати, щоб не бачили діти, цілувались. Тепер же, випадково зачепивши одне одного, проходячи поряд чи нахиляючись над речами, відсахувались, мов уражені електричним струмом.

Поводились, наче не сповна розуму. Всі їхні думки були в майбутньому житті. Кохання цілком відібрало їм здоровий глузд. Діди та баби не потикалися до них, лише телефонували одне одному, маючи надію, що дітям трохи попустить і їхні божевільні примхи відійдуть у минуле, як лихий сон. Щоб сприймати це вар'ятство адекватно, нормальній людині треба було б добряче напитись. Бо лише через призму сильного сп'яніння можна було б щось зрозуміти, на тверезу ж голову – ніяк.

...Та надії батьків були марними. Сім'ї руйнувались, а вони ніяк не могли зрозуміти, чому нормальні на вигляд стосунки в родинах дітей закінчилися повним фіаско. Можливо, кохання – це поле битви, на якому виживають і перемагають сильніші?

Чоловіки допомагали один одному, як найближчі друзі. І так спішили, ніби боялись, що в одну хвилину все стане на звичні місця і з утвореного цікавого задзеркалля вони будуть змушені повернутись у сумну реальність до своїх законних шлюбних жінок.

Жартували, коли квапились, втретє завантажували свої торби та коробки і перевозили їх з однієї квартири на іншу. Нарешті все було розставлене по місцях. Їхнє життя набувало нових обертів і цілком іншого забарвлення.

Такі екстренеординарні новини поширюються блискавично.

...Через кілька днів Віталія і Євгенію покликали на бєсїду в управління освіти. Але, на диво, начальник управління поговорив з ними мирно, махнув рукою:

– Ідїть! Коли вам так добре, то робїть собі, як знаєте. Лише аби робота не страждала. Віталїю, але мусите оформити свої стосунки офіційно. Ви працюєте з дїтьми. Та й знаєте ж, що в нас «обліко морале» на першому плані. А кохання десь дуже далеко, на десятому. Через місяць-другий доповісте мені.

У Віталія і Євгенії ранок починався із перших слів про школу і довгий день також закінчувався словами про неї. У них були однакові інтереси, хвилювання, проблеми і радощі. Не кожна людина може працювати у школі

і так легко переносити шкільне життя у свою душу через призму власного світобачення. Вони були створені для школи, жили нею і одне одним.

У Данила і Дарини життя пішло цілком по-іншому. У їхніх розмовах не було місця освіти і навіть не пахло ніякими освітянськими проблемами. Через місяць Данило приніс додому свідоцтво про розлучення і поклав перед коханою на стіл.

– Даринко, спитай у Віталія, як у вас справи із розлученням. Я б просив тебе, щоб ми найближчим часом оформили наші стосунки офіційно.

Того ж літа вони таки розписались і щасливі поїхали у свій медовий місяць на південь. Данило передбачив усі родинні нюанси: щоб дати дітям повноцінний літній відпочинок, узяв для всіх чотирьох путівки в табір. Віталій повернув гроші за своїх синів. Усе відбувалося цивілізовано і сучасно.

Віталій та Євгенія також офіційно оформили свої стосунки. Спілкувались зі своїми колишніми-дружинами та колишніми чоловіками за потреби вирішення питань, що стосувалися дітей. У гості, як колись у давні часи їхньої дружби, уже не ходили. Кожен мав своє сімейне життя, але телефонували одне одному досить часто...

Коли їхні спільні знайомі випадково зустрічалися десь у місті, то перше і передостаннє слово було про родинний ребус «зварйованої сімейки» і лише останнє, зовсім куценьке, про власні справи. У цьому не було нічого дивного, бо для оточуючих розглядати чужі простирадла значно цікавіше, ніж копирсатись у власному бруді. Переконати людей у своїй правоті важко. Та правильно говорять: якщо ми самі не подбаємо про особисту репутацію, то за нас це зроблять інші, притушовуючи темними фарбами. Так було і з ними.

Доля людська непередбачувана. Але, як не дивно, життя триває навіть тоді, коли звичний спосіб життя вмирає. У них усе сталося як в індійському фантастично-казковому кіно. Вони продовжували кохати, працювати і просто щасливо жити. Невелика доза адреналіну повернула їм молодість і життєві сили. Про цю родину на ювілейній зустрічі однокласників згадали не один раз.

ЧАСТИНА 3

Ой, леле ж мені, леле!

*Чому смуток з тобою поруч
Часто ходить у світлі дні?
Певне, є в тебе біль і горе,
Невідомі зовсім мені.*

*Хоч на щастя життя багате,
Але кожну людину ждуть
І печалі, і сум, і втрати,
І не можна їх обминуть.*

*Але к бісу цю мудрість убогу!
І догадки під три чорти!
Я бажаю, щоб всю дорогу,
Все життя усміхалась ти.*

*Щоб ніколи сльоза на вії
Не світилася, мов роса.
Хай же щастям завжди ясніє
Некриклива твоя краса.*

*Я не йму тобі зовсім віри,
Як сумною побачу тебе,
Небо в сутінь буває сірим,
А насправді ж воно — голубе.*

Василь Симоненко

Подружні зміни в директора школи були майже гумористичними порівняно із трагедією, яка сталась із їхніми друзями – Любою Батіг та Орестом Коваленком.

Вони товаришували з перших класів і одружилися через декілька років після закінчення школи. Люба була бідовою з дитинства, опікувалася двома молодшими сестрами, яких виховувала замість своїх батьків. Тато був відомим жокеєм. Мама разом із ним займалася кіньми, і вони вдвох постійно розїжджали по усіх усядах на спортивні збори кінників та змагання. А з часом переїхали

жити в іншу область, де був великий кінний завод, на якому вони працювали. Після цього дочки зробили висновок, що коні для них дорожчі та рідніші, ніж власні діти. Але що можна сказати в цій ситуації?! Батьків не вибирають!

Один раз на рік тато і мама на якийсь тиждень навідувалися додому, вважаючи, що свою батьківську функцію вони виконали справно: народили дітей, трохи побавили їх та хутенько віддали до школи. А як там було далі? Їх це не цікавило. Вони зовсім не переймалися справами дітей, бо свої обов'язки переклали на сумлінну та розумну старшу доньку Любу. Батьки були дивними людьми! Їм здавалось, що ті невеликі гроші, які вони надсилали один раз на місяць, замінюють дітям родинну любов і щоденне піклування. Коли дівчата підросли, то з цим змирилися. Вдало влаштували своє життя, підтримуючи одна одну. Але для себе вирішили однозначно: щодо своїх майбутніх дітей будуть зовсім іншими, не позбавлять їх щасливого дитинства і відданої батьківської дружби та підтримки.

Люба вийшла заміж за Ореста і залишила молодшим сестрам батьківську квартиру, перейшовши жити до чоловіка. Сестри також уже закінчили школу. Люба була для них головним опікуном, порадиником і органом контролю в одній особі.

Подружнє життя в неї складалося непогано. Уже заміжньою закінчила медичне училище, працювала медсестрою у військовому шпиталі. Орест також закінчив медучилище і вступив до медінституту. Як мовиться у казці, усе в них було добре, крім одного: Люба ніяк не могла завагітніти.

Нарешті на п'ятому році подружнього життя вона ошчасливила свого чоловіка:

– Я вагітна!!!

Усі дев'ять місяців Орест, як майбутній лікар і закоханий чоловік, дмухав на неї, як міг. У призначений термін Люба народила хлопчика. Родинному щастю не було меж.

Коли дитині виповнився місяць, молодша сестра Тамара і товариш Ореста понесли дитину до Хреста. Назвали

хлопчика Ростиславом. Дитина підросла і була осередком щастя для тіток та батьків. Любині сестри виливали на хлопчика всі свої пестоші, які були приховані в їхніх душах і не знайшли вихід у дитячі роки. Своєю любов'ю вони майже мордували дитину. Коли Орест повертався з роботи і заставав їх лежачими або повзаючими на підлозі, бавлячись із дитиною, він аж сварився з ними:

– Цьотки, ви чисто хворі! Ну в що ви перетворюєте чоловіка? Що за бабські цяцьки ви на нього повбирали? Ви забуваєте, що це хлопчик, а не дівчинка! Дайте мені його.

Він забрав сина в розчервонілих від пестошів тіток і сам любувався своїм солодким нащадком.

Коли дитині було два роки, Тамара, хрещена мама маляка, виходила заміж за Ярему, його ж хрещеного тата. Дитина започаткувала нову майбутню сім'ю, бо саме на хрестинах вони познайомились.

Тепер наречена вже працювала вчителем, наречений – хірургом. Люба не могла натішитись, що нарешті її сестричка пізнає щастя шлюбного життя, а згодом і материнства. Вона була задоволена вибором молодшої сестри, яка виходила за товариша їхньої сім'ї. Усі так довго чекали цієї події. Молоді зустрічалися два роки, аж поки вирішили навіки пов'язати свої долі.

Люба брала активну участь у підготовці до весілля. Воно мало бути на славу, бо все йшло легко і красиво, як по нотах. Замовили гарний ресторан, музику, вибрали чудові наряди. Люба від радості за сестру мало не плакала, бо в неї весілля було значно простішим. Її ставлення до молодших сестер було материнським, у душі не було і краплинки заздрощів, що в неї у свій час щось було гіршим. Добре, що в них усе супер!!!

Невдовзі мали приїхати батьки Яреми (вони жили в Карпатах) і батьки нареченої (які зі своїми кіньми жили на Полтавщині). Усі чекали весілля. До шлюбу вирішили йти пішки, без машини, бо церква була поряд.

Сонце! Літо! Навколо десятки людей! Тамарі, як і нареченим усього світу, хотілося показати, яка вона щаслива

і гарна. Душа її співала. Усе навколо було таким світлим і радісним, як і вона в чудовому білосніжному вбранні.

Біля під'їзду зробили весільну браму з пахучої густої ялиці та барвінку. Приїхав молодий із друзями, сусіди торгувались і вимагали великий викуп за молоду, бо вона того вартувала. Весело! Гамірно! Повсюди чути сміх. Біля будинку зібралось море чужого люду. Забава! Виводять молоду, п'ють горілку, пригощають усіх присутніх пляцками та канапками із шинкою та пахучою свіжовудженою ковбасою. Панує атмосфера суцільного свята. Молодь заквітчує автомобілі. Хочеться, щоб весілля було яскравим і запам'яталося всім.

І воно таки запам'яталось. Та ще й як!

...Дворічний синочок спав у ліжечку солодким сном. Люба поцілувала дитину і вийшла з дитячої кімнати до гостей і молодої. Вона навмисно приспала малого, щоб потім не вередував на весіллі.

Люба попросила припилити дитину сусідську родичку, яка приїхала із села у справах. Дівчина була «недалекою», її ж родичі відверто кепкували з неї:

– Маруся вийшла із села, але село з неї ще не вийшло.

Дівчина посиділа біля малого якийсь час, а потім відчинила навстіж вікно і з висоти третього поверху подивилась-подивилась на весільний натовп біля будинку, а далі залишила цю важливу варту та чкурнула й собі надвір почастуватися весільними смакотами.

А тим часом хлопчик прокинувся, виліз зі свого ліжечка та подибав по кімнаті. Підійшов до відчиненого вікна, заліз на стілець, на якому сиділа дівчина. Він і собі захотів подивитись, що ж там робиться. Чому так голосно всі сміються? Хлопчик – то хоч маленька дитина, а все ж чоловік, який хоче щось робити і мудрувати. Виліз на підвіконник і перехилився.

...За хвилину голосний сміх біля весільної брами став німою стіною розпачу, а потім завиванням дикої вовчиці.

Дитина із закривавленою головою непорушно лежала біля ніг весільного люду. Хлопчик упав із третього повер-

ху старовинного будинку і мертвий спочивав на бруківці в оточенні німої від жаху яскраво вбраної юрби.

Неможливо було уявити, що вирувало у душах присутніх! А що вже в батьків дитини, якої вони так довго хотіли і нарешті дочекалися та ніжно плекали. Однак не вберегли... Тамара була в розпачі і не могла собі пробачити, що вирішила йти до шлюбу з дому старшої сестри, який був поряд із церквою. Жахлива трагедія в щасливий і святковий день!

Викликали швидку допомогу, міліцію. Накрили мертву дитину білим полотном.

Люба була зломленою! Спочатку вона дико вила над своїм дитям, а потім тільки стогнала, бо плакати від горя і розпуки вже не могла. Орест присів біля неї, обхопив голову руками і лиш похитувався. Він не плакав, а закам'янів від незрозумілості такого несподіваного і важкого горя. Із присутніх ніхто не знав, що робити. У церкві домовлено за шлюб! У ресторані столи гнутьься від закусок, господині чекають двісті запрошених гостей!?

Нарешті приїхала міліція та машина медичної швидкої допомоги. Дитину забрали в морг. Люба з Орестом поїхали супроводжувати свій найцінніший і загублений навіки скарб. Усі решта пішли до церкви, де запухлій від сліз нареченій давали шлюб, а потім попрямували в ресторан. Музикантам заплатили гроші і відправили з весілля. Тут було не до музики, співів чи танців. Весілля, похорони і поминки одночасно...

...З цієї гіркої події минуло три роки. Тепер на ювілейній зустрічі Люба була вагітною другою дитиною. Термін ще невеликий, але суконка вже обтягала той живий м'ячик в її лоні. Вона знала, що день і ніч оберігатиме нове життя, закладене в неї, тільки щоб Бог допоміг йому з'явитися на цей прекрасний білий світ. Орест дивився на дружину закоханими очима і щоразу подавав їй одну смакоту за іншою. Любця на свій апетит поскаржитися не могла...

Ювілейна забава тривала ...

ЧАСТИНА 4

*Бачили очі,
що купували...*

*Душі потрібні переміни!
В цім радість, але і біда.
Нехай ніхто не закида
Їй у невірності провину.
Бува, сповідуєш Ісуса,
Аж гульк – до Біса занесло.
Ніхто не знає, де спокуса,
А де Господнє ремесло.
Нема ніякої вини,
Як серце повниться бажанням.
Не боючись гріха й страждання,
Душа бажає Новини!*

Віталій Іващенко

Наче легкі птиці, линули роки за вітрами місяців і днів. Як не прикро, але на це нема ніякої ради. Такий закон нашого швидкоминучого буття!

І от уже наступний ювілей... Їм по тридцять два. Здавалось, тільки вчора закінчили школу, а в одну мить злетіло п'ятнадцять років. Пережито безліч подій, сумних і веселих, чорно-білих та різнокольових, як веселка після дощу на літньому небі. Життєві барви змінювалися щодня, і дуже часто від людей не залежало, якого кольору вони будуть наступної хвилини.

...Вони радо чекали зустрічі. Мріяли хоч накоротко потрапити на корабель безтурботного минулого і знову відчутти себе молодими та закоханими. Їхній вік – зовсім юний. Перед ними стелився довгий шлях, яким ще йти і йти...

Цього разу їх прийшло ще менше, але кістяк клашу вперто тримався купи. Вони і за столом сиділи трохи відокремлено від інших однокласників, ведучи свої бесі-

ди. Бо й далі товаришували сім'ями. Хоча й мали нових колег, але почуття до друзів дитинства зберігали.

З їхнього дружнього кола була «Руда Лілька» із чоловіком. Він учителював у школі і крутився, як білка в колесі, бо забезпечити дружину і двох майже дорослих синів, викладаючи тільки історію, було досить складно. Щоб стабільно триматись, як Ігор казав, «на плаву», вів різні гуртки, займався репетиторством, але сім'я ледь-ледь зводила кінці з кінцями. Його батьки жили в селі в іншій області, і разові передачі, які приходили від них, зовсім не міняли погоди в домі. З боку Ліліної родини помічі не було, та й не могло бути. Її тато попав під поїзд, коли вона була малою дитиною, а мама вийшла заміж після того, як Ліля одружилася, пішла у прийми до чоловіка, залишивши молодому подружжю свою двокімнатну квартиру. Так вона подарувала дочці щасливе самостійне сімейне життя. Це була нездійсненна мрія тисяч молодих сімей того часу, які тинялися без «свого кутка» по чужих квартирах і не могли дати собі ради зі своїми житловими проблемами.

Ліліна мама ніколи до них не втручалась. У неї було залізне правило: не давати ніяких порад і «не наставляти дочку на добрий розум». Вона тримала абсолютний нейтралітет і тим завоювала в зятя глибоку симпатію та повагу. Працювала на фабриці трикотажних виробів, великими матеріальними статками не хизувалася. Мала своє тихе сімейне життя і не заважала дочці.

Ліля, маючи за плечима тільки шкільну освіту, зовсім недавно пішла працювати продавцем на центральний ринок. Значних змін у сімейний бюджет це не внесло, зате суттєво змінило її життя.

До цього довгі п'ятнадцять років вона була домогосподаркою. Жартуючи, говорила:

– Дівки, я вдома мов та «рабиня Ізаура». Добре, що хоча є телевізор! Цей безрозмірний бразильський серіал – чи не єдина моя розрада в боротьбі за «місце під сонцем» у лоні моєї любої родини. Оце скажу вам, добре бути старою дівою. Ніяких тобі проблем. Бо пильнувати чоловіка та двох синів-акселератів, а головне – тримати

їх у ситості, не маючи великих прибутків, це вам не горіхи лускати! А скільки сорочок мною випрано і попросовано! Жажіття! Як скласти їх до купи, то, напевно, вистачить обійняти довкола земну кулю.

Хлопці росли, як на дріжджах. Вона тільки йойкала:

– Господи! Та коли ж ви перестанете рости?! Та тільки ж купили шкільну форму, а вже штани короткі. Як хочете, а до кінця навчального року мусите так доходити. Я тільки й роблю, що відгинаю і підшиваю, щоб ви не виглядали у школі мов обірванці або «безбатченки», тим більше, що там працює тато.

А кухня взагалі її добивала. Хлопці їли в такій кількості, що вона стояла на повсякденній вахті біля плити, ніби біля мартенівської печі. Проте плоди її праці зникали миттєво, тільки-но «чоловіча банда» поверталася додому. Поки лягали спати, каструлі вже були напівпорожні. А оте гримання дверцятами холодильника через кожні десять хвилин приводило її в лють. Хлопці відчиняли його, зосереджено-вивчаюче заглядали всередину, а потім у розпачі зачиняли, йшли у свою кімнату, а через деякий час, із звичною їй циклічністю, знову відчиняли його у пошуках чогось незбагненно смачного.

– Хлопці, я вас прошу: не мордуйте холодильник і мене разом з ним. Нічого нового ви там не побачите, бо вже з'їли цілу палку ковбаси. Завтра піду до магазину і куплю. Від того, що ви без кінця і краю заглядаєте в нього і зітхаєте, ковбаса там не з'явиться. З'їжте трохи борщу чи бульби. Я не настачу вас м'ясидлами цілодобово. Ви ж пакуєте цілісінький день тільки ковбасу, та ще й без хліба. Ще трохи і мене з'їсте! Дайте мені чисту годину спокою!

– Не знаю, чи є в когось у хаті такі прірви, як у мене? Діти, ви мене так нервуєте, що в ту ж мить мені хочеться зварювальним апаратом заварити намертво дверцята нашого холодильника, щоб не чути, як ви сто разів на день рипаєте ним!

Вона відчувала себе заручницею побуту, бо тільки й робила, що вистоювала в чергах у магазині, варила їсти, пра-

ла, прасувала, витирала порохи та складала все по місцях. У двокімнатній квартирі з маленьким коридором зробити порядки було важкувато, місця катастрофічно бракувало, і вона мало не плакала від образи, коли хлопці поверталися зі школи додому і після цього по хаті ніби смерч пронісся. Ліля сварилася з ними, але далі все було без змін:

– Хлопці, та я ж тільки зранку зробила порядок, а у вас усе знову валяється. Якась кара Господня, а не діти!

І Ліля все починала спочатку... Сини зовсім не шанували її праці. Вона туркотіла на них і далі крутилась, мов заведена. Але хатня робота ніколи не переводиться і не лягає спати, її не видно, тому ніхто її не цінує. Родина довгі роки сприймала всі сімейні блага так, як по праву їм належне...

І от, нарешті, Лілька звільнилась із домашньої в'язниці і вийшла на волю. Як не дивно, але навіть така неprestижна робота, як продавець ковбас на ринку, дала змогу зрозуміти, що, крім дому, є великий і цікавий світ із людським рухом, жартами, глумом. Вона втомлювалась, мерзла, нервувалась, у неї були недостачі грошей, але зайвий кілограм якогось м'яса своїм домашнім «ненажерам» вона все ж таки приносила щодня. Та й кишенькові гроші мала. Тоді були дуже важкі часи. Хоча коли вони були легкими!?

Вона бідкалася зі своїми проблемами з найближчою подругою – Орисею Сліпець:

– Шкодує, що зразу зі шкільної парти вийшла заміж. Ну скажи, що я бачила в житті? Чи я де їздила та відпочивала? Ото народила йому двох балбесів і товчуся з ними день і ніч. Усі наші десь вчилися і мали цікаве студентське життя, а я тільки пелюшки та кастрюлі. Зараз мені нелегко працювати на ринку. Та і домашніх проблем від мене ніхто не забрав. Після повернення додому мій восьмигодинний робочий день плавно переходить у цілодобовий. Але я все одно щаслива, що вийшла між люди!

Орися віджартовувалась:

– Нічого не зробиш, Лілюсю. Стежка до серця чоловіка завжди лежить через його безрозмірний і вибагливий

шлунок, а тернистий шлях до нашого ніжного жіночого серденька, як нам достеменно відомо, ніколи не повинен лежати. Тільки стояти!

– Орисю, дурне тобі в голові! У тебе всі дороги ведуть до ліжка.

Дівчата голосно сміялись. Орися не хотіла підливати оливи у вогонь, але й сама згоджувалась із подругою і звинувачувала Ігоря, що не створив Лільці умов, щоб хоча б десь заочно вчилась. Ну де вона може працювати без освіти? Хіба що на ринку.

...На зустріч у школу прийшла і Люба Батіг з Орестом. Господь подарував їм уже й другу дитину. Вони потихеньку забували свою величезну втрату– загиблого хлопчика. Мали тепер маленьких синочка і донечку, жили між собою душа в душу. Усі присутні заздрили їм білою заздрістю. Їхня сім'я була прикладом для всіх.

Орися Сліпець, як завжди на тлі друзів, виділялася гарним смаком і вишуканістю, що межували із викликом до оточуючих. Екстравагантною суконкою яскраво-червоного кольору вона вбила наповал усіх жінок, присутніх у цьому залі. Для них вона була нерозгаданою таємницею під сімома замками: «Де можна було дістати таку яскраву та гарну сукню?». І це в той час, коли вітрини та прилавки магазинів відлякували порожніми полицями та оголеними вішаками...

Мартин біля неї аж зеленів від ревнощів, що проступали назовні з кожної клітинки його тіла. Дружина голосно і вдало жартувала. Він мовчки уважно прислухався до кожного слова, що злітало з її вуст. Потай стежив за її поглядом. Пеленгував навіть її усмішку. У той час його обличчя набувало вигляду скривленої фізії, яка щойно відкусила дику кислочку. І що більше вона ставала розкутішою і веселішою, то швидше він натягав на себе темний панцир недоброзичливості та мовчазності, зовсім не сприймаючи її успіху і популярності серед друзів, особливо серед чоловіків. Для нього найкращою була б ситуація, коли вони удвох сиділи б удома або їхали до

родини в село, де Орися ніхто не побачить і не почує. Він із задоволенням посадив би її в затемнену клітку, яка до того ж була б шумо-, вологонепроникною. А потім, для більшої певності та її ізоляції, він припняв би цю клітку товстим ланцюгом десь на задвірках.

Але зірку за хмарами надовго не сховаєш. Орися сама не раз жартувала: «Сонце брудом не заляпаєш та рядом не прикриєш». І вона веселилась, маючи «десь дуже далеко» його незадоволення.

Юрко Іванчишин без кінця і краю брав Орися до танцю і, жартуючи, дякував Мартинові, коли повертав її за стіл, де вона, розчервоніла від задоволення та швидкого руху, сідала біля чоловіка:

– Говіркий, я тобі дякую. З мене кава. Орися просто супер! Знаєш, з розумною жінкою можна розмовляти про все, а з гарною все одно, про що розмовляти, аби тільки вона була поруч!

Орися вдало підтримала жарт:

– Юрку, то ти хочеш сказати, що я така немудра?

– Ні, Орися, я тільки хотів ще раз підкреслити, яка ти вродлива і розумна.

– Я відчуваю, що ти лише підсолоджуєш пігулку, однак мені приємно!

Мартин нервувався, але пересиливав себе, щоб не показати хлопцям, як він ревнує свою дружину. Та для них це не була новина. Ніхто і не звертав ніякісінької уваги на його «мухи в носі».

...Для всіх решта вечір був прекрасним. Вони почувалися комфортно та затишно, їм не потрібно було грати один перед одним якусь видуману роль. Вони залишалися самі собою, із своїми недоліками, перевагами, втратами і здобутками. Танцювали, жартували та за чаркою обговорювали кожного. Залізали в такі пікантні деталі, про які з іншими вони не посміли б і рота розкрити. Але тут було дозволено все... Вони разом дорослішали, і комплексів про якісь закриті теми в них не було.

Зараз під гарячу руку їм попала родина старости класу. Щось в їхній сім'ї останнім часом не складалось,

якийсь період вони навіть окремо жили, а недавно знову зійшлись. І сам Олег Кішка, жартуючи, казав:

– Якби дівоче прізвище моєї Ірини було не Гаркава, а Пес чи Собака, то про нас сміливо можна було б сказати: «Жили вони, як кішка із собакою».

Вони мали єдину дочку, якій ще не було й десяти років. І треба було б думати про те, як її виростити і поставити на ноги. Але сім'я не трималась купи, кохання дало велику тріщину.

Хлопці вийшли перекурити. Дівчата враз ожили, почали вільніше обговорювати сімейні проблеми та верткими вужами безсоромно прослизали в інтимний простір одна одної, часом із занадто відвертою цікавістю, що межувала з нетактовністю. Але так виглядало лише для чужого ока, бо вони були близькими подругами, тож усе вибачалось.

Знову «на язиці» були гарячі новини – повернення Олега в сім'ю. Люба, як медик, постійно спілкувалась із товариством лікарів різних профілів і була наслухана всякого. Як «великий знавець», намагалася розглянути проблему подруги з погляду психології:

– Ірино, зараз у вас сімейна криза середнього віку, яка трапляється через кожні сім років життя. Тепер саме чотирнадцять років вашому шлюбу, так що це друга її хвиля. А пригадай, які негаразди були у вас після перших семи років подружжя?

– Привіт, моя радість! Я зовсім не згідна з таким трактуванням! Може ти й дуже обізнана в усьому, але чого це в мене має бути криза, як ти кажеш, середнього віку, а у вас усіх ні? Ми ж майже в один час виходили заміж! Значить ми всі маємо зараз бити сімейні горшки! І у вас також повинна бути ця хвиля, як ти кажеш, або шторм і землетрус! – Іра напівжартома відповіла подрузі.

– Але бачиш, дякувати Богу, нас ці родинні катаклізми обминули! А вас ні! Значить, або ви у своїй сім'ї одне одному дулі в кишені тримали, або щось накрутили не так. Хоча, хто його знає? Може, і в нас ще попереду такі проблеми! Дівчата, застукайте швиденько тричі по де-

реву! Хай нас обмине ця гірка чаша!!! Але добре, поки що розберемося у твоїй ситуації, а потім в інших! У нас лікар-психолог читала цілу лекцію про причини різних сімейних конфліктів. Скажу вам, це суцільний лабіринт родинних протиріч, з яких вибратися неймовірно складно. Між іншим, говорила дуже цікаві і розумні речі. Дуже часто люди розлучаються, а потім тягнуться одне до одного, мов магнітом, і навіть знову повторно одружуються на своїх перших партнерах, – продовжувала Люба.

– Ну ти вже нас із Олегом не розлучай, до цього в нас ще не дійшло. Тьху! Тьху! Тьху! Як він від мене пішов, то в мене була депресія. Добре, що мама хоч накоротко забрала малу до себе.

– Знаєш, треба жити так, щоб депресія була в інших, як вони подивляться на тебе. Хай їх задусить «зелена жаба» заздрощів. Так що не розслабляйся! Ми так само проти, щоб ви сварились чи розлучались! Але що сталося між вами? – бідкалась Ромця Заяць, пухкенька миловидна жіночка. – Та чого це я таке пусте питаю? Ми з Юрком, коли свекрухи немає вдома, часом так сваримось, що аж пір'я летить, за одну хвилину хочеться одне одного застрелити, а потім злість зникає і все добре. Я не можу довго тримати в собі образ.

– Та ми й не сварились. Але я не відчувала сімейного тепла, хоча він і був поряд. Чула шкірою, що йому вдома некомфортно. А він не сидів удома ні хвилини, усе мав якісь пильні справи, летів світ за очі. Навіть не казав мені, куди йде. Була суцільна крига. – Ірина зітхнула. – Я спочатку ридала день і ніч. Така дурепище! Стидалась комусь сказати, що він мене покинув. Потім у мене була повна апатія до всього, я готова була подати на розлучення. Але до того хотіла зрадити...

– Як на мене, то в цій ситуації ви завинили удвох. Отакої! До бісової матері. Ну зовсім немудрі. Швидко «ні сіло ні впало» були готові розбігтись, – продовжувала Люба.

– Так, – знову встряла Рома Заяць – Ще не подали на розлучення, а вже шукали одне одному заміну. Хоча

і Олег не принц Уельський, щоб отак зразу знайти собі даму «блакитної крові». Та й ти також, не ображайся, але не принцеса Діана. А шукала якогось короля. Але знаєш, Ірусю, щоб дивитися за королем, то треба бути принаймні хоча б герцогинею. А що ми маємо? Ти не нервуйся, але на личку не Мерилін Монро! Та й походження – лише із робітничо-селянського прошарку. І виглядаєш, ніде правди діти, сяк-так, як і ми всі, без блиску й шику!

– Ну ти, Ромцю, і язва, яких мало! Безжально зробила з мене страховисько! Тебе послухаєш, то відразу тоскно стає! І потім, звідки ти все знаєш? Ти що ворожбитка? Чи працюєш у контррозвідці? Я ж тобі не докладала, чи займалась я пошуками. Ти нас так бездушно приземлила, що далі вже нікуди! Постелила нижче плінтуса, – ображено випалила Ірина.

– О, ні, ні! Дівчата, сьогодні ми виглядаємо супер! Придертись нема до чого, причепурились, аж любо глянути, – продовжила свою дослідницьку лінію Люба. – Дівки, не ображайтесь, але Ромця говорить правду: без макіяжу ми таки подібні на біду міль. А згадайте, які ми товчемося у хаті біля плити та прання? Я не раз як гляну на себе в дзеркало, одразу зле стає. Ну просто кікімора болотна, а не жінка. Перед поверненням Ореста з роботи терміново перевдягаюсь і підфарбовуюсь. Не хочу, щоб він бачив мене таким страшком.

– Ну ти й загнула! Та що тобі там підштукатурюватись? Ти і так гарна! Твій Орест сліпий до всіх жінок світу і бачить завжди тільки тебе. Дівчата, будемо відверті, серед нас тільки Орися Сліпець завжди виглядає екстра, – зробила приємність своїй найближчій подрузі Руда Лілька. – А фігура! Та якби вона виходила щодня гола на балкон, то квартири в будинку навпроти подорожчали б на сто відсотків!

Дівчата голосно сміялись, мало не плачучи...

– Ой, дівчата, припиніть. Ви думаете, мій Мартин це бачить? Та він німий, неухажний імпотент! Ну і що з того, що я маю довгі ноги і гарні форми? Ви гадаєте, що я, як

жінка, маю від нього задоволення? Дуже помиляйтесь! Це м'яко висловлюючись! Зовсім м'якесенько! Він зовсім не додає мені уваги. Добре, що хоч дітей зробив! Ото лягає на ліжко, як у своє кубло, вмоститься, а потім відвертається до стіни і хропе на цілу хату, мов трактор. А пізніше я лягаю до цього вібруючого від хропу дідька, хочу до нього притулитись, розбудити, щоб він мене полюбив, чи заводжу серед ночі бесіду на тему близькості. А він мені відповідає майже так, як у тому анекдоті: «Орисю, ну де я тобі серед ночі найду чоловіка, в тебе тільки одне на умі. Я маю стільки проблем, втомлений. Я тільки розіспався. Якось іншим разом». І я більше вже і не зачіпаю. Він задоволений спить день, другий, тиждень і вдає, що все в нас нормально.

– Так! Як каже мій Ігор, з роками чоловік набуває здатності вгамовувати свій сексуальний голод звичайною їжею. Але з нелюбленою жінкою дуже важко бути під одним дахом, бо така жінка, що коса неклепана. Від неї користі ніякої. Одні неприємності, – пожартувала Лілька.

А Орися далі виливала свій жаль на «нездоного» Мартина:

– Оце він скрізь возить мене на машині! Думаєте, що від великої любові? Ні! Просто він хоче знати кожен мій крок? Чи я від того щаслива? Та зовсім ні! Я весь час під його моральним ковпаком! Навіть на каву не можу ні з ким піти.

– Ну, знаєш, шлюб – це постійна боротьба. Спочатку за об'єднання, тоді за рівноправ'я, а потім за незалежність. І найважча битва все-таки за останнє, – Люба ледь встигла вставити декілька слів в емоційний Орисин монолог.

– А від Мартинового мовчання мені хочеться не раз кричати, щоб зворушити ту мертву тишу. Він навіть найкраще весілля вдало перетворить у похорон та поминки! А вдома! О, Мати Господня! Ото ввечері впхається носом в екран телевізора і весь у ньому. Якщо й говорить, то тільки про господарські справи. З ним від нудьги можна скапцаніти! Та за все наше спільне життя я ніколи не чула від нього компліменту, – розчервоніла Орися далі поливала його «помийками».

І зараз, коли вона була така збуджена, виглядала ще краще, ніж завжди. Гарна, струнка, білявка з великими сірими очима, які за трохи підтемненим склом дорогих та модернових окулярів здавалися ще більш промовистими і глибокими, і мало чого бракувало, щоб з них не посипались іскри від хвилюючої розповіді про «заслуги» Мартина. За зовнішній вигляд, жіночність та емоційність їй можна було поставити найвищий бал.

– Орісю, та не хвилюйся ти так! Ми знаємо, що ти права на всі сто відсотків. Але в житті завжди так. Жінка дає більше, як обіцяє, а чоловік, навпаки, обіцяє більше, ніж дає, – розраджувала подругу Лілька. – Ви різні за темпераментом, не допоможуть і твої чари, як ви не до пари.

– Твій Мартин – сліпий пентюх! Але й мій Юрко також добра «штучка», – додала Рома Заяць. – От я його не ревную зовсім. Але подивіться на сьогоднішній вечір. Він зі мною скільки разів танцював?! Весь час Орісю брав. Мені не шкода. Але можна було трохи й про мене подумати! Витанцьовував, як зварйований, ніби нині вискочив з лісу. Оце правду говорять, що мало знати собі ціну, треба ще й мати попит! Та скажу для солідарності з Орісею, що часом мій благовірний зовсім не кращий від Мартина! Часто спить окремо. Ото прийде з роботи, поїсть смачненько і до люлі. Вмощується зручненько, мов дитина, у кімнаті на подушечках, щоб новини подивитись, футболі і все решта. Та там і задрімає, а його мамі шкода будити свого синочка та й мені не дозволяє. То вона, стара дурепа, спить на незручному розкладному кріслі, щоб синочкові-бичкові добре було, а я лежу сама-самісінька на ліжку і думаю: «От скажіть, кому потрібне таке подружнє життя?» І що з того, що я не схожа на мавпу? Хоча, може, я помиляюсь...

– Ото вже почалося немудре копірвання в собі. Не хвилюйся, ти гарна, мила і добра. Ну, маєш трохи завеликий животик, але це не найбільший недолік у зовнішності жінки. Хоча, якщо відверто, то жіночий живіт – це індикатор інтимних стосунків, і великий розмір нашого бельбуха не сприяє їх покращенню.

– Отакої! Та де ж діти той живіт? А взагалі, якщо жінка хоче бути сексуальною, то вона повинна думати про секс, а не про те, як вона виглядає. Ну ви даєте! Я думала, що тільки в мене зле. Але бачу, що у вас усіх не краще. Так, дівчата, жіноча дружба – це коли заздять одна одній мовчки. У мене аж настрої піднявся, – щебетала Ірина. – Та закінчуймо з моєю ситуацією, а тоді будемо оббрихувати Мартина Говірконого та Юрка Іванчишина і звеличувати Орісю Сліпець та Ромцю.

– Добре, – миролюбиво продовжила Люба, найбільший авторитет і знавець людських стосунків. – От дивись, ви з Олегом не жили разом довгий час. Скажи, коли він повернувся назад і ти його прийняла, хіба ви стали більше кохати одне одного? Ні! Не повернулося до вас ні перше кохання, ні п'яте чи десяте! Тут був простий розрахунок. За стільки років спільного життя ви вже нажили якесь майно. Ну, як це все лишати? Вам шкода було рушити все надбане, то ви й зішлись знову, але не для любові, а для збереження вашого майна. Та й ти боялася самотності. Ми ж бачили, як ти гостро відчувала її.

– Так, Любо, ти права. Нелегко приходити в порожню хату, коли нікому до тебе немає діла. Усі по своїх сімейних гніздах живуть особистим життям. Як усе добре в людини – біля неї море друзів і різних справ до неї. Усім вона потрібна. Коли ж в її сім'ї щось зле, то всі від неї відрікаються. Чи друзі не хочуть приймати чийсь сторону і ставати між подружжям? Не знаю! Але я скажу, що ви тоді також відщурались і досить стримано поставилися до моїх проблем. А мені не раз хотілося вовком завити від самотності та розпачу!

– Ой, перестань, будь ласка! І телефонували тобі, і зустрічались. Ну, без хлопців. Це правда. Але ти ж знаєш, що вони не хотіли підкидати хмизу у вогонь і чекали, що ви самі помиритесь, – виправдовувалася за всіх Люба.

– І скажу щиро, що я хотіла Олегові відімести і когось собі знайти. Ви думаєте, що це легко зробити?! У той період ніхто мені не трапився. Хоча я була від злості

і жалю зовсім і не проти. Ну дивина, та й годі! От коли я була разом з ним, то на мене задивлявся не один, та й спокусити хотів також добрий десяток. А як я залишилась одна, то нікогісінько! Не мала ж я зрадити з якимось приблудним волоцюгою. Якщо вже падати, то з коня, а не із задрипаного цапа!!! Та в нашому віці всі порядні чоловіки при своїх жінках. Ото ж то! Я довго думала над тим, як повернути Олега. І коли він прийшов додому за речами, то спокусила його сама. Залишився він тоді на ніч на моє прохання. Я пожила окремо і зрозуміла, що хочу бути разом з ним. Хай він і не ідеал, але я все одно хочу, щоб ми були вдвох. Єдине зле, що тепер у мене ніби відкрилося третє прискіпливе око. Я бачу в ньому ті недоліки, яких колись не зауважувала. Шкода, що серце в мене вже зварйовано не калатає, як колись. Я стала йому тільки дружиною, а не палкою коханкою!

– Ірино, не страждай! Ми всі вже без юнацького божевільного кохання. З деякого віку найприємніше в сексі – це почуття виконаного боргу. У тебе зараз панічний страх перед самотністю, – підсумувала Люба. – Як на мене, мушиш давити на нього та трохи корегувати, але із розумом. А не бути безхребетною рибою, яка з усім мовчки погоджується. Бо таких жінок не дуже люблять.

– І я так кажу, – втрутилась Орися, – не будь такою, як Ромця, бо на все, що Юрко не скаже, вона мовчки слухняно киває головою. Мене аж шляки трафляють, коли я дивлюся на її постійне згоджування. Хоча, по правді, одному можна і заперечити, а перед іншим слід стулити писок і мовчати.

– Пораднице ти наша. Ти як нарадиш, то вони ще до біса розійдуться, – знову взялася за своє Люба. – Ти сперечайся з ним, але роби це об'єктивно, без дикого жіночого фанатизму. Хоча, Ірино, мені дуже шкода, що в тебе до нього не прокинулося минуле кохання, а лише простий розрахунок. Ви ж були закоханою парою. Згадай про це і частіше налаштуйте себе на ліричний лад, бо кохання не терпить чистої арифметики. Цілком імовірно, що хтось романтичніший може його в тебе забрати, і він більше

не повернеться. На мій погляд, кохання – це усвідомлена самопожертва для іншої людини. І щоб жити довго в щасті, треба сприймати свого партнера таким, як він є.

А взагалі потрібно, щоб у сім'ї була духовна близькість, бо нічого ціннішого між людьми не може бути. Та й підходити одне до одного треба з розумінням усіх проблем, настрою і самопочуття. А то дивишся, чоловік тільки переступив поріг, утомлений, голодний і лихий на весь білий світ. А вона йому, цілковита дурепа, замість того, щоб пожаліти, пригорнути і швиденько посадити за стіл із смачною вечерею, а часом і чарочку налити для зняття стресу, починає плести: «Грошей немає! Син розбив у школі вікно. А свекруха, тобто його ріднесенька мамуська, остання стерва». Який у чоловіка після цього настрої? Убити сина, роздерти мамусю чи послати свою дружину з її вже холодним борщем під три чорти?

Чудово, коли в домі всім править мудрість і надихає любов. Найщасливіші ті люди, які відчують коливання в почуттях і знають, що вони мають із цим зробити. Хоча повної гармонії в коханні досягти важко. Кохання на різних життєвих етапах не може бути постійним, бо й ми увесь час зазнаємо якихось змін, як внутрішніх, так і зовнішніх. Добре хоча б, коли пропаде кохання, щоб не було ненависті одне до одного.

– Любо, як ти вже сядеш на свого коника, то ми тут загинемо від недопиття. Поки немає наших хлопців, хоч вип'ємо за їхнє здоров'я, яких ми обляяли та облили брудом, – мовила Орися, взяла пляшку і почала розливати по чарках. – Наше життя, як телеграма, коротке і з помилками. Як би ми не старались, усе одно будемо йти по ньому, зашпортуватись і падати. І дуже добре, як хтось поряд підтримає, бо кожен із нас не є святий – ні ми, ні наші чоловіки. Якби ми поговорили про кожну з нас, то з таких білесеньких і пухнастеньких пташечок швидко перетворились би в чорних ворон. А назад із чорного в білий ой як непросто повернути. Як на мене, ти, Ірино, маєш переглянути своє ставлення до Ореста. Якщо ти

не можеш змінити його і якісь ваші обставини, то зміни своє ставлення до тих обставин. Може, навіть і уваги не звертай, як я не раз на Мартина. Та якби я брала собі до голови всі його захцянки і дмухання до мене, збирала в собі весь недолюб і душевний мотлох, то ми б давно розбіглись. А взагалі я чекаю, коли він порозумнішає, бо, як казав Лев Толстой, «мудрість приходить разом з імпотенцією». А оскільки імпотенція в нас уже давно, то я все виглядаю за тою мудрістю, але щось не дуже бачу. І щоб зберегти свою нервову систему, мовчки заплющую очі, абстражуюсь від Мартина та перехожу на свою особисту хвилю. І мені стає легше. А взагалі в житті кожного чоловіка є два періоди, коли він зовсім не розуміє свою жінку: до весілля і після, тобто завжди.

Дівчата весело сміялись, словесно обливаючи себе медом і жартуючи далі, перемивали кістки своїм благовірним, пускаючи колючі шпильки в їхній бік. Ну про що ще могли говорити молоді жінки на забаві, поза спинами своїх чоловіків, як не про те, що їм найбільше болить...

– Дівчата, оце дивлюсь, у нас починаються елементарні вікові проблеми. Ми потроху старіємо і вже не маємо великої уваги наших шлюбних. І це нас пече, та й, відверто кажучи, й уваги та попиту сторонніх чоловіків не відчуваємо також. Через це мріємо прослідкувати кожен крок наших чоловіків та накласти тверде табу на їхню свободу, не раз душимо їх своїм коханням. А може, уже і не любов'ю, а почуттям своєї власності! Але як би ми цю людину не любили, а нам ніхто не давав права пригнічувати її душу та свободу, – Люба підвела ризику. – Кохання, як ртуть. Його можна втримати на відкритій долоні, але не в кулаці. А взагалі, усі ми виходили заміж з кохання. То бачили очі, що купували, а тепер їжте, хоч повилазьте... П'ємо за нас і наших чоловіків.

– Дівчата, припиняйте розмови! – попередила Руда Лілька, – їдуть наші хлопці. Краще потанцюймо. Музика гарна, а ми тут про дурниці говоримо. Нумо, пішли всі! – вона потягнула їх на танцювальний майданчик. Забава триває...

ЧАСТИНА 5

Манка айеберга

*Найвища мудрість – усміхатись зранку!
Життю радити, хоч би що було!
Терпіти біль. Угамувати рану.
Простити ближнім їх несправжнє зло.
Три корінці висмоктують з нас душу.
Найперший – заздрість. Жадібність за ним.
І лінощі... Настільки серце сушать,
Що усмішки не залишають в нім.
Щоб вирвати їх, треба мати волю
І треба зрозуміти сенс життя:
Любити ближнього, приймати Долю,
І гідно йти по краю небуття.*

Віталій Іващенко

Чоловіки, так само, як і їхні жінки, часом любили зібратися своїм товариством. От і того сонячного дня вони прийшли під свою школу, де мали зустрітися з істориком Ігорем і піти на пиво.

На подвір'ї ресторану рівненько вишикувалися за-тишні літні альтанки. Хлопці невеликим товариством зручно розмістились у них і під пиво із соленими горішками, вперемішку з цигарками, розслаблялися без дівчат. Сьогодні відчували, що вони не дорослі дядьки, які вже мають своїх дітей, а ті ж самі хлопці, які ходили патрати яблука та груші в сад, який колись був за цим рестораном. Сиділи та згадували минуле і поволі переходили на сучасну хвилю. Історик Ігор бідкався, що зовсім мало платять у школі, не знає, що й робити:

– Мене Лілька чисто загризає за гроші! От скажіть, ну де я їх візьму? Хіба що піду красти! Я й так набрав на свою шию різних гуртків, як собака бліх. Розумію, що їй

важко. Ну спробуй зварити смачну вечерю з нічого! Вона і так віртуоз, що стільки років крутилась у сім'ї. Шкода, бо я дуже хотів, але не зміг створити їй щасливого життя.

– Та перестань ти так бідкатися, зараз усі на безгрошів'ї. На пиво піти і то зайвий раз задумуєшся, чи йти чи ні.

– Та я розумію, що моя сім'я – не виняток. Але не раз чорти беруть від цієї безвиході, бо не знаю, як втекти від грошової кризи. Та найобразливіше, що ця бідося зовсім не з моєї вини. Не раз, щоб підняти Лільці настрій, залишається тільки жартувати, бо вона точить мене, як шашіль підлогу, а я здуру плету їй різні нісенітниці, тільки щоб вона не падала духом. Після цього вона вже не може на мене туркотіти і каже, що я останній романтик на цій жорстокій та несправедливій землі.

– Вона цілком права! У твоїй голові дійсно дурні романтичні метелики літають, – вставив своє Мартин Говіркий, завжди матеріально спроможний, але без жодної ліричної іскри в душі.

Для нього не існувало цілого світу, лише Оріся, діти, машина і його гроші, які він невідомим чином заробляв. Хлопці підтримували з ним стосунки і товаришували тільки через його дружину. Всі любили Орісю з дитинства і ніколи не могли зрозуміти, чому її вибір з цілої школи випав саме на нього, занудного і меркантильного.

– От у мене проблеми, так проблеми! Машина ще нова, мало що наїздила, а чую, що свічки закидає і карбюратор працює погано, треба прочистити і взагалі мені не подобається ходова, та й двигун, напевно, треба буде міняти кільця...

І почав перелічувати всі запчастини, які, на його думку, були не зовсім кондиційні, і доводив, що треба підправити і чим обробити днище машини.

Юрко Іванчишин не витримав такого знуцання:

– Мартине, припини! Стуль писок і не викобенюйся! По-перше, з нас ніхто ще не має машини, твої проблеми для нас зовсім чужі. А по-друге, який ти сухар, аж гидко стає! Ти завжди був черствим матеріалістом, таким і за-

лишаєшся. Не знаю, як тебе Орися терпить. Ви ж зовсім різні люди! Я взагалі не прикладу розуму, як ви можете йти в одній упряжці?

Юрко ще зі школи мав до Орисі певний сентимент, але вона чомусь віддала перевагу Говіркому. Тепер він виказав Мартинові своє зауваження без злості, просто виніс нагору цей доконаний факт, який був відомий усім, навіть його Ромці.

– От ти не розумієш людей, які не раз рахують копійки, щоб дотягнути до зарплати, тобі болить тільки твоє залізаччя і твої гроші, у таких розмірах, які для нас просто недосяжні. Я ніколи не чув, щоб ти комусь поспівчував. Може, такий акт милосердя десь і має місце. Тоді я дуже перепрошую! Але ти робиш це так, що ніхто з оточуючих цього не зауважує і не відчуває.

Орест, щоб звести розмову в трохи миролюбивішу площину, почав про своє:

– От ти, Ігоре, говориш про освіту, а думаєш у медицині краще? У нас так само вдома часом буває такий фінансовий аврал, що ти й не повіриш. Живемо ж також на зарплату. Але хіба на неї проживеш? От кажуть, лікарі беруть хабарі! Ну, от подивіться, привозять на операцію людей із далекого села, ургентно. То що, я буду чекати на їхні гроші? Та оперую і не думаю про віддяку, а тільки про хворого. Сто разів серце йокне, як скальпель береш у руки, бо хочеш допомогти і врятувати. А ти кажеш: «Гроші». Добре, як при виписці з лікарні родичі зі села привезуть якусь курку або індичку. Тоді моя Люба не може натішитись, що я такий господар і годувальник. Ну, а як хтось домовляється за операцію завчасно і бачу, що люди спроможні віддячитись, то чого не взяти? Після операції беру і дякую, але перед тим ніколи не кажу: «Дайте». Якщо відверто, то моя Люба іноді заробляє більше від мене, усе бігає по сусідах та знайомих, уколи робить і крапельниці ставить. Мені аж шкода її. Приходить додому ледь жива, а тут наші малявки. Добре, що хоч сестри їй допомагають. Правда, моя мама не балує онуків.

Але що зробиш?! Не прив'яжу ж її, бо в неї своє життя. Як уже моя Люба їй догоджує, що мене аж нервує, але моя мама вперто її називає «Любов Миколаївна» і тільки на «ви». Весь час зводить скляну стіну, через яку все видно, але допомогти не хоче ніяк, не пускає скло. Мені тільки не зрозуміло, з ким вона буде на старості літ? Колись же постаріє! У неї, крім мене і Люби, нікого немає. Вона не думає про завтрашній день, а має надію, що її гроші вирішать усі майбутні проблеми. А колись захочеться просто взяти когось за руку, щоб притриматись. Я – лікар, щодня бачу безпомічних старих, які збирали і мали гроші на чорний день, але в одну мить їх втратили з різних причин, залишившись немічними, бідними та самотніми при живих дітях і внуках, які не хочуть опікуватися старими, бо ті колись не віддавали їм тепла своєї душі. Такий життєвий бумеранг. Часто немає кому їх з лікарні забрати, то ми направляємо в будинок престарілих. Різне буває. Та Бог з нею, з моєю мамою, якось даємо собі раду і без неї. Тільки щоб усі були живі здорові. Це – найголовніше!

І продовжив уже в іншому ключі:

– Слухай, Олеже, розкажи-но краще, як ви зараз з Ірою. Я не хотів розпитувати тебе, як ви були в нас останній раз. Думаю, не буду піднімати тему, бачу, начебто ви помирились. Та добре, що ти повернувся. Мала підрастає, та й Ірина – порядна жінка. Припиняй дуріти! Життя таке коротке. Здається, тільки закінчили школу, а вже стали сивими дядьками. І зятям, що одружені чоловіки живуть довше від неодружених!

– Так, але одружені значно частіше хочуть померти від радісного сімейного життя! – зі смішком сказав Олег і, глибоко затягуючись цигаркою, почав говорити вже серйозно: – Щось у нас не клеїлось. Але тут швидше моя вина, ніж її... Ніколи б не міг подумати, що доведеться вирішувати таку важку сімейну дилему. Я мав би гріх, як би сказав, що Ірина погана господиня, мама чи дружина. Але моє серце тягнеться до іншої...

– Я так і думав! Але не вар'юй, не повторюй помилку Вітька Кіндрата із Кісилюхою, – прорік історик Ігор.

Хлопці ще трохи посиділи, поговорили й розійшлися по домівках...

...Минув якийсь час.

Кісилиха сиділа заплакана і, голосно шморгаючи носом, продовжувала:

– Кохання – це той солодкий щем у душі, без якого нас просто немає. Та от зараз я відчуваю, що він щезає. І найстрашніше, що він випаровується з неймовірною швидкістю, як вода на літньому сонці. Напевно, усе-таки щоденна рутинна і побут здатні задушити будь-яке кохання і безсердечно заповнити собою звільнене місце. А ще кажуть, що любов – поза часом, немає ні початку, ні кінця! Неправда! Бо я бачу, що має, і відчуваю приближення сумного фінішу, але не знаю, як із цим боротись...

Дівчата збирались в Орісі Сліпець. Мартин поїхав на заробітки в Польщу, то Оріся розкошувала вдома сама. Її діти-студенти мали свої компанії, часто залишаючи маму наодинці.

Сьогодні в Орісі було все жіноче товариство – Руда Лілька, Ромця Заяць, Ірина Гаркава і Люба Батіг.

Під час своєї щасливої сімейної ідилії Євгенія їх не потребувала. Лише тепер, коли їй було зле, вона знову знайшла біля подружок душевний притулок. З моменту її другого одруження минуло понад десять років. Цей шлюб, народжений «зварйованим шаленим коханням», зазнав суттєвих змін. Євгенія потребувала підтримки і душевної розради...

В її родині все було заплутано і тісно переплетено між собою. Від цих трагедійно-кумедних перевернутих ситуацій можна було одночасно плакати від сміху і від жалю.

А родинні події розвивалися так...

У сім'ї її першого чоловіка Данила і колишньої дружини теперішнього чоловіка (Дарини) усе склалося чудово. У них народилася спільна дитина – дівчинка. У першому шлюбі Дарина з Віталієм мали двох хлопців, які тепер були вже дорослими й утримували свої сім'ї.

У давні роки мама Дарини та свекруха вибавили їхніх дітей. І лише тепер, у зрілому віці, коли Дарина в сорок

три народила донечку, вона відчула повноту щастя материнства. Ця дитина внесла в їхню сім'ю нову хвилю кохання. Крім того, міцний мур їхнього родинного благополуччя стояв на потужному матеріальному фундаменті. Данило зробив успішну кар'єру. Вони придбали нову сучасну квартиру. Старий же будинок, де колись Дарина жила з першими чоловіком (Віталієм), вона залишила своїм синам. Хлопці добудувались, поділили будинок на дві частини і тепер проживали там зі своїми родинами.

У сім'ї Віталія та Євгенії зовнішньо все виглядало нормально, але насправді між ними була невидима для чужого ока криза стосунків. На це було безліч вагомих причин. Він і далі був директором школи. Вона ж не могла довго бути його заступником, бо це викликало багато розмов у колективі. Згодом Євгенія пожертвувала посадою та почала тільки вчителювати. На її місце призначили молоду вчительку, дружину якогось обласного шефа. Євгенія не жалкувала за посадою, але не витримала довго споглядати, як нова завучка розвалює все те, що вона створювала протягом стількох років. Для збереження своєї нервової системи Євгенія попросилась в іншу школу. Районне керівництво пішло їй назустріч.

З цього часу в їхній сім'ї почалися невеликі конфлікти, які швидко нашаровувались. Стосунки псувались на очах. Окрім цього, простежувалась дивна залежність: що кращими були справи в Дарини і Данила, то більше погіршувався настрій у Віталія.

Дочки Євгенії також повиходили заміж. Але в житті бувають несподівані повороти долі, яких неможливо уникнути. Часто вони виглядають просто анекдотично.

Менша дочка Євгенії вийшла заміж за старшого сина її теперішнього чоловіка, тобто стала дружиною пасинка її першого чоловіка (Данила). Як Євгенія не вмовляла свою Галину не робити такого кроку, нічого з того не вийшло. У цьому не було нічого надзвичайного, якби не той прикрий випадок, що десять років тому встругнули їхні батьки.

Діти товаришували з дитинства. Колись, у сиву давнину батьківської дружби, вони були постійно в одному

гурті. А потім, коли батьки «здуру» помінялися партнерами, діти майже весь час відпочивали разом і мимоволі крутились в одній родині.

А одного дня поставили батьків перед фактом, що Галинка була вагітною від старшого сина Віталія. Вони кохали одне одного і хотіли одружитися. Що могли сказати на це четверо батьків? Нічого! Кожен з них любив свою дитину, тож нічого не залишалось, як благословити дітей на щасливе життя.

Тепер вони були змушені родичатись, бо мали спільного внука Сергійка, який був зовсім не набагато молодший від донечки Дарини і Данила. Добре колись говорили їхні старі батьки: «Зварйована сімейка».

Унаслідок цих життєвих обставин менша донька Євгенії жила в колишньому домі своєї свекрухи. А старша дочка привела свого чоловіка у трикімнатну квартиру, в якій проживали Віталій та Євгенія.

Так Віталій, який у молоді роки мав приватний будинок, двох синів і дружину, тепер був володарем широкого ліжка в невеличкій кімнатці, в якій вони тулились удвох з Євгенією. Бо сім'я її старшої доньки господарювала в усій квартирі.

У молодого подружжя народилась дитина, то Євгенія перебувала у приємних турботах дбайливої бабусі. Віталій же нічого не відчував до тієї маленької внучки. Це для нього була зовсім чужа дитина. Він і до дочок Євгенії не мав великого тепла в душі, хіба що терпів їх, бо вони були її дітьми. На початках їхнього кохання і нового сімейного життя, коли дівчата були меншими, він виявляв до них якийсь сентимент батьківства. Коли ж вони вирости і стали вимагати до себе більше уваги в матеріальному плані, його батьківський запал пропав зовсім. Він був неспроможний із своєї зарплатні допомагати сім'ї Євгенії достатньою мірою, бо треба було допомогти і своїм двом синам. Почувався фінансово непевно, а досить часто навіть і принизливо, бо Данило допомагав і своїм дочкам, і його синам.

Тепер же, коли їхні діти побралися між собою, колишні дружини і чоловіки мусили збиратися на загаль-

ні родинні свята у старий будинок, в якому вони колись зробили «сімейний обмін».

Коли Віталій бачив Дарину, яка після народження дочечки ніби й помолоділа, у нього настрій падав до нульової позначки. Він картав себе, що зіпсував собі життя. До Євгенії в нього прокидалась потаємна озлобленість, а до Дарини – спалахи кохання, замішані із складовими заздрості. Із цього замісу виходила дивна й отруйна жовчна суміш, яка не давала йому спокійно жити. Він розумів, що почуття та думки до його близьких і родини є нещирими і брудними. Але пересилити себе не міг. Вороття назад уже не було і не могло бути. Віталій заганяв себе у глухий моральний кут. А його поганий настрій виливався на Євгенію. Та, як кажуть, у житті бувають розмаїті трафунки ...

Про ці сімейні негаразди розповідала Євгенія своїм співчутливим і порадним подругам. Але тоді вона ще не знала, наскільки глибоке коріння в дерева неприємностей в її родинному саду. Вона могла тільки вгадувати думки свого чоловіка. Свої таємні образи чи незадоволення Віталій назовні не виказував, а міцно тримав у закутках своєї ментально хворої душі. Євгенія не могла доторкнутися до його чуттєвої струни і викликати на відвертість. Він одразу згортав бесіду і переводив у зовсім іншу площину або обривав її на півслові, не дозволивши заглянути під товстий панцир, який закривав його потаємні почуття. Вона не вміла достукатися до його збольованої душі, двері якої перед нею раптово зачинились. Найгірше, що вона не зауважила, коли там повісили важкий замок недовіри.

...Житейські негаразди своєї подруги «дівочий клуб» встиг уже в десятий раз перекрутити через дрібне сито «м'ясорубки порад». Та хоч як вони не старались, правильної відповіді на поставлене запитання не могли знайти.

– Ну що тут можна порадити? Тільки констатувати, – Люба Батіг, як завжди, була найвиваженіша. – Минуло понад десять років після вашого одруження. Ми пам'ятаємо, скільки розмов було навколо вашого кохання, який приплив заздросців викликав ваш «обмін».

Особливо в тих людей, які давно забули, що таке любов, або ніколи її не відчули.

– Деякі крутили пальцем біля скроні та казали, що в нас не всі дома. А я зовсім не шкодувала, бо кохала, та й зараз кохаю. Але відчуваю, що його почуття до мене вже не ті. Він це не показує, але я відчуваю зміни в щоденному житті на рівні підсвідомості чи інтуїції. Не знаю, як правильно це назвати.

Люба зітхнула, збираючись із думками і намагаючись заспокоїти подругу:

– Геню, зрозумій, ріка життя плине в усіх. Нікому ще не вдалося на довгі роки зберегти свої почуття в їх первозданній чистоті. Важкі реалії трансформують наше кохання і лише в пам'яті воно залишається прекрасним. Усе хороше, як і погане, однаково швидко минається. Прикро, але так є, що полотно життя виткане різнокольоровими днями... Часом воно барвисте, а коли й не дуже. У вас спершу було свято, а потім надійшли сірі будні. Просто ти після довгого любовного піднесення не хочеш спуститись із висоти небес на грішну землю. Та і як не говори, а спочатку дуже значну роль у вашому коханні відіграло те, що Віталій був твоїм шефом. Одне лише слово «директор» приводить підпорядкованих йому жінок у стан термінової бойової готовності до виконання всіх його забаганок. Ой! А як тільки підігриває їхні схвильовані серця змагання, хто ж кращий і на кого він покладе свій прихильний «босівський» погляд!? Хоча цей чоловік може бути і зовсім миршавий та нікчемний, але одне слово «шеф» змінює ставлення до нього. Начальник! І цим усе сказано!

– Так! Це правда. Та й не новина, що завжди щось чуже – краще. Бо своє знаєш до дрібниць з усіма недоліками, а чуже бачиш лише те, що навиду. І в більшості випадків на огляд виставлена тільки шапка айсберга, а все решта – під водою, закрите від людських очей. Того не бачить ніхто, лише той, кого зверхньо поманили пальцем і потім пригріли, – Орися співчутливо зітхнула і продовжила: – Бувають випадки, коли люди проживуть разом

довгі роки, так і не осягнувши, яка велич добра чи, навпаки, згусток зла був поряд...

І далі Оріся емоційно несла на загальний суд свої мудрі висновки:

– Так і ти, Геню, напевно, спочатку бачила лише вершок, а тепер за роки вивчила його і розгледіла, що нічого в ньому особливого і немає, і на додаток ще й зауважила, що зникає його любов! Але найгірше, що й повернутися до першого чоловіка ти вже також не можеш, бо там своє стабільне життя. І не приймай це за образу, але в них усе склалося вдаліше.

– А я гадаю, Геню, що ти трохи перебільшуєш! І, як кажуть, «не передавай куті меду»! Може, ти просто надумала собі ці проблеми, а все зовсім не так зле? Не буде ж він з тобою сюсюкати, коли у вашій хаті, як у «Кайдашевій сім'ї», купа люду. Трохи поекспериментуй із Віталієм. У чоловіків, на відміну від жінок, дуже часто є бажання побути в ізоляції від сім'ї. Нам би весь час товктися разом і все до секунди знати про нього, де був, скільки і з ким. Це я так говорю, бо знаю по собі, – вставила своє Ромця Заяць. – Я часом робила психологічні дослідження у своїй сім'ї і відчула їхні позитивні результати. От мій Юрко говорить, що коли ми постійно разом, це його часом гнітить. Він каже: «Відпусти мене на трохи, бо біля тебе я перестаю бути самостійною особистістю, я розчиняюсь у тобі!» І дійсно, я все хочу вирішити сама, пхаюсь у всі роботи, навіть чоловічі. Він приходив додому, а я, цілковита дурепа, усе вже зробила і організувала без нього. Але ні він, ні моя «золотесенька свекруха» цього і не бачать. Він не відчуває своєї чоловічої сили і придатності і ніби стає моєю дитиною, а не господарем у домі. І я зауважила, що як він десь поїде з нашими хлопцями чи з колегами по роботі, а потім повертається, тоді в нашій сім'ї «наче воду освятили», і починається довготривала ідилія. Ми скучимо одне за одним і відчуваємо вороття оновленого кохання. А як постійно тільки удвох, то в почуттях настає повна нудьга. Може, і тобі треба трохи відпустити Віталія від себе, щоб

він відпочив від вас усіх? Хай би поїхав десь по путівці чи на курси. Та роздивився, що ти для нього – найкраща.

– От ти й мудро нарадила! Візьми і створи чоловікові всі умови, щоб він тебе зрадив. Може, відразу її, чужу, і у своє ліжко покласти? – Оріся стала подібна на свого ревнивця Мартина.

– І я б казала трохи роз'їхатись. Маєте ж довгі відпустки! А у вас ще й уся челядь на голові сидить?! Тікайте одне від одного в різних напрямках і що швидше, то краще. Я добре знаю, бо сама пережила це. Коли ми з Ігорем цілий рік сварились і з'ясовували стосунки... Він пішов, а потім повернувся. Той момент я не забуду ніколи. Це було щось надзвичайне! Я б іще раз не проти пережити хвили вороття любові, яку я майже загубила. У нас був справжній медовий місяць. Мені здавалось, що був навіть більш емоційний прилив почуттів, ніж перед нашим одруженням. А ніч після його повернення мені видалась більш несамовитою та пристрасною, ніж перша шлюбна ніч! Так що не влаштовуйте для всіх «сім кол пекла», а поїдьте кудись, відпочиньте одне від одного...

Євгенія була вже в такому віці, що добре розуміла, наскільки легко сховати ненависть, як важко сховати любов, але найважче приховати байдужість. Зараз в її чоловіка була повна байдужість до неї, і це проглядалося звідусіль. Євгенії було незручно про це розповідати дівчатам. Це був її пекучий біль і гірка правда, яку вона сама собі підсолжувала, щоб зовсім не розклеїтись від душевних негараздів.

...Минув час, і Євгенія послухала дівчат. З великими зусиллями вибила для себе в профкомі путівку в санаторій на море. Віталій також узяв собі путівку, але зовсім в інший керунок – у гори. І що з цього вийшло...

Збори Віталія на відпочинок шокували його дружину. У неї склалося враження, що він їде не в гірський санаторій, що в самому центрі Карпат, а в курортне місто, де треба дотримуватись відповідних вимог «дрес-коду». Валіза з його одягом зайняла все багажне відділення машини. Євгенія жартома спитала:

– А ти там удень будеш тричі перебиратись? Я, порівняно з тобою, майже нічого не беру. В мене зовсім невелика сумка.

На той час вони вже мали машину «Жигулі», або, як її інакше називали, «Копійку». У тому, що Віталій їхав на відпочинок власною машиною, не було нічого дивного, бо відстань від дому до гірського санаторію вимірювала-ся всього двома годинами їзди.

– Геню, і правильно, бо ти їдеш поїздом. Не будеш же ти собі руки надривати? Та й на півдні основний одяг – то сарафан і купальник. А я – в гори! Трохи назбираю грибів та ягід якихось. Оце взяв із собою чоботи та куртку спортивну. Ти ж знаєш, що в горах зимно, а особливо вночі.

– А ти там будеш уночі гриби збирати?

– Не чіпляйся до слів! Я мав на увазі, що вечорами в горах холоднувато, то взяв із собою теплий одяг.

Євгенія раптово відчула, що в неї десь углибині під самісіньким серцем забриніла гаряча кров'яна цівка, її заповнив важкий душевний неспокій. Вона не хотіла показати Віталію, що він ще не поїхав, а вона вже його приревнувала. Але було саме так! Питання про окремий відпочинок вони узгодили ще під час навчального року, а тепер за вікном упевнено господарювало липнече сонце і шляху для відступу не було. У кожного на руках були оплачені путівки.

...Коли машина чоловіка загубилася між десятками інших автомобілів, Євгенія піднялась на четвертий поверх і відчинила вхідні двері. Назустріч босоніж протупотіла дворічна внучка Соломійка. Геня ніжно взяла її на руки і зайшла до кухні, де старша донька готувала обід.

– Провела, – утомлено сказала вона і присіла на табуретку. Внучка обхопила її за шию й не відпускала.

– Мамо, та добре, що він поїхав! Відпочинеш від нього трохи і ми також. Не ображайся, але я зраділа, як ти вирішила поїхати на море одна. Як на мене, він такий складний, що тобі треба поставити пам'ятник ще при життю! Ти біля нього літаєш, як біля писаної торби. Вибач мені, але я не пригадую, щоб ти колись так прислужувала та-

тові, – у словах старшої доньки Марти великої любові до вітчима не проглядалось. – Хіба що ми були малі і не звертали на це уваги.

– Мартусю, ти мене зрозумій. Коли ми жили з татом, то він чувся тут господарем, а Віталій – приймак. Тим більше зараз. У вас своя сім'я, дитина. Я товчуся біля вас, щось допомагаю, а він почувається не у своїй тарілці.

– Знаєш, мамо, я тобі не суддя, і кожен сам собі стеле дорогу, але ти прогадала з татом!

– Доцю, припинімо цю пусту розмову, бо вона до добра не приведе і нічого в моєму житті не змінить. Я йду до себе, перегляну валізу, бо завтра зранку вже не буде часу.

Євгенія складала речі і вже вкотре важко зітхала, бо розуміла, що дочка говорила правду. В нього зовсім не було почуття сімейності, і особливо тепер, коли її дочки повиходили заміж. Ще коли вони були підлітками, він з ними спілкувався тепліше, а коли вирости, то почав ставитися до них досить апатично. Він був весь у своїх шкільних проблемах та в ореолі керівника. Вони бачили, як йому було ні гірко, ні солодко від їхніх дитячих проблем. Він упивався коханням до їхньої мами, був щільно обгорнутий її обожнюванням вдома і славою на роботі. Його байдужість до них створювала невидиму прірву у стосунках, яка дедалі ставала більшою і відчутнішою. Дівчата не могли сприймати його як тата, бо він увійшов в їхню сім'ю, коли вони були вже дорослими. Розуміли, що він був головною причиною розлучення батьків. Їхній рідний тато, Данило, не обділяв їх увагою, та й фінансово балував, як міг. Він однаково ставився до своїх дочок і пасинків. У вихідні приїздив за ними, і вони всім гуртом із Дариною і її синами їхали десь за місто або в парк чи в кіно. Євгенія з Віталієм частіше залишались удвох. А коли дочки повиходили заміж, Дарина об'єднувала свою родину до купи і робила щосуботи сімейні дні. Її сини з невістками приходили до неї на обід. Коли вона народила донечку, яка за віком була майже як діти синів, то вони ходили на суботні обіди по черзі до кожної господині.

ні. І свекруха ділилася із невістками своїми проблемами, пов'язаними з малесенькою дочкою. Невістки любили Дарину і недолюбливали Віталія, який випадав з їхньої родинної обійми.

Євгенія до своїх зятів ставилася досить доброзичливо і зовсім не втручалась у сімейні проблеми старшої доньки, з якою жила під одним дахом. Данило ж допоміг їй розпочати будову невеличкого котеджу. Не хотів, щоб вона була обділена. Його пасинки і молодша дочка вже мали окремі помешкання. Будова рухалась не так швидко, як хотілося, але в перспективі мала бути гарною оселею в непоганому районі міста.

...Нарешті Євгенія закінчила переглядати свої речі і закрила валізу. Раніше, коли вона збиралась у далеку дорогу, у неї був піднесений настрій, згадувала смішну приказку, що мистецтво їздити у відпустку полягає в умінні використовувати взяті непотрібні речі замість забутих потрібних. Сьогодні ж їй чомусь зовсім не приніс ніякого задоволення цей приємний передвідпускний захід, і вона шкодувала, що їде відпочивати без чоловіка. Євгенія присіла на широке подружнє ліжко і несподівано їй подумалось, що в подальшому вона спатиме на ньому одна. Потім аж стріпнулась від того, що в неї раптово промайнуло в голові, зрозуміла, що зі своєю відпусткою вона вдруге невдало пожартувала з долею. А робити цього було не варто. Бо доля – така «поважна дама», яка цілком позбавлена почуття гумору.

...Віталій швидко відїхав на значну відстань від дому і зупинився в тихому провулку на звичному місці. Побачив, як вона перебігає дорогу і, як завжди, запізнюється. Він поморгав фарами, щоб вона не поспішала, і вийшов назустріч. По-молодечому прудко однією рукою забрав її валізу, а другою обняв за тоненьку талію і поцілував у чоло, як власну дитину. Вона такою і була. Йому п'ятдесят, а їй – під тридцять...

– Фу! Нарешті відірвалася від своїх проводжаючих, – сказала усміхаючись, зручно і по-господарськи вмощуючись на передньому сидінні.

– Дай хоч поцілую тебе, моє серденько.

І він, як голодний шуліка, пристрасно закрив її уста палким поцілунком.

– Я так скучив за тобою, що вже не міг дочекатися цього дня.

Вона з дитячою усмішкою обхопила його дебелу шию своїми тендітними руками, але, на диво, так міцно, ніби накинула на нього тісний аркан. Він і не пручався, був щасливий в її обіймах і цілував її з неприхованим задоволенням. Олена млосно примружила очі, а він із захопленою усмішкою дивився на це молоде закохане дівча і почувався біля неї володарем всесвіту.

...Це сталося майже рік тому.

У нього був складний період у житті. Не знав, куди себе діти. Від жалю до власної персони шукав притулок поза домом. Сімейна криза почалась, коли вийшла заміж старша донька дружини. До них у прийми прийшов зять, і для Віталія не було місця у прямому і переносному значенні цього слова.

Коли Марта була незаміжня, її майже не бувало вдома. Вона вчилась в університеті, після занять ходила на побачення та різні студентські вечірки, потім допомагала молодшій сестрі бавити її синочка і досить часто залишалася там ночувати. Тобто вдома господарювали Євгенія та Віталій. Коли ж Марта вийшла заміж, а потім народила дитину, все в їхньому домі стало крутитись по іншій траєкторії, де центром всесвіту була Марта, її маленька донечка, зять і лише потім – Віталій. Дружина витрачала свої позитивні емоції на них, а він, її чоловік, чувся цілком обділеним, нещасним і нікому не потрібним. Після роботи Віталій у самотності тулився в тісноті найменшої з трьох кімнат і за тоненькими дверима відчував себе зовсім незахищеним від розмов та сміху чужої для нього сім'ї, голосного дитячого плачу. Йому хотілося спокою.

Але це були ще не всі незручності спільного проживання. Щовечора дитину купали. Зайти вільно на кухню попити чаю чи щось перекусити не було можливості, бо про-

цедура довгої купелі та масажиків, годування і пеленання відбувалася саме там. І розтягувалося це задоволення і бавлення з дитиною на декілька годин. З цієї причини нарешті Віталій придбав електрочайник, каву та чай готував на маленькому журнальному столі у своїй невеличкій кімнаті. Тут на столику, поряд з горнятами та цукерничкою, були щільно покладані і його робочі папери, записники та календарі. Вільного куточка, крім широкого ліжка та незручного низенького столика, у його розпорядженні не було, бо велику прохідну гостьову кімнату окупував зять.

Та найбільше незручностей зазнав Віталій із походом у туалет, вікно з якого виходило прямо до кухні і відгороджувало інтимний простір від їдальні легенькою прозорою шторкою. Він почувався там, ніби заяць під кущем або злодій, який хотів щось поцупити в цій тісній вбиральні недолугої радянської квартири. Він хотів замурувати той віконний отвір, але без вікна було б важко обійтись... Коли відмикали світло (а це відбувалось регулярно за графіком), похід за потребами відбувався б навпомацки, навіть удень. Такою була дика реальність. Побут убивав у ньому сильно го чоловіка і перетворював його в людиноненависника.

Він синів від злості, коли до молодих приходили в гості їхні колеги, а це відбувалось дуже часто. Тоді до пізнього вечора він був заручником тісняви і лежав у ліжку, дивився невеличкий телевізор і чув усі бесіди, які відбувалися за столом у вітальні. Євгенія раз за разом заглядала до нього і просила, щоб він пішов до гостей, а він не хотів. Віталій не мав охоти сидіти серед людей, які за віком були ровесниками його дітей, і слухати їхні пусті і нецікаві для нього балачки, часом і непристойні молодіжні жарти.

Він ненавидів їх. Своєю присутністю вони зовсім урізали його життєвий простір. Щоб пройти зайвий раз до кухні чи в той же клятий туалет, йому треба було просуватись між стільців, на яких розсілася голосна молодь і перепрошувати, що він їх турбує. Але часто і цей похід закінчувався невдачою, бо частина молоді перетворювала кухню в місце для куріння, а двері вбиральні були за-

чинені із середини. Бо хтось випередив його на декілька хвилин. Хотілось у ту ж мить бігти звідси світ за очі!

Уночі також не було спокою. Дитина плакала, як усі маленькі діти, і в цьому не було нічого дивного. То в неї болів животик, то вона хотіла їсти, то вона була мокра, то в неї лізли зубки. Причин дитячих сліз – не перелічити. Його діти вирости давно, та й коли вони були маленькими, то завжди перебували під пильним наглядом бабів та дідів. І лише зараз, у поважному віці, він мав надолужити незручності від дитячого зростання, колись давно прогаяні ним. Дружина, як чуйна бабуся і мама, йшла до дочки і найціннішого скарбу – маленької Соломійки, а він прокидався від рипання дверей і ненависного плачу чужої йому дитини, почувався скривдженим і недобрим. До ранку крутився на ліжку без сну і картав себе за те, що колись був організатором цього шаленого і немудрого кроку, внаслідок якого він позбувся великої житлової площі заради любові.

Він уже забув, як у той час безмежно кохав Євгенію і щасливий переїздив зі свого приватного будинку з просторими кімнатами в цю панельну багатоповерхівку з незручним плануванням та невеличкими прохідними кімнатами. Тоді для нього був би рай із Євгенією і в коморі. Але минув час, і палке кохання трансформувалось у стабільне почуття і звичку, а з часом побутові негаразди остудили полум'я минулого шалу мало не до точки замерзання. І тепер він ледь стримувався, щоб не зірватися на Євгенію, хоча добре розумів, що її вини в цьому немає.

...Приватний бізнес тільки-но почав зароджуватись, і навколо з'являлися перші багатії. На краденому народному майні, яке безсоромно поцупили із заводів і фабрик, вони почали хутенько будувати власні заміські замки та створювати свій бізнес. Віталій не визнавав аморальних вчинків, щоб поліпшити своє матеріальне становище таким чином. Водночас у своїх руках він узагалі не мав ніяких засобів для збагачення та не знав шляхів, щоб якось змінити своє життя. Не мав злодійської душі, та й навіть за великого бажання у школі красти не було що. Щоб ста-

ти заможним, потрібно було поміняти шкільні коридори на коридори та кабінети вищої влади. Та туди дороги для нього ніхто не прокладав. Він знав, що засидівся у кріслі директора школи. І став над цим замислюватись.

У душі він ще відчував себе сильним левом, перед яким усі повинні слухняно падати ниць і низько схиляти голову. Бо він – лев, і цього достатньо!!!

А насправді в його житті все було значно інакше! Його, сильного чоловіка, директора, розумницю і просто красеня, загнали в тісний домашній вольєр і в цілковите освітянське шкільне безгрошів'я. Це було принизливо й образливо, бо він любив школу, дітей, колег-учителів і віддано працював, але відчутної матеріальної віддачі від своєї праці не мав.

Євгенія кохала його віддано і пристрасно, заглядала в очі, ловила кожне слово та вгадувала всі бажання за незначним, ледве помітним порухом руки... Так було спочатку. А тепер так склалися обставини, що він був на останньому щаблі її родинної піраміди.

Із чотирьох членів «сімейного обміну» після десяти років нового шлюбного життя він відчував себе у найбільшому програші. І на це не було ніякої ради! Радянський побут упевнено і безповоротно задушив його кохання.

Перша дружина Віталія виглядала молодою і щасливою мамою. Її роки впевнено заховались у веселих, завжди усміхнених очах. Дарина з дитячим візочком поряд зі своїми невістками виглядала швидше їхньою подругою, ніж свекрухою. Данило носився з нею, як із коштовною перлиною, не знаючи, як їй і дитині догодити. Він був завжди задоволений і мав відчуття виконаного обов'язку перед своєю родиною і дітьми, бо допоміг їм упевнено стати на ноги.

Віталій не досягав планки матеріальних статків свого колишнього друга. Поряд із ним відчував себе убогим бідняком, бо ті освітянські гроші, що він давав у сім'ю, порівняно із значними внесками бізнесмена і будівельного магната Данила, були, як крапля в морі...

Євгенія раділа за Данила. Вона добре розуміла: що кращими будуть фінансові справи в Данила, то краще

житимуть їхні діти. А що ще матері потрібно? Віталія ж ця ситуація не раз зводила з розуму...

Данило у престижному районі міста побудував собі сучасну двох'ярусну квартиру. Це був восьмиквартирний чотириповерховий будинок на два під'їзди з великим гаражем, розрахованим на дві машини для кожного господаря. Дитину Дарина народила вже в цьому новому помешканні. Воно було не для простих смертних!

Біля будинку обладнали зручні літні альтанки, місце для розведення вогнища і мангал. Дитячий майданчик із казковими гойдалками своїми веселими кольорами розбудив би душу і в мерця. Але у Віталія все це анітрохи не викликало замилювання. Навпаки, своїм виглядом воно його нервувало, бо виглядало надзвичайно зухвало порівняно з тим, що залишалося за парканом цього будинку.

Внутрішнє багатство подвір'я від чужих цікавих поглядів закривав вишуканий і страшенно дорогий кований металево-кам'яний мур із високою брамою та сигналізацією.

Коли Віталій з Євгенією, дітьми і внуками переступив поріг, який відгороджував сірий навколишній світ від цієї звабливої коліски сучасності і добробуту, у нього посилено забилося серце. Він зовсім не радів родинній забаві «зварйованої сімейки», де одночасно святкували хрестини донечки та новосілля...

...Данило вчасно відчув вітер змін і зрозумів, що будівництво – це реальне золоте дно. Тепер він уже був президентом великої будівельної корпорації і міг дозволити собі таку царську розкіш.

У них вдома працювали дві жінки, які вели господарство, готували їсти, робили закупи, прибирали, прали і бавили дитину. Дарина тільки бавилась у своє задоволення з ненаглядною донечкою Гафійкою і залишала дитя на няньок, коли йшла у справах. Вона була щасливою забезпеченою жінкою, Данило називав її «моя королева». Їй личило це ім'я, і життя в неї було справді королівським. Дарина була задоволена всім, і від цього почуття світилась яскравим сонячним сяйвом навіть у похму-

рі дощові дні, їй не було чого сумувати. Її король допоміг влаштувати затишні сучасні сімейні гнізда її синам та своїм донькам, вони були забезпечені і здорові. А що ще треба людині для повного щастя? Жартуючи, Данило не раз любив повторяти фразу А. Ейнштейна: «Є тільки два способи щасливо прожити своє життя: перший – так, ніби ніяких чудес не буває; другий – так, ніби все на світі є дивом». Він жив за другим способом і допомагав своїм близьким також так сприймати їхнє власне життя.

Він не розмежував дітей на своїх і Віталія, допомагав їм однаковою мірою. Данило контролював будівництво житла для старшої доньки, та воєно не відбувалось так швидко, якби йому хотілось. Розумів, що коли молоді підуть у своє нове житло, трикімнатну квартиру залишать Віталію і Євгенії, які на вчительську зарплату не могли придбати нове помешкання. Данило був рідним батьком і годувальником усієї «зварйованої родини». Але ці королівські жести лише принижували самолюбство Віталія і не давали йому спокійно жити.

...Після гучних хрестин і новосілля в сучасній суперобладнаній квартирі з незвичним розташуванням кімнат, із величезними ваннами, душовими та туалетними кімнатами, цікавим освітленням та прозорими вікнами на стелі, через які вдень було видно чисте голубе небо, а ввечері в дім із цікавістю заглядали зірки, а місяць нахабно приворожував людський погляд (і все це казкове видіння можна було бачити не виходячи з хати, достатньо було розлягтися на зручному кріслі і мрійливо дивитися на небо), Віталій повернувся у свою жакливу дійсність просто хворим. Він ще більше зненавидів цю тісну кімнатку, де вони з Євгенією спали на широкому ліжку, біля якого неможливо було пройти, завеликого на таку малесеньку площу, яка була втричі меншою, ніж у Дарини і Данила кімната для прасування, прання і сушіння білизни.

...Того вечора Віталій ледь не задихнувся від розпачу і образи на це несправедливе життя, де людина, віддано працюючи, не може мати елементарних умов для існуван-

ня. Його переповнювала суміш суперечливих почуттів, до яких домішувалась і елементарна заздрість. Він не міг себе опанувати і заснути до ранку, крутився з боку на бік. Нікого не звинувачував, розуміючи, що в усіх по-різному склалося життя. Окрім того, його боляче мордувала й та думка, що навіть якби він і не розлучився із Дариною, то все одно не досягнув би таких значних матеріальних висот, як Данило. В освіті неможливо стати магнатом. Віталій і далі жив би в тому ж невеликому приватному будиночку, в який його сини згодом привели б невісток, і всі вони товклись би на купі, майже як тепер в Євгенії. І з плином літ вони зненавиділи б одне одного, бо таке життя не можна назвати людським. Це не життя, а тління!

Коли Данило з Дариною приїздили на родинні сходи-ни до дітей, то «Жигулі» Віталія, із трохи обдертими та облупленими боками (від постійного маніпулювання між машинами на тісній і переповненій автостоянці і взимку, і влітку), виглядали серед іномарок дітей та сватів як бідна родичка. Данило поприлаштовував синів та зятів на теплі місця в будівельних фірмах, які підпорядковувалися безпосередньо йому. Тож хлопці швидко ставали на ноги.

Люди будувались із страшними темпами. Відкрили кордони. Наліво-направо тисячі людей поїхали на заробітки і надсилали гроші на батьківщину, де прудкі родичі швидко перетворювали їх у палаци навколо міста.

Чуже багатство розбудило у Віталія легку ненависть до заможної родини. Йому було важко приховати ці почуття, він ледь стримувався, щоб не вилити все назовні. А Євгенія, навпаки, як кожна нормальна мати, була щасливою та захищеною, бо її діти й онуки були багаті, здорові і кохані. На почуття Віталія вона не зважала, вважала, що в них усе добре. Чекала, коли Марта добудується і піде жити окремо. От тоді в її сім'ї знову запанує палке кохання...

Але не так сталось, як гадалось. Кохання зовсім перегоріло, а попіл не дає ні вогню, ні тепла, він нікого не зігріває...

ЧАСТИНА 6

*Чому так гірко
плакала вона?*

*О Господи, почуй мої слова!
Благослови ранкову молитву!
Одна мета – була б душа жива,
Позбутись би суетної гонитви!
Дай волі й сил у праведних ділах.
Терпіння дай стерпіти все, що прикро.
Дай розуму, щоб вибрати свій шлях
І не забути вдень ранкової молитви!*

Віталій Іващенко

Ще декілька місяців тому ніхто й подумати не міг, що можливі такі кардинальні зміни в житті.

Найпершим усіх шокував Вітьок «Кіндрат».

...Був ранок. Євгенія, засмагла на південному сонці, гарна і щаслива, переступила поріг своєї квартири. Ніщо не віщувало лиха. У хаті було тихо. Тиждень тому дочка із сім'єю поїхали відпочивати. Удома мав бути лише чоловік. «Напевно, спить», – подумала вона, залишивши валізу в коридорі, пішла у свою кімнату. Хотіла застати його в ліжку сонним і розімлілим, тихенько роздягтись і прилягти біля нього, показавши йому своє красиве тіло кольору темного шоколаду, зробити йому приємну несподіванку. Вона навмисне поміняла свій зворотний квиток і приїхала додому швидше на декілька днів. Довгий відпочинок без Віталія їй був уже не в радість.

Обережно відхилила двері і залякла на порозі... Ліжко було застелене ще нею. Складати декоративні подушки в цікавій послідовності у формі маленьких пірамідок уміла тільки вона. Відчинена шафа дивилася на неї безсоромним і насмішкуватим поглядом порожніх полиць, на яких колись лежав одяг і білизна чоловіка. Там завжди не

вистачало місця, і вона десятки разів перескладувала його речі, підтримуючи порядок і вищукуючи зайвий сантиметр площі, щоб усе акуратно розмістити. Не вірячи своїм очам, підійшла ближче до шафи і відсунула треті дверцята, де завжди висів його верхній одяг, сорочки і костюми. Відділення було напівпорожнє. Між порожніх вішаків сиротливо тулились її плащі та суконки.

У скронях застукотіло. Вона присіла на ліжко, бо мало не впала від цієї жорстокої правди. Згадала, як на цьому місці три тижні тому її пронизала думка, що вона тут спатиме одна. Так і сталося!!! Роздивлялась по кімнаті, чи не залишив він якоїсь записки або листа.

На журнальному столику у вазочці лежали його ключі від хати, поряд – поштова картка для офіційних листів, якими він користувався на роботі. Тремтячими руками взяла цей папір, піднесла до очей, але за сльозами нічого не могла розгледіти. Слова зливалися до купи. Вона опанувала себе, важко піднялася з ліжка і пішла в коридор за окулярами. Зайшла до кухні і хлюпнула собі на лице холодної води, присіла до столу. Ніяк не могла приступити до листа.

«Геню! Ти думаєш, що я останній мерзотник!? Але я хочу сказати, що я просто втомився від такого скотського життя. Я ненавиджу нашу кімнату, ліжко, низькі стелі, які давлять мені на психіку. Я хочу піти завчасно, без почуття злоби чи ненависті до вас і намагаюсь поміняти у своєму житті все. Пам'ятаю наше кохання і не кажу, що не люблю тебе. Не хочу ранити твоє серце, але я не в силах жити по-старому в цьому закритому просторі, серед сірих речей і незручностей, коли навколо таке прекрасне життя. Я безмежно вдячний тобі за наше минуле. Але найбільше дякую за те, що ти дала мені можливість подихати на повні груди останні три тижні і зрозуміти, що в мене ще не все загублено. Я відчув, що не вмер морально від нашої щоденної убогості і рутини. Міняю роботу і місцепроживання. Пізніше зателефоную і сповіщу тобі деталі. Я взяв свій одяг. Вибач, що зробив це без твоєї

присутності, я не міг би дивитися тобі в очі. Прошу тебе, прости мені і відпусти з миром. Віталій».

Євгенія перечитала лист ще раз. Притулившись головою до стіни, сиділа непорушно, мов пририта до крісла величезним цвяхом гіркої правди, і ображено плакала. Сльози текли такі рясні, ніби хотіли змити весь жаль, який був зараз в її душі. Там, на півдні, коли лежала на сонечку і насолоджувалась морськими хвилями, вона думала про нього і відчувала, що в їхніх стосунках настануть якісь зміни. Але на таке вона не сподівалася!!!

Її також не влаштовувало життя в тісноті, та вона розуміла, що королевою в нових палацах, як Дарина, вона вже не буде. І з нетерпінням чекала закінчення будови старшої дочки, мріяла, як вони з Віталієм залишаться тільки удвох у цій трикімнатній квартирі, зроблять ремонт, і їм буде цілком достатньо цієї площі. Тільки б Господь дав їм здоров'я! Але чоловік не витерпів і втік з цього переповненого панельного корабля. Вона губилась у догадках. Куди і з ким він міг піти? Підозрювала, що всі ці раптові зміни підігріті чиеюсь любов'ю. Не міг він отак раптом піти внікуди! Не буде ж він винаймати квартиру? У такому віці тільки пияки ні до чого не доробляються, а нормальні люди досягають якихось життєвських висот як на роботі, так і на побутовому рівні. Євгенія хотіла себе заспокоїти, але не знаходила потрібних аргументів. Не знала, кому пожалітись, хто зрозуміє і підтримає її...

Ще трохи посиділа і пішла розбирати свою валізу. В одну мить її життя втратило сенс. Голосно плакала, розкладаючи свій одяг на порожні полиці шафи. Хотіла їх швидше заповнити, щоб вони не ятрили її душу. Хоча знала, що пустелю в серці після цього згарища кохання заповнити буде важко.

Після обіду, коли трохи заспокоїлась, зателефонувала своєму найкращому другові, першому чоловікові. На її привітання він занепокоєно спитав:

– Привіт! Геню, а чого в тебе такий сумний голос? Як відпочивала? Як здоров'я? Як Віталій відпочив? Уже повернувся?

І тут уже Євгенія не витримала і заридала.

– Та що сталось? Чого ти плачеш ніби хтось вмер?

І Геня скрізь схлипування і сльози розповіла про свою біду.

– Ох! Ну тут я тобі нічим не допоможу! Шкода! Знаєш, він завжди був такий інертний, що мене не раз чорти брали. Дома ти все тягла на собі, а він звик весь час бути приймаком. Так найлегше! Усе віддати на чужі руки! Мастіть собі голову, бо я не маю звідки і як! Я – бідний учитель! Знаєш, мені не шкода було допомагати дітям та й вам також. Пам'ятаю, що Бог велів ділитись, але я не пам'ятаю, щоб він говорив комусь жити за чужий рахунок. А в тебе він завжди був бідний інтелігент із блакитною кров'ю. Не плач, ще повернеться. Але це буде тільки в тому разі, як він зміниться морально. Як у нього точка кипіння перейшла всі можливі кордони і він вирішив кардинально все поміняти, то не чекай назад. Повідомиш мені, коли зателефонує. А я по своїх друзях кину запит, що б його пошукали і вияснили, де він знайде притулок. Але скажу тобі, Геню, відверто, що як він пішов на такий крок, то, швидше всього, у нього з'явилася нова любов. Він пішов до неї чи з нею, того вже я тобі не повім.

Євгенія тиждень не виходила з дому, хіба що в магазин, який був поряд. Переробила всі хатні роботи, які тільки можна було винайти. Шукала собі справу для рук, щоб зайняти голову іншими думками. Дочки із зятями відпочивали разом на морі і мали повернутися на днях. До приїзду дітей привела хату в таку чистоту, якої не було, напевно, з десятків років, коли вона більше займалася любов'ю, ніж гардинами чи баняками.

За вікном була друга половина серпня. Відпустка швидко досягла до фінішної прямої. За той час, що була вдома, нікому не телефонувала, не хотіла зайвих розмов, випитувань і фальшивих співчужань. Вирішила нікому і нічого не говорити, бо й сама ще не знала, на якому світі вона є. Дочки телефонували декілька разів, їм також нічого не казала. Хотіла розповісти віч-на-віч, коли по-

вернуться додому. Данило телефонував також, був делікатний, сказав що дочкам нічого не розповів, тільки Дарині. А вона, як вихована людина, не давалась чути, щоб зайвий раз не робити Євгенії боляче.

Коли переступила поріг школи, то серце шалено закалатало. Вона згадала, як після закінчення університету ходила в ту першу школу, де почала вчителювати, пізніше там зустріла Віталія. Кожен день роботи був для неї святом. А тепер?!

...Зайшла в учительську. Помалу підходили вчителі, раділи одне одному, ділилися враженнями про відпочинок і готувалися до педради.

Початок навчального року і його закінчення – складні періоди життя школи, які значно відрізняються емоційним настроєм колег-учителів. На початку – усі зазмагли, повні сил і енергії. Перевіряють свої класи, які пахнуть свіжою фарбою і чистотою. А в кінці року!!! Ті ж самі люди, але бліді, злі і недобрі. Тікають із брудних класів, які, як не прибирай, пахнуть потом, затоптаними підлогами і приліпленими до кожного стільця чи бильця парти гидкими і ненависними жуйками.

В їхній школі директором була жінка, Євгенія – завучем. Вона раділа, що в неї почнеться гаряча пора підготовки до навчань і їй не вистачатиме часу цілісний день думати про свою біду. Але її надії в одну мить були розбиті вщент.

Для проведення педради всі вчителі зібрались у великому кабінеті фізики і розкладали біля себе робочі зошити та ручки, були подібні на своїх неслухняних учнів, бо директриса, Олександра Павлівна, уже вкотре стукала ручкою об стіл, а вони гуділи і гуділи, як бджоли біля закритого вулика.

– Колеги! Прошу заспокоїтись! Спочатку попрацюємо, а потім разом вип'ємо кави і поділимося враженнями. Ну, по-перше, хочу вас привітати з новим навчальним роком! А, по-друге, хочу вам довести, що в нас великі зміни в керівництві, я надіюсь, що для нашої школи це дуже на

руку. У нас новий начальник обласного управління освіти. Це Віталій Андрійович Кондратюк. Привітаймо нашу шановну Євгенію Михайлівну. Для нових учителів доводжу, що це – чоловік нашої колеги. І вона радісно заплескала в долоні, а за нею і всі інші.

Євгенія ввічливо усміхалась і розглядалась навколо, а сама уявляла, якою дурною і вимушеною була її посмішка. Директриса приголомшила її цією новиною. Не хотілось виглядати біля колег повною кретинкою, але їй здалось, що стілець під нею розпадеться. Від нервового збудження за одну хвилину в неї промайнуло безліч думок, які пропікали її голову, а потім і все тіло. Боялась, що цей згусток різних емоцій розіб'є навколо неї все, до чого вона буде дотична. Після цієї звістки, щасливої для школи і шокуючої для неї, вона зрозуміла одне: Віталій не повернеться! Але не могла взяти до тями, як це все раптово та різко сталося?!

Євгенія ледь досиділа до кінця наради і, зіславшись на головний біль, пішла додому. Їй було просто необхідно втекти від людей, щоб пережити цю вбивчу новину на самоті.

Перше, що вона зробила, переступивши поріг, – зателефонувала Данилові.

Після швидкої доповіді запитала:

– Ну, що ти скажеш на це?

– Геню! Буду об'єктивним! За посаду – хвалю. За те, що пішов від тебе, ти знаєш мою думку. Але скажу тобі невтішне: назад його не чекай. Побачиш, за рік-другий він буде в столиці в міністерстві освіти. Хтось йому солідно підсобив із посадою, то він має чимось віддячитись. Напевно, собою, але, думаю, що це за взаємною згодою. Мусиш пережити цю втрату. Бо вона – назавжди. Залишитесь хіба що родиною-сватами. Та нічого не вдієш, життя триває. Як будеш потребувати моєї допомоги чи поради, звертайся. Ти ж знаєш, я – завжди до твоїх послуг, щоб у житті не сталося...

Для Євгенії почалися сумні будні: школа, дім, школа. Вона нікому не телефонувала, бо всі близькі її подру-

ги працювали у сферах, зовсім не дотичних до освіти. Їм було байдуже, хто головний обласний начальник освіти. У них були зовсім інші інтереси. Через тиждень зателефонувала Руда Лілька і коротко сповістила:

– Геню, привіт! У неділю маємо засідання жіночого клубу. Будуть тільки всі наші. Їдемо за місто в одне невеличке кафе біля озера, маєш нагоду показати свою засмагу. Форма одягу відпочинково-сексуальна. Треба не вдарити лицем у болото. Нас буде везти на своїй супермашині мій знайомий. Має прибутковий бізнес – ковбасний цех. Може, колись стане у пригоді. Я думаю, Віталій не буде проти, що ми за тобою заїдемо в неділю із самого ранку?

– Не переживай, він мене вже не ревнує. А привід цього заходу? Чого не збираємось у когось із нас, а так далеко за містом?

– Я організовую проводи. Не кажу куди! Зберемось до купи, усе розповім.

– Лілю, ти інтригуєш мене, скажи, де їдеш?

– Потім, потім, потім! Усе, припиняю розмову, бо спізнююсь на роботу! Бувай здорова, чорноброва! До зустрічі!

Євгенія задумалась: «Цікаво, а чому Лілька нічого не спитала про Віталія? Невже Ігор не розповів їй, що Віталій пішов зі школи? Партизан, а не чоловік! А може він не в курсі, що Віталій пішов із дому?» Хотілось би знати, як дівчата зреагують на її новину.

Знизала плечима і уявила обличчя кожної. Ой! Лише б швидше настав час зустрітися з ними і розповісти все, як на сповіді. Бо так важко нести душевний тягар одній, без співчуття і підтримки. Правду говорять, що радість з кимось – подвоєна, а горе з кимось – поділене.

...Був теплий серпневий недільний ранок. Євгенія, готова до дівочого пікніка, стояла на балконі і чекала, коли підїде машина. Через декілька хвилин навпроти будинку зупинився маленький червоний мікроавтобус. З нього, як горох, повисипали на сонечко дівчата. Попіднімали очі до її балкона і замахали руками:

– Виходь, шкода часу. День чудовий!

Водій коротко засигналив.

Геня взяла свою торбу і зачинила двері. Пішла майже щаслива. Як добре мати друзів!

Дорога виявилась веселою! У салоні автобуса стояв маленький столик, на якому вже лежали канапки, кришталеві чарочки і пляшка доброго коньяку. Геня засміялась:

– Дівки, а чи не зарано для п'ятики?

– Припини! Ми тебе чекали, навіть пляшку не розкорковували, а ти, вчителька, починаєш нас виховувати, – Оріся хвацько взяла пляшку до рук. – Ми вже в такому віці, що маємо підвищений артеріальний тиск. Так-от, мені лікар приписав коньяк і сказав, що це найкращі ліки для його стабілізації. І цей препарат слід приймати щодня із самісінького ранку.

– Відкрий секрет, де ти знайшла такого лікаря? Але ж, напевно, він рекомендував пити ложками, а не чарками. Та й потім ти звар'ювала, коньяк же смердить, як холера! Я після нього до хворих не змогла б підійти і рота відкрити, а не те, що робити якісь процедури! – Люба засміялась, пригублюючи налиту чарку.

– Не видумуй! Легше б давала уколи, не шкодувала б чужої дупи, – додала і собі Ромця Заяць, яка також була не проти таких ранішніх ліків.

– Не знаю, не знаю! Я взагалі не вітаю вранішньої п'ятики, – Ірина була серед них завжди найменше питущою і дуже швидко п'яніла. – Але, враховуючи важливість нашої зустрічі, і я вип'ю із задоволенням. Дівчата, але ви мені потім не підливайте, бо я знаю, як ви любите із мене сміятись, коли я трошки вип'ю. Олег мені казав, що коли я знову прийду п'яна, як у нашу минулу зустріч, то він не пустить мене до хати.

– Ото вредний мораліст! Та коли то було? Ще на початку весни, а він усе ще пам'ятає. Добре, що немає мого Мартина, ніхто на нерви не діє, – констатувала Оріся, із задоволенням перехиляючи «смачні ліки».

Їх було шестеро, а в машині зчинили такий гармидер, ніби їх – величезний гурт. Удома вони не снідали, то тепер швиденько впорались із канапками та дорізали ще.

– Порожню пляшку не тримай на столі, – Лілька забрала пляшку з-під коньяку, тричі подмухала в неї, щось собі під ніс пробурмотіла і лише тоді закрила корком і кинула в торбу. А із сумки витягла наступну.

– Що ти там ворожиш? О, ні, ні, ні! – Люба замахала головою! – Дівки, та ми приїдемо п'янезні! Ще потопимось, до біса, у тому озері!

– Не переживай! Зараз приїдемо, полягаємо в гарному куточку під соснами та ялинами, відпочинемо, поплаваємо! Там чудовий піщаний берег і вода чиста, як сльоза. А потім продовжимо! Я вже там була, – Лілька говорила з таким замріяним виразом обличчя, що всі засміялись. – А потім я вам таке розповім... Повмираєте від несподіванки! Зараз мене не мордуйте. Ви ще не готові до моїх новин. Орисю, не хочу міняти руку, наливай!

Поки приїхали на місце, дві пляшки кон'яку пішли, як вода у сухий пісок. Дівчата були вже веселі і готові до будь-яких бесід.

Водій допоміг вивантажити їхні торби, посміявся з них і пообіцяв приїхати за ними ввечері. Недалеко від озера було кафе, в якому Лілька замовила вечерю.

Удень вони розкошували на сонечку та у воді, яка аж відливала ніжним блакитним сяйвом від безхмарного неба, яке також купалось в озері. День був чудовий!

Після прийняття освіжаючої купелі всі трохи прийшли до тями і згадали, що головною причиною для їх зібрання була Лілька.

Орися розповіла з цього приводу смішний анекдот:

– Дівчата, ми зараз точно, як ті бабульки, що мали повний склероз та йшли в гості до їхньої подруги Лілюсі. Дибують вони та й дибують, дорогою кажуть: «Ото, як прийдемо в гості, то треба нагадати їй, щоб вона не забула дати нам каву і торт». Прийшли, сидять. Лілюся звивається та плячки нарізає і тортик, подає їм каву один раз, другий, третій, а вони все сидять і чекають на каву. А потім, коли вже вийшли надвір, то й обмовляють: «Але ж наша Ліля зовсім не мала лица, навіть кави нам не запро-

понувала». А одна з них і каже: «Отакої! А хіба ми були в Лілюсі?» Це точно про нас! Напились, наїлись і забули, чого зібрались. Ну, вже не інтригуй, починай перша, а потім ми всі, бо новин назбиралась хмара!

– Дівчата, я через декілька днів їду в Італію, по пувці! Але скажу вам по секрету, що цього не знає ніхто, навіть мій Ігор і мама. Я залишаюсь там працювати. Мені підшукала роботу одна з наших жінок, родичка цього водія, Максима.

– Ти геть звар'ювала. Та вже ж працюєш, які не які гроші заробляєш. На чорта тобі це треба?! – Оріся аж почервоніла від хвилювання. – Та такі дурниці розповідають про ці роботи, що не приведи, Господи. Я б не поїхала на заробітки ніколи і ні за які гроші.

– Знаєш, Орісю, це питання дуже спірне! А я б поїхала також, бо не дуже задоволена заробітками мого Олега, та й моїми також, – Ірина підтримала Лільку. – Це ти так говориш, бо твій Мартин забезпечує тебе. От зараз поїхав у Польщу, трохи заробить. Перед тим також їздив. Не сидить вдома і не чеше потилицю, чекаючи, що ти принесеш йому свої інженерські копійки. Я оце рада, що трохи повідкривали кордони. Усе-таки незалежність держави відбивається і на наших долях.

– Та я тебе попрошу, що він там заробить – чисті сльози! – Оріся зневажливо махнула рукою.

– Орісю, не прибідняйся, він і колись більше заробляв, ніж наші чоловіки, – продовжила Люба. – Мій Орест – лікар, а ми тільки недавно купили «Жигулі», та й то з других рук. Та й Геня з Вітьком скільки років працюють в освіті, і на вищих посадах, а тільки й мають стару обдерту машину, як і ми. А ви все-таки, дякувати Богу, весь час були при новій машині, гарній квартирі. Ти завжди була вбраною, як лялька.

– Дівчата! Та ви думаете, що я з такою радістю хочу лишитися там працювати. Я знаю, що для Ігоря це буде повний шок! Але маю чимось жертвувати. Їду, щоб заробити гроші на нову квартиру. Двоє дітей вирости, ще

трохи і захочуть одружуватись. Чи я маю гроші на весілля? Ні! Чи я маю гроші їм на хати? Ні! Ото поприводять мені невісток у дві кімнати. Де ми з Ігорем будемо спати? У кухні чи у ванні? Та я як задумаюсь над майбутнім, то тоскно стає! Не хочу, що б мої діти губили свої сім'ї через те, що батьки все життя пропрацювали і нічого не нажили, мов якісь недолугі пияки. Ну хай я менше років працювала десь на виробництві! А хто порахував мій щоденний домашній кілометраж і мою працю біля кухні, прання? Немає на світі такого спідометра та вимірювача рівня домашньої праці!

– Ти права, це не алкоголь у крові виміряти! А скільки ночей недоспано, коли діти хворіють... Це ж не бур'ян при дорозі. Таких хлопців, як у тебе, розумних, серйозних і ласкавих, треба було все життя старанно ліпити своєю щоденною працею і любов'ю. Бо хлопці в тебе вийшли на славу! – похвалила Люба.

– А тут на базарі? Ви думаєте мені легко стояти цілосінький день на протягах і припрошувати, щоб в мене купили цю клятту смердючу ковбасу, яку я щоранку мию від плісняви і протираю олією, щоб вона виглядає, як тільки що звуджена? Та я вся просмерділась тією ковбасою. Мені після роботи соромно їхати в автобусі, так від мене тхне вудженим м'ясом. Зайду не раз в автобус у чоботках на низькому каблучі або літом у розтоптаних страшнючих мештах... Бо спробуй цілий день вистояти на ногах не присідаючи. Уже дивишся більше за зручністю, а не красою. А у транспорті стоїть така панюся! Наша ровесниця! Уся пропахла французькими парфумами! І тут біля неї примощуюсь я, як остання лахудра чи пиячка. А вона зразу носом шморгає, нахилиє голову і вдихає свій солодкий аромат із білюсінького чи якогось іншого яскравого светрика чи пальтечка. Та мені в ту ж мить від сорому хочеться провалитися під землю. Не хочу працювати на базарі і відчувати себе низькою жебрачкою. Хай уже хоч там, між чужих людей, то не так образливо. А тут ні! Я ж уже старша жінка, а нічого не бачила в житті, крім

безгрошів'я. Їду на заробітки і баста! Тим більше, що гроші на путівку я зібрала собі сама. Там немає і копійчки Ігоря. Ну що скажете! Кохані мої друзі?

– Їдь і навіть не думай, як маєш таку нагоду. Бо загубиш свою сім'ю, як я!

І Геня детально зі сльозами і схлипуваннями розповіла подругам про свою біду.

Дівчата сиділи мовчки і тільки час від часу вставляли в її монолог свої репліки:

– Та ти що!

– Ніколи б не подумала!

– От зараза так зараза!

А наприкінці розповіді несподівано на його бік стала Ірина і сама Євгенія:

– От він пішов. А ви вірите мені, що я не маю на нього злості чи навіть образи. Можу його зрозуміти. Тільки шкода, що зробила я це запізно, і він цього не знає. Можливо, треба було краще платити гроші Марті за квартиру, щоб вони пішли жити окремо, а я б ходила до них і допомагала. Ми всі робимо велику помилку. Намагаємось усіма силами прожити життя своїх дітей за них і не даємо їм певної свободи нашою постійною опікою та допомогою. Мають дитину. То хай собі виховують і встають до неї вночі, як ми колись вставали до них. Я знаю, як він нервувався, коли дитина плакала, можна сказати ледь не над вухом, а я йшла декілька разів на ніч допомагати й заспокоювати. А він пізніше до світанку крутився і не спав, а зранку – на роботу. А працював же не сторожем у конюшні! Я багато що передумала за ці дні і зрозуміла, що побут і наша бідося готові вбити в людині і кохання, і всі позитивні емоції. Безперечно, багато від нас не залежить, бо так живе більшість наших людей, але треба щось робити і змінювати навіть не в нас самих, а в нашому суспільстві!

За йойканнями і зітханнями, балачками та невеликою пиятикою, поміж купанням в озері, минув день. Потім була вечеря в кафе. Їхали додому змінені, ніби в теплій і

прозорій, майже джерельній воді озера помили не тільки тіла, а прополоскали та заспокоїли свої душі.

У кінці порадили Євгенії не турбувати Віталія і чекати, поки сам зателефонує.

Лілька пообіцяла, як влаштується в Італії на якусь роботу і буде бачити щось цікаве для дівчат, то повідомить і допоможе:

– Обіцяю, навіть гроші дам на квиток, як буде потрібно, бо ж, напевно, буду заробляти більше, ніж на базарі, торгуючи ковбасою.

Коли машина всіх розвозила по домівках, вони вперше за довгі десятиліття, прощаючись, плакали. Було передчуття, що життя майже кожної з них зараз піде по іншому колу.

...Так і сталось. На другий день, коли Євгенія була на роботі, їй зателефонував Ігор:

– Геню, маєш сьогодні трохи часу? Хочу з тобою зустрітись і щось обміркувати, але не по телефону.

– Добре. Де зустрінемося?

Поклала слухавку заінтригована і збуджена. Знала, бесіда буде про Віталія.

Ледь дочекалася призначеного часу і була, як домовлялись, у кафе біля свого будинку. Прийшла завчасно, не хотіла запізнюватись, бо її аж пекла цікавість, що ж Ігор буде говорити про свого колишнього шефа, колегу та й, врешті-решт, близького товариша.

Ігор прийшов також вчасно.

– Привіт! – поцілував її в щічку. – Геню, ти дуже гарно виглядаєш, засмагла, схудла!

– Добре! Добре! Давай ближче до справи, бо я від нетерпіння млію! Ти ж розумієш, що наша бесіда буде не з легких.

– Геню, для мене було повною несподіванкою, коли сьогодні зранку мене викликали в управління освіти до начальника. Віталія на роботі не було, я якось до вас телефонував перед тим, ніхто не брав слухавки. Я думав, що він ще не приїхав з відпустки, тобі не телефонував, не хотів його «палити». Ну ти ж знаєш, чоловіча солідарність!

А тут я прихожу в управління і бачу на дверях приймальної «начальник обласного управління Кондратюк Віталій Андрійович». Я біля дверей мало не впав від цієї інформації. Заходжу в кабінет. Сидить наш благовірний, так само засмаг, як і ти, виглядає так молодо, ніби за відпустку загубив з десяток років. Так-от! Він дав мені почитати наказ. Я призначений директором школи на його місце, а ти – моїм заступником, завучем. Він розповів мені, що пішов від тебе. Просив цю інформацію зберегти під грифом «таємно і тільки для службового користування». Хотів, щоб ти написала заяву на звільнення у своїй школі і перевелась у стару школу. На твоє місце він уже призначив іншу людину з вашої школи. Просив із тобою поговорити і переконати тебе, що так буде краще для нас всіх. Він спішив мене, бо на носі початок навчального року, просив сьогодні ввечері зателефонувати йому та сповістити твоє рішення, щоб він пустив свій наказ у дію. Ну що ти скажеш? Погоджуйся, ти мені потрібна, як повітря! Геню, я прошу тебе. Він сказав, що не готовий поки що до розмови з тобою. Просив, щоб ти його зрозуміла і підтримала. Що я маю йому сказати?

– Передай йому, що я його люблю і зроблю все, що він скаже! Я за нього рада. Хай дає наказ у роботу. Я завтра здам справи у школі! Ігоре, вибач, я піду, бо ще трохи і я не зможу стримати сліз.

– Геню, почекай хвилинку! Я знаю, що це не моя справа, але дозволь тобі щось сказати. Якщо кохаєш його по-справжньому, відпусти. Якщо він повернеться, то він твій навіки. Якщо ж ні, то значить він твоїм ніколи і не був. Вибач, що втручаюсь.

Євгенія хутко встала. І поки дійшла до дверей, то рясні сльози полились з її очей. Зупинилася на маленькому затишному дитячому майданчику, де колись давно часто гуляла зі своїми дітьми, а потім і з внучкою. У цей час дітей на ньому не було, і вона сіла на лавку під деревами. Ревно плакала. Ніхто їй не заважав виливати назовні свій біль та жаль на складну долю:

– Ну от який я маю життєвий здобуток? У свої майже п'ятдесят повертаюсь у ту ж школу, де розпочинала пра-

цювати після закінчення університету. Тільки із великою різницею в настроях. Тоді я була закоханою і коханою молододою дружиною. Потім жінкою, закоханою в чужого чоловіка, свого директора. Пізніше його законною коханою дружиною. А тепер? Повертаюсь у ту ж школу покинутою жінкою колишнього директора. Великий життєвий досвід жінки поважного віку! Значне досягнення. Була двічі одруженою і двічі покинутою!!! Є чим пишатись...

Та з часом її життя потекло швидкою рікою повсякденності. Поміняла роботу і занурилась у нові шкільні справи. Віталію не телефонувала, він також. Нічого не знала про його життя.

Діти приїхали з відпочинку, коли вона вже повернулась у стару школу. З порога ніхто не питав, де Віталій, бо за ним ніхто, крім Євгенії, і не скучив. Марта зауважила зміни в зовнішньому вигляді і запитала:

– Мамо, ти дуже схудла. Ти що, сіла на дієту? Ніби й відпочивала, але виглядаєш зле, як з хреста знята. Що трапилось?

Спочатку Євгенія відтягала момент розмови з дочкою, а потім розповіла про всі свої біди. Марта егоїстично правдиво, але дуже стисло висловила свою думку:

– Мамо, я насправду дуже шкодую тебе, але мені зовсім не жаль за ним.

І вона взялася за хатню роботу, ніби нічого страшного і не сталось.

Євгенія не змогла розповісти дочці, що в неї болить серце за Віталієм, що сумує за ним та кохає його ще більше, ніж будь-коли. Але діти переймалися своїми проблемами, і в цьому не було нічого надзвичайного. Бо в молодих тривало своє активне життя, в якому не було місця для її «старечих» переживань. У свої неповні тридцять вони думали, що мама, в її п'ятдесят, уже нічого не потребує, крім роботи, дому та їхніх проблем.

Час линув далі, життя продовжувалось. Для Євгенії день – це був гамір у школі, ввечері – дзвінкий дитячий сміх внучки, прання, кухня, а ніч – сльози образи у по-

душку, важкі самотні зітхання і неспокійний сон. Вона була подібна на більшість людей, які, мов падаюче осіннє листя, спочатку відірвались від родового дерева і радісно танцювали у безкінечному прозорому просторі. Їх довго підганяв веселий вітер, вони грайливо круtilись у казковій повітряній ейфорії, та, врешті-решт, падали на землю, мріючи, щоб знову здійнявся сильний вітер і хоч один раз поніс їх у далеку височінь.

Але так буває рідко. Частіше починають падати важкі осінні дощі, які вщент розбивають мрії про політ і назажди прибивають пожовкле зів'яле листя до брудної холодної землі. Вона знову зітхала. У неї все було, як у вірші:

Уже не літо, знаєш, друже мій,
і небеса згасають посполиті.
Багряний зойк і запал золотий –
уже не літо, знаєш, вже не літо.

Терпке вино гарячих горобин.
Берези – подались у кармеліти...
Останнє золото – покута без провин –
уже не літо, чуєш, вже не літо!

Тумани стережуть холодні сни,
полинно пахнуть згірклі оксамити.
Прощай, любов, чекай аж до весни.
Уже не літо.
Так.
Уже не літо...

Наступного дня з роботи зателефонувала до Люби Батіг:

– Любцю, привіт! Маєш трохи часу для мене? Хочу після роботи заскочити до тебе і поговорити, бо мені тоскно і така туга на серці, що не можу собі знайти місця.

– Привіт! Що ти за дурниці говориш! Чи маю час для тебе? Та я з радістю хочу побути з тобою разом. Чекаю. Приходь.

¹ Вірш «Уже не літо» Любов Долик.

...Сиділи до пізньої години, трохи поплакали, але на серці в Євгенії все-таки стало легше.

– Так мені зараз зле, як ніколи в житті! Я не можу тобі передати це словами. Жаль просто розриває моє серце. Добре, що хоч маю роботу, то йду і розвіююсь між людьми. А вдома! Ти знаєш, після того, як він пішов, мене переслідує відчуття абсолютної непотрібності. Так, я маю школу, де мене чекають. Я маю дітей і внучку, яка мене замордовує вечорами своєю любов'ю, але вона миттєво кидає мене і біжить до Марти, вартує тій лише подивитись на дитину. В цьому немає нічого дивного, бо вона – її мама, я тішусь, що так є, що в них гарна сім'я. Я ніби серед них і водночас я одна. Розумієш? От коли був Віталій, хай він там спав у тій нашій спальні, а я товклась на кухні сама, але знала, що він є. І наступної хвилини я можу прийти і обняти його, не раз насупленого і недоброго, полюбити його і поговорити з ним. А зараз, коли діти о дев'ятій кладуть малу спати, закриваються в кухні і щось розповідають одне одному та сміються, я відчуваю себе викресленою із цього життєвого простору. Ну ж не піду я до них та не всядусь і не буду слухати, про що своє, молодече, вони говорять, чи дивитись, як вони там цілуються. Коли доньки були малими, вони мене потребували кожної хвилини, а тепер вони виростили, мають своє особисте життя, то я їм потрібна лише віртуально. Вони знають, що в них є мама, і їм достатньо лише цього розуміння. Є та й є! А мені потрібно більше: бути з ними поряд, говорити про все, а не на відчипного, тільки на побутовому рівні, коли треба щось допомогти чи зробити. Це не головне. Ти розумієш, що я маю на увазі? І от тепер, коли Віталій, моє зрадливе коханячко, мене покинув, я лежу самісінька у своїй жалюгідно малій кімнаті на величезно-дурнуватою ліжку і знаю, що нікому до мене немає ніякого діла. Від цього почуваюся морально хворою і скривдженою. Ні, людина повинна мати пару. Щоб там хто не говорив. Навіть для того, щоб сказати комусь слово, я вже не говорю про якусь допомогу і підтримку.

Геня розповідала подрузі прописні істини, які нікому не потрібно було пояснювати, бо так було в кожній сім'ї, і вони знову й знову зауважували, що велике і рідкісне щастя, коли подружжя доживає вік удвох та разом старіється. Любі було шкода, що Геня, ще зовсім молода квітуча жінка, красуня та розумниця, залишилася покинутою та самотньою. Їй було прикро! Але вона нічого путнього не могла їй порадити. Хіба що зрозуміти, пожаліти. Повернути до подруги її щасливе минуле та кохання не в силах була навіть вона, така чуйна, мудра і добра.

І знову вони шморгали носами, а з екрана телевізора лунав чудовий голос Олександра Вертинського, співака з минулого сторіччя. Цей ретроспів додавав їм ще більшого жалю і говорив про те, що кохання в усі віки для людей різних національностей та віросповідувань було однаковим – захопливим, взаємним або нерозділеним:

Сколько вычурных поз,
Сколько сломанных роз,
Сколько мук и проклятий, и слез!
Как сияют венцы!
Как банальны концы!
Как мы все в наших чувствах глупцы!
А любовь – это яд.
А любовь – это ад,
Где сердца наши вечно горят.
Но дни бегут,
Как уходит весной вода,
Дни бегут,
Унося за собой года.
Время лечит людей,
И от всех этих дней
Остается тоска одна,
И со мною всегда она.
Но зато, разлюбя,
Столько чувств загубя,
Как потом мы жалеем себя!

Как нам стыдно за ложь,
За сердечную дрожь,
И какой носим в сердце мы нож!

Никому не понять,
Никому не сказать,
Остается застыть и молчать.

А... дни бегут,
Как уходит весной вода,
Дни бегут,
Унося за собой года.

Время лечит людей,
И от всех этих дней
Остается тоска одна,
И со мною всегда она...

Вони сміялись і плакали. Шкодували, що роки так блискавично спливають, а вони старіють. Люба була щаслива, бо біля неї був її Орест.

За вікном уже була темнісінька ніч, а вони говорили і говорили. Поряд звучали все ж ті ретропісні, які ще більше ятрили душу і викликали нові сльози:

Мадам, уже падают листья!
И осень в смертельном бреду!
Уже виноградные кисти
Желтеют в забытом саду!
Я жду вас, как сна голубого!
Я гибну в любовном огне!
Когда же Вы скажете слово,
Когда Вы придете ко мне?
И взгляд опуская устало,
Шепнула она, как в бреду,
«Вас слишком испортила слава,
Я к Вам никогда не приду!»

Орест і Люба провели Геню до самої хати. Поверталися додому щасливі, що вони разом. Цей вечір розворушив їхні почуття ще більше.

...Через тиждень після приїзду з моря до Євгенії завітала молодша донька Галина:

– Мамо, маю щось тобі розказати...

...Увечері, коли Євгенія вже лежала в ліжку, вкотре згадувала розповідь доньки, знову важко зітхала і плакала. Серце розривалося від ревнощів. Їй здавалось, що вона стала кохати його ще більше. І водночас смертельно ненавиділа його за те, що він зрадив і покинув. Вона не могла зрозуміти, як може в її душі одночасно співіснувати така палка любов і велика ненависть. Їй хотілось, щоб він повернувся, тоді вона б і словом не випом'янула йому свою образу. А через хвилину вона хотіла безжально роздерти його красиве обличчя в кров, щоб він не міг вийти на люди.

Коли вона думала, що зараз він лежить у ліжку й обіймає та пестить іншу, вона аж скреготала зубами від злості, в ту ж мить їй хотілось померти від розпуки і люті.

– О Боже! Дай мені сили пережити мою біду! Відведи від мене тугу за ним! Спаси і помилуй! Допоможи мені якнайшвидше забути його!

Вона знала, що найсильніша любов – та, яка не боїться проявити слабкість, зрозуміти і пошкодувати іншого та відпустити. Але вона ще не була готова до цього.

Вона ледь пережила ніч і наступного дня зателефонувала Данилові.

ЧАСТИНА 7

Блуд манівцяни

*Є дві моделі світосприйняття:
Одна стурбована і дуже прагматична,
Де гроші, втрати, хворі, небуття,
Незадоволення життям і туга вічна.
А друга – вдячність Господу за те,
Що ти з'явився в цьому прекраснім світі,
Де є природа, друзі, гумор, діти,
І є кохання – грішне і святе!*

Віталій Іващенко

Сини Віталія підтримували з ним гарні стосунки. Вони його по-своєму любили. Так, як можуть любити дорослі одружені сини свого тата. Поважали за його чесність і водночас позаочі між собою «дерли з тата лаха», що він – бідний учитель. Вони не розуміли його бездіяльності і безхребетності щодо кар'єрного зростання. Хлопці стали дорослими в інший час і не знали, що в нього в школі і не могло бути вищої посади. На той час директор школи для нього був найвищий кар'єрний щабель, стеля. Він був членом партії, як і всі, хто хотів мати вищу посаду. Дорога ж в органи управління для нього була закрита, бо в нього не було зовнішньої підтримки і, що було більш важливо, у нього не було великого гаманця з грошима для оплати бажаної вищої посади. А ще, крім того, люди, які обіймали там чільні місця, сиділи на своїх чиновницьких портфелях десятиліттями, поки не йшли на пенсію в зовсім престарілому віці або їх не виносили вперед ногами «у білих капцях» із червоного кутка управління чи іншої держустанови. І от тепер із Віталієм стався такий трафунок, який на любовній хвилі виніс його аж на посаду обласного начальника управління освіти.

Віталій покликав до себе синів, коли вони повернулися з відпустки, і розповів їм правду про зміни, які з ним трапились.

...Олена працювала лікарем-терапевтом у поліклініці, недалеко від школи. Він роками віддавав свою санітарну книжку секретарці. Та, разом із книжками інших учителів, у яких підходив термін проставляти нові печатки, відносила їх у поліклініку до знайомої лікарки. За відповідну віддачу всі працівники школи протягом декількох днів ставали здорові-здоровісінькі, як «дуби», і згідно з медичними висновками могли працювати з дітьми. Така практика була десятиліттями, і не тільки в їхній школі.

Більш як рік тому Віталій іноді недобре почувався. Можливо, від перевтоми на роботі і неможливості нормального відпочинку вдома мав головні болі, відчував слабкість. Йому соромно було говорити комусь про це, та уперше за десятки років вирішив піти в поліклініку.

Смішно сказати, але він, дорослий чоловік, у поліклініці відчув себе безпомічним і боягузливим хлопчиськом. Ніколи не брав лікарняного листка. Як часом трохи прихворів, то телефонував у школу, що погано відчувається, і просто не виходив на роботу. У директора ніхто не смів спитати: «Шановний, а де ваш листок непрацездатності?» На це він і директор, щоб мати хоч деякі привілеї!

Того дня Віталій покрутився біля реєстратури на першому поверсі, проглянув список лікарів, ознайомився із переліком кабінетів. Але ця інформація йому нічого не дала, і він повернувся назад. Біля віконечка сиділа молоденька медсестра:

– Добрий день! Чи ви б не порадили, до кого з лікарів мені звернутись? Я хочу обстежитись. Я директор школи, що поряд з вашою поліклінікою.

– А у вас немає особистої медичної карточки?

– Ні! Я ніколи не звертався до лікарів ні за місцем проживання, ні за місцем праці! Якось Бог милував від цього!

Біля медсестри була молода лікарка, яка брала перелік викликів хворих зі своєї дільниці.

Вона раптово сказала до медсестри:

– Іванко! Я заповню карточку на пацієнта і випишу всі направлення на обстеження.

І звернулась до нього:

– Шановний пане директоре, ви не проти, якщо я вам допоможу?

– Звичайно! Навпаки, прийму з радістю вашу милість! Бо я почуваюся тут ніби дитина, що заблукала в лісі!

Вона гарно засміялась:

– Мій кабінет на першому поверсі, номер п'ятнадцять. Підійдіть, будь ласка, я зараз вас прийму.

Віталій пішов із радістю. Дівчина-лікар була майже одноліткою його синів. Він мало не сказав їй: «Дякую, доню!». Та вчасно вкусився за язик, бо тієї ж хвилину відчув себе старим дідуганом.

Коли вона запросила його до кабінету і він сів біля неї, у нього раптово серце забилося не в такт. Він навіть перелякався.

– Що з вами? Ви аж зблідли?

– У мене ніколи не було такої тахікардії, як у цю мить. Мені здалося, що моє серце б'ється не в той бік і от-от зупиниться.

– Добре, Віталію Андрійовичу, не хвилюйтесь так. Я вас огляну, послухаю, поміряю тиск. А потім ми поговоримо та заповнимо всі необхідні папери. Я підготую вам направлення до всіх інших лікарів і на аналізи. А пізніше ми все зберемо до купи і подивимося разом на загальну картину вашого здоров'я. Згідні з такою пропозицією?

– Безперечно!

Віталій не міг опанувати себе від несподіваної паніки і почувався безпомічною дитиною. Він не вмів лікуватись. Йому завжди здавалось, що він є такий великий, кремезний, то має бути здоровим і сильним, як мур. А декілька хвилин тому він просто переполошився і почувся зовсім незахищеним і безсилим.

– Заспокойтесь! Ідіть, будь ласка, за ту шторку і роздягніться до пояса. Я вас огляну і послухаю.

Пізніше він усе згадував, як у приємному тумані. Її лагідний доторк до його торса, як вона пухкими рожевими губами похухала на фонендоскоп, щоб він не був холодним, як вона оглядала його горло і пальцями щупала шию. Тоді він заплющив очі і мало не скрикнув від раптового почуття, ніби його тіло пронизала блискавка. Вона була третьою жінкою в його житті, яка доторкувалася до його тіла. І першою чужою жінкою, яка ніжними і водночас сильними пальцями обстукувала його й обмацувала з уважністю і серйозністю.

Він відчув, як збудилась його плоть. І подумав: «У мене, крім якихось відхилень у здоров'ї, є значні відхилення у психіці. Треба бути зовсім дурним, щоб прийти до лікаря за медичною допомогою, а думати про тілесні втіхи з цією молодою докторкою, яка тебе оглядає. От старий цап!»

Він сам себе картав і одночасно вмлівав від її дотиків...

– Віталію Андрійовичу! Не нервуйтеся! На перший погляд, чогось серйозного я не бачу, але мусимо зробити повне обстеження. Якщо ви вже прийшли, то, я думаю, ми з вами доведемо цю справу до кінця. Але обіцяйте, що виконаєте всі мої вказівки. Бо чоловіки, а особливо керівники, завжди легковажать, – відрапортувалася вона і вже з усмішкою додала: – І вмирають від інфарктів. Це, звичайно ж, я жартую! Ми з вами цього не допустимо. Сядьте біля мене...

Він вийшов від неї із десятком папірців – направлень на різні аналізи та огляди. Вона пообіцяла йому допомогти швидше все пройти, щоб він не сидів у загальних чергах до інших лікарів.

Віталій повернувся до школи з дивним настроєм. Ішов у поліклініку розбитий, ніби тягнув на ногах важкі старі розтоптані чоботи-кирзаки, а повернувся у свій кабінет мов був вбраний у легенькі нові лаковані весільні мешти.

Секретарка здивовано підняла на нього очі:

– Отримали приємні новини, Віталію Андрійовичу?

– Та ні, просто я добре почуваюся.

Сам собі здивувався, як швидко може змінитися самопочуття людини від зовнішніх обставин і оточення. Його

тіло пам'ятало її руки. Він усміхнувся і поклав усі медичні папірці у стіл. Додому їх не взяв і не розповів дружині про свій візит до лікаря.

Та ввечері ніхто і не зауважив якихось змін у його настрої. Кожен був при своїх справах, він також належав тільки сам собі. У великому оточенні, але самотній. Рано ліг спати і все згадував її, молоду вродливу лікарку. Від цих спогадів ставало тепліше на душі... Заснув швидко і спав міцно. Раненько пішов на роботу і потім із хвилюючим відчуттям першого побачення попрямував у поліклініку.

Він ходив за нею з поверху на поверх, з кабінету в кабінет, мов дитина за рідною мамою. Лікарка тільки усміхалась і граціозно йшла вперед, а він, мов незграбний ведмідь, тупав за нею. Вона – молода струнка жіночка, а він – кременний, як дуб, майже велетень. Але тут вона була господиня і володар, а він – слухняний підлеглий, боягузливий і нерішучий.

Потім в її кабінеті вони сміялись, коли згадували його реакцію на здачу аналізу крові з пальця, а потім з вени. Він мало не знепритомнів. Лікарі-лаборанти жартували:

– Чоловіків треба посилати разом із жінками в пологовий будинок, щоб вони були присутні під час народження нового життя і звикали до вигляду крові.

– От дивна статистика: що потужніший зовні чоловік, то гірше реагує на укол пальця.

– Були випадки, що здоровенні чоловіки мліли тут у нас у кабінеті.

– Уявіть собі, не раз приходять такий «прищ», а не чоловік. Його й не видно за капелюхом, таке мале і нездале. Але герой-героєм, сто разів аналізи здає, і йому нічого.

Віталію було трохи соромно за свою слабодухість і медичну безграмотність. Він приходив до неї декілька днів. І ось нарешті завершив свої тілесні тортури, які були ніщо порівняно з можливістю з нею вільно спілкуватися. Без її допомоги йому довелось би ходити по поверхах поліклініки добрий місяць. Вони впоралися за тиждень, і Віталій шкодував, що вже не буде причини приходити до неї на

прийом. Тепер вона читала висновки лікарів і записувала їх у карточку, а він сидів біля її столу, як слухняний школяр.

– Ну що я можу вам сказати? Загалом картина непогана, але є деякі зауваження. Стосовно результатів аналізів крові. Трошки підвищений рівень цукру. Треба звернути увагу на дієту, не нервуватись, позайматися спортом і, щоб спалити цукор, треба більше фізичних навантажень, можливо, пішки ходити на роботу, бігати або займатися городом, якщо маєте присадибну ділянку.

Віталій сам до себе усміхнувся, бо вся садова ділянка була в нього на вікні у вигляді старого кактуса. У хаті катастрофічно не вистачало місця, кожен зайвий сантиметр використовувався для розташування якихось інших речей. На підвіконнику стояли коробки з різними дрібницями, від канцелярських до різних інструментів. Так що городу для витрачення зайвих калорій у нього не було, та й часу для цих робіт також. Він слухав і дивився на її дитячі пухкенькі губи, які вимовляли інші поради.

– Одне слово, треба полюбити себе «хорошого». Я вам випишу деякі ліки, але це більше профілактично, ніж з метою лікування, бо значних відхилень у вас немає. Щитовидка не збільшена, серце також у нормі, електрокардіограма в межах норми. Можливо, давніше у вас були якісь стреси і через це ви мали легку тахікардію, тепер усе добре. Рентген також не виявив ніяких відхилень, але курити потрібно кинути. Мені не подобається, як ви часто покашлюєте. Це недобре, унаслідок цього у вас може бути енфізема легенів.

Вона говорила, а він для чемності питав, що це за хвороба, та знову заглядав їй в очі, аби лише щось спитати і продовжити термін перебування в її кабінеті. А вона, не нервуючись, пояснювала, що ця хвороба виникає внаслідок обструктивного захворювання легень, інакше називається хворобою курців. А він слухав, як вона доводила йому про звуження дихальних шляхів та руйнування легеневої тканини під впливом тютюнового диму...

Віталій сидів би біля неї вічність і слухав би її приємний голос і всі мудрі слова та медичні терміни, які легко

злітали з її апетитних вуст і видавалися йому ніжною піснею. Але раптом він почув, що вона замовкла, а він добре і не зрозумів, що вона промовила в кінці, бо думав про неї. Слухав її, але не чув, бо був весь на своїй сентиментально-ліричній хвилі, де поруч з ним була вона.

– У вас немає серйозних причин для хвилювання.

– Олено, ви приділили мені стільки особистого часу. Я дуже вам вдячний за це. Чи смію я запросити вас на вечерю?

– А чому б і ні? З приємністю проведу з вами час!

Зустрілися через день. Він привіз її в заміський ресторан, який славився своєю смачною кухнею. Такого душевного трему в нього не було давно. Він відчував себе хлопчиськом, хоча за плечима було довге життя. Дві дружини. Та це зовсім не завадило йому без роздуму пірнути у глибоку прірву нової закоханості і шаленства.

Цей вечір став початком кохання.

Вони смакували кров'янку із шкварками, печінку з цибулею та свіжу смажену свинину, їли чудову грибну юшку з тертими пляцками, пили горілку, курили, жартували та танцювали.

– Оце зараз ми зробили все те, що я вам категорично забороняла декілька днів тому. Краще б ви не обстежувались, – вона так дзвінко сміялась, що біля неї неможливо було не сміятися також.

– О! Ні! Ні! Не говори так! Оленко, я такий щасливий, що прихворів і прийшов у поліклініку саме в ту хвилину. А якби тебе не було тоді в реєстратурі, то я б тебе і не зустрів?! Це був би жах! Напевно, долю не обдуриш.

Йому здалось, що вони знайомі десятки літ. Олена була настільки приємна і легка у спілкуванні, що він зовсім не відчув ніякого тягару від значної вікової різниці. Слухав її життєві оповіді, розповідав про себе, і стіна, яка виникає не раз між малознайомими людьми, розпалась на порох у лічені хвилини.

Вона з гумором розповідала про свій невдалий студентський шлюб з однокурником, який був болгариним

на ім'я Петко Трайнов. Вони жили в гуртожитку. Її батьки з села допомагали їм вижити в місті. Удвох вони збирали гроші, щоб потім купити болгарські леви й обставити новими меблями квартиру, яка нібито була в нього в Софії. Мріяла після закінчення медінституту жити і працювати у столиці Болгарії. Петко був старший від неї на два курси. Після закінчення навчання він поїхав додому, щоб влаштуватися на роботу і підготуватись до її приїзду. По-господарськи взяв із собою всі гроші, які вони отримали на весіллі, гроші, які дали її батьки, і все, що вони заощаджували і складали на нове життя в Болгарії.

У той час виїхати на проживання за кордон було неможливо. Був лише один шлях для ймовірного пересування за «бугор» – це Ізраїль. Але в неї не було «показань для такої родинної хвороби». Олена продовжувала навчання, потім пройшла інтернатуру, а від любого чоловіка ні слуху, ні духу. Але вона, наївна простота, і далі вірно чекала якоїсь вісточки із далекого сонячного краю. А з часом знайшла знайомих у відділі кадрів інституту і надібрала в архіві адресу свого коханого Петка. Виявилось, що він жив у невеличкому містечку, майже на кордоні з Туреччиною, і воно було в зовсім іншому напрямку від Софії. Вона написала лист за тією адресою, але відповіді не отримала. Так залишилася «солом'яною вдовою». Потім подала заяву на розлучення і знову стала вільною жінкою. Після навчання замість омріяної сонячної Софії була направлена на роботу в гірське село, де віддано працювала три роки, потім повернулася до міста. А тим часом країна стала незалежною. Її рідний брат на політичній хвилі пішов успішно працювати в органи влади та допоміг їй із роботою і квартирою в місті.

За ці декілька годин вони взнали одне про одного все. І дійшли висновку, що обоє нещасливі, але спільними зусиллями зможуть повернути фортуна до себе обличчям.

...Того вечора він провів її додому, але залишив біля під'їзду. Був ще не готовий до кардинальних кроків. Вони домовилися зустрітись наступного тижня. І з того часу він

виривався з роботи під приводом різних обласних нарад і семінарів, поринав в ейфорію кохання з молодою і вродливою жінкою. Вони зустрічались у неї вдома. Він був занадто відомою людиною з великим колом знайомих, щоб відкрито ходити десь по барах чи кафе. Та й вона не могла вільно дефілювати по вулицях з одруженим чоловіком, щоб не зашкодити авторитетові брата, який обіймав чільне місце керманів області. Олена працювала по змінах, і Віталія цілком влаштовувало таке фіксоване відвідування коханки. Та з часом вона стала невід'ємною частиною його життя, заповонила його серце і душу та навіки перейшла зі статусу коханки в найвищий любовний ранг – коханої жінки. Любов змінила його до невпізнанності, біля неї він оживав і чувся молодшим на десятки літ.

За цей час вона познайомила Віталія зі своїм братом, який пообіцяв посприяти майбутньому родичеві з посадою. Тільки не сказав, коли це зробить:

– Для всякої справи своє місце й час.

Віталій сподобався майбутньому можновладному швагеру. Олена була налаштована на серйозні кроки щодо Віталія. Хоча він був і старшим, але дуже імпозантним чоловіком, з яким не соромно вийти на люди. Вона розуміла, що з допомогою всесильного брата її коханий зробить успішну кар'єру в області, а з часом – у столиці.

Олена як у воду дивилась. Вони зустрічалися цілий рік. Після спільно проведеної відпустки в горах вона поставила Віталію умову: або він іде від дружини і вони живуть разом, або вона з ним розстається. Вона ставила собі за мету бути з ним на законних підставах, бо кохала його і не хотіла ні з ким ділити, надіялась вирвати його зі школи, з тої мертвої точки, на якій він застряг на довгі роки. Вона проторохтіла йому всі вуха, що він – найкращий, найрозумніший і має бути найуспішнішим.

Немає мудрішої жіночої установки, як возвеличувати чоловіка, який поруч, і поступово ліпити з нього короля. Вона діяла за таким принципом: якщо чоловіка любити і хвалити, то він зверне гори, а якщо навпаки – то він зверне собі чи комусь іншому шию.

Їй дуже хотілось, щоб він зробив перше.

За відпустку вони зрозуміли, що вже не можуть жити окремо. То він переїхав до неї, не дочекавшись повернення з моря Євгенії. Поїздка в гори повернула його на десятиліття назад. Вони ходили на високі полонини, збирали квіти і шалено любились. Там, майже під хмарами, він обкладав її молоде тіло різнобарв'ям духмяних трав, голубив її і пив любовний коктейль, та не міг втамувати спрагу кохання. Він любив її годинами, такої милої і солодкої жінки він ще не мав. Тілесна насолода в такій казковій земній красі високо піднімала їх над житейськими дрібницями, від яких вони були так далеко. Вони раділи кожній спільно проведеній хвилині, насолоджувалися життям і одне одним. Немає на світі нічого цікавішого, ніж розмова двох закоханих, які мовчать. Після кохання вони годинами лежали під небесами, дивилися на небо і мовчали, думаючи одне про одного.

Це була найщасливіша відпустка, яку Віталій міг пригадати за все своє життя. Олена його так пестила і любила, що інколи їм не хотілося засинати, бо дійсність була кращою і солодшою, ніж сон. Він же ніжно називав її тільки «Моя щибетушечка». Перед сном вона не втомлювалась розповідати йому різні байки зі студентського життя, смішні випадки про своїх хворих. Її оповіді були такими веселими й оптимістичними, що він скинув зі себе весь тягар, який висів на ньому стільки років. Його вже не зачіпало за живе багатство Дарини і Данила, не ранило особисте безгрошів'я. Він не переймався школою і браком коштів на ремонті і підручники. Його вже не гнітила тіснота подружньої кімнати. Бо він був певен, що в його житті мають настати радикальні зміни. Віталій знав, що настане час, коли він залишить сіре родинне сьогодення і забуде його, як важкий сон. Він розумів, що вже не любить Євгенію і піде від неї в будь-якому випадку, але не хотів боляче ранили її закохане серце. Тому вирішив аргументувати, що він тікає не від неї, а від побуту. Хоча значною мірою достатньо вагомою причиною в

його капітуляції з подружнього корабля були також і постійні побутові незручності. І те, що він написав дружині у прощальному листі, було цілковитою правдою. Єдине, що він приховав, що вже рік має нове кохання, яке становить сутність його життя.

...І тепер, коли Віталій трохи «вбувся» у новому кабінеті у статусі обласного шефа і його сини повернулись із відпусток, він запросив їх на родинну бесіду. Дуже хвилювався перед цією зустріччю, бо їхню любов він ділив із Данилом, який допоміг хлопцям вивчитись, стати на ноги і супроводжував їх по життю як їхній безпосередній керівник-роботодавець і вітчим.

...Коли за синами зачинилися двері і секретарка забрала із журнального столика горнята після кави, чарки та залишки гостини, Віталій задоволено потягнувся у зручному шкіряному кріслі. Набрал домашній номер Оленки:

– Сонечко моє, я – найщасливіша людина на білому світі. Були мої хлопці. Я ніколи не сподівався від них на таке розуміння. Вони не засуджують мене і хотіли б, щоб наступного тижня я вас познайомив.

І, жартуючи, додав:

– Тільки тепер буду хвилюватись, щоб вони в тебе не закохались... Ні! Ні! Ну я жартую, не ображайся! Добре, я довго не затримаюсь. Нічого не готуй, я дорогою заїду в магазин і приготуюмо вечерю разом або куплю щось готове. Не хвилюйся, моє серденько.

Кохання до неї проступало з кожної клітини його тіла. На світі не було таких ніжних слів, якими б він не назвав її і вдень, і вночі. Кохання з людьми робить чудеса і повертає в казкове потойбіччя, з якого все навколо виглядає рожевим і прекрасним. Сторонні могли їм позаздрити. Секретарка, поважного віку пані, тільки усміхалась, коли чула через трохи прочинені двері, як він десятки разів на день телефонує Олені і виливає на неї солодкий еліксир своєї любові та ніжності.

Події в його житті розкручувались із шаленою швидкістю. Після знайомства синів з Оленою він подав документи на розлучення. Через три місяці був уже вільним

від попереднього шлюбу. Євгенія на суд не прийшла. Попередньо підготувала заяву, що вона згідна на розірвання їхнього шлюбу, немає до нього ніяких майнових претензій, і він може взяти все, що бажає з їх спільно нажитого майна. Він залишив за собою тільки машину, але і її через якийсь час продав. Вона вже не пасувала до його соціального статусу, та й, крім того, у нього в розпорядженні була службова машина, на якій він інспектував освітні установи області. Віталій потрапив у швидку ділову річку, в якій уміло плавав. У нього був великий досвід роботи в освіті, і його зауважили у столиці.

Через декілька місяців після розлучення він одружився з Оленою, яка через рік народила йому донечку. Він знову погано спав ночами, але плач його маленької перлинки не видавався йому таким жахливим, як плач такої ж маленької дівчинки кілька років тому. Своє болить більше, воно найкраще. Навіть мокрі пеленки пахнуть, а не смердять, як в інших дітей. Така проза життя. Через півроку він отримав нову чотирикімнатну квартиру і відчув себе щасливим чоловіком. Біля молодої дружини і малесенької дитини він і сам почувався молодим татом.

Його життя пішло в інший бік. Він жартував:

– Напевно, Отець небесний побачив, як я довго блукав манівцями, і вивів мене на світлий шлях.

Коли маленькій Оксаночці був рочок, тата перевели до Києва.

Заступник міністра. Це була карколомна кар'єра в такий короткий термін: Він працював, як віл. Оленка була щасливою мамою і дружиною. Злітали дні, місяці і роки.

З часом на політичному олімпі засвітилися нові зірки, і брат Оленки, який так упевнено сидів на зручному і теплому чиновницькому кріслі, попав у немилість і з жалем залишив свій прибутковий кабінет. Правда, до того він уже встиг собі щось підзбирати і відкрив власний бізнес у деревообробній і лісогосподарській сфері. То була золота жила! Хто там полічить ті дерева? Такий обліковець ще не народився!

Та дуже часто доля дозує щастя і дає людям справжні випробування. Таке готувалось і для «зварійованої сімейки» та їхнього оточення.

Після розлучення з Євгенією Віталій з Данилом не спілкувались і намагались, щоб їхні шляхи не перетинались. Віталій підтримував стосунки тільки із синами і час від часу телефонував Данилові. Їм не було що ділити і про що сперечатись. Данило не збирає бити пику Віталію за те, що той кинув його ж колишню дружину. Він був щасливий із Дариною і вдячний Віталію, що той у сиву давнину віддав її йому. Тоді його любов була, мов гори, долати які було дуже важко. Але з часом Данило відчув повне щастя від перебування на їхній вершині. Це почуття вартувало всіх затрачених ним зусиль.

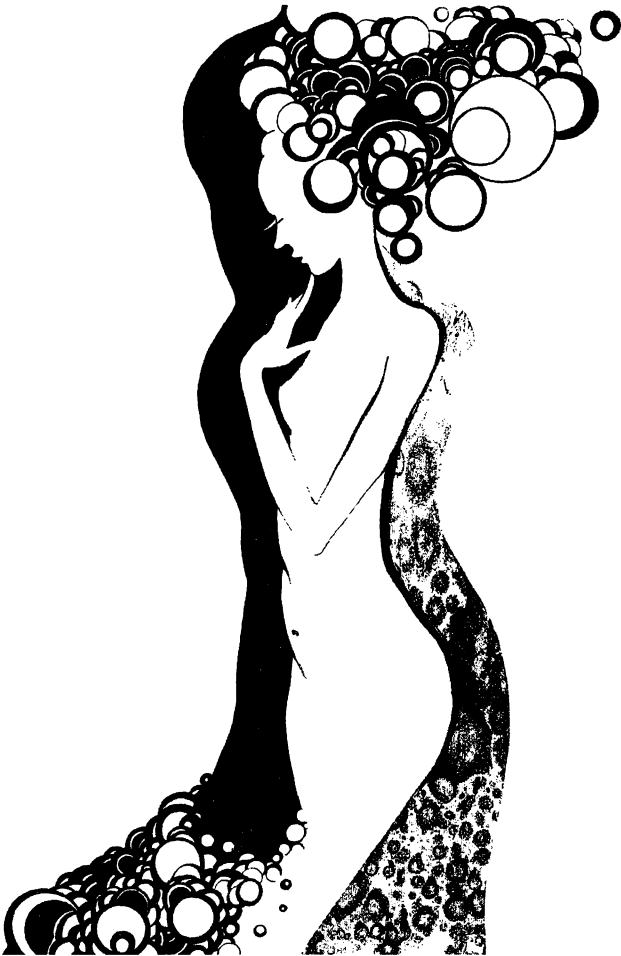
Водночас Данило був щиро втішений, що нарешті його товариш матеріально став міцно на ноги.

Коли добродійниця-фортуна занесла Віталія у столицю, Данило, на правах родича і товариша, залюбки зупинявся в їхньому помешканні, хоча міг дозволити собі бути у пристойному готелі. Йому розходилося у спілкуванні. Крім того, було приємно споглядати за ними. Там було кохання, сміх, одне слово, життя. Бо без перших двох складових третє просто не існує. Сини також часом навідувалися зі своїми дружинами та дітьми до Києва і зупинялись у тата. Оленка їм була до душі, до того ж вони добре розуміли її участь у татовому сходженні на такі висоти. Кохання дало привід досягти того, чого їй найбільше хотілось. Вона мріяла про його кар'єру, новий дім і все сталося так, як вона колись собі надумала. Здавалось, усе чудово! Тільки ніхто не знає, наскільки крихким буває щастя і добробут!!! Для кожного виділено час любити, час прощати, час збирати розкидане каміння. Мудрі цього світу говорять:

– Праведного і нечестивого буде судити тільки Бог, тому що час для всілякої справи і суд над усяким вчинком тільки там, у Господній оселі.

ЧАСТИНА 8

Доросла лялька

*Немає гіршої образи,
Немає більшої біди,
Коли любов руйнує зрада.
Кричать? Кому?
Тікати? Куди?*

*І тільки виплакавши очі,
Якщо душа іще жива,
Ти розумієш: це не злочин,
В коханні зради не бува.*

*Любов – це птах.
Де хоче – сяде.
Кому захоче – заспіва.
Знявсь, полетів...
Яка ж це зрада?
Птахів безкрилих не бува.*

*Тому не плачте, а моліться,
Щоб птах кохання прилітав,
Щоби душею відігрітись,
Забути болі і літа.*

...Вишукано вбрана жінка з пишною рудою шевелюрою дбайливо доглянутого волосся їхала в машині. Зручно вмостившись на комфортабельному кріслі, через скельця затемнених фірмових окулярів вона із замилюванням споглядала краєвиди за вікном. Через три години в неї був рейс на літак. Вона була приємно збуджена, але її не кидало то в жар, то в холод від нервів перед далекою дорогою, її охоплювало млосне нетерпіння швидкої зустрічі з рідними.

...Шість років тому.

Лілька готувала свою торбу для відпочинку в Італії. Ігор весь час крутився під руками і заважав їй узяти все

необхідне. Вона знала, що їде надовго. Він був певний, що її не буде два тижні. Діти так само, як навмисне, товклися біля неї та закидали її запитаннями і замовляли привезти різні дурниці. Найбільше їм розходилося у спортивних костюмах та фірмових кросівках. Тоді їх можна було купити «за скажені гроші» лише в імпровізованому супермаркеті – відкритому міському стадіоні. Вона кивала головою на знак згоди, хоча знала, що не виконає своєї обіцянки. Її мета була значно вищою – заробити гроші на новий дім, меблі і тільки після цього долучити все решта.

У той час тільки відкрили кордони, і бідні прості люди, мов не сповна розуму, скуповували в магазинах весь металево-чавунний посуд, цілі сувої нейлонових гардин, полотняну постільну білизну, рушники, горілку та все те, що ще лежало на сумних напівпорожніх прилавках. Кожен шукав свою шпаринку на митних кордонах, щоб вивезти весь закуплений крам на західні терени і продати там за безцінь, на копійки збагативши власну кишеню і ненавмисно розікравши свою країну.

Лілька не робила цього, бо в неї не було зайвих грошей. І їхати за кордон не було з чим. Вона тільки слухала розповіді інших про сумні вояжі заробітчанаства, їхні муки на кордонах у чергах із сотень автобусів із такими ж «ловкачами», як вони. Та, незважаючи на свої поневіряння за кордоном, люди знову і знову з важкими торбами перетинали митницю і бачили позитивний результат від своїх страждань – гаманець із зеленими купюрами ставав товстішим. Збирали долар до долара, щоб полегшити життя своїм домашнім, і наївно думали, що схопили Бога за ноги, бо їхні «тяжкі» гроші були мізерними порівняно з «чесними крадіжками» на рівні вищого істеблїшменту. Але тоді вони того не знали і тішилися власними доларовими крихтами...

Смак справжніх грошей простий люд відчув, коли їхав на довготривалу роботу в теплі вимріяні краї.

Лілька декілька років продавала на остогидному базарі смердючу ковбасу та капосний вуджений шпондер,

який немилосердно топився на сонці чи дубів на морозі, мріючи про свій стрибок за кордон, відкладала у «власну панчошу» гроші, зароблені нелегкою працею. Обмінювала їх на долари і ховала вдома у свій сейф із потаємними кодами – засувала під важке двоспальне ліжко. Робила це нишком, щоб ніхто із сімейних не бачив. Вона збирала гроші на поїздку в Італію.

...З моменту від'їзду рудої Лільки сплило чимало часу. Вона була в першій хвилі заробітчан у цей земний рай, такий гарний та веселий для туристів і місцевого люду, але важкий для чужинців-заробітчан, як вона.

За ці роки вона подорослішала і навчилася справжнього життя. Побачила жажливі стосунки між людьми в боротьбі за тепле місце під сонцем і небом, яке там, далеко від домівки, було звичайним кращим місцем праці. Відсутність роботи на чужині дорівнювала смерті. Тут кожен був сам за себе. Ніхто нікого не жалів і руку допомоги простягав з неохотою. Вживай, як хочеш і зможеш!

Лілька вижила, не пропала. Їй надзвичайно пощастило. Вона була обранцем долі в цьому скупченні чужого люду, який голодними очима шукав будь-яку працю. Добра робота знайшла її сама.

...Вона їхала на відпочинок за пугівкою. Два тижні була панею, а потім у Римі зустрілась із родичкою Максима, власника ковбасного цеху, вироби якого слухняно продавала на ринку протягом трьох років.

Згодом, коли вона вже призвичаїлась і почувалася в Італії майже як удома, їй часто згадувалося перше враження від цієї величної країни, яка дала їй притулок, дозволила заробити гроші і відчутти себе людиною.

...Тоді в неї все було вперше – самостійна поїздка в таку далеку подорож за кордон. І не де-небудь, а в колыску і серце Римської імперії, про яку вона чула лише в школі, а потім читала в підручниках та методичних посібниках з історії, які чоловік тримав удома.

Робочий кабінет Ігоря був на кухонному столі, бо більше місця для нього не вистачало. Діти вчили уроки

в окремих кімнатах. Один – на письмовому столі, який стояв в їхній спальні, а другий мав свій робочий стіл у гостьовій кімнаті. Їхній тато, як мав щось написати чи попрацювати, тіснився біля дружини на кухні, коли вона готувала вечерю або товклася по-господарству.

Та йому це було в радість. Ігор завжди милувався нею, коли вона проворно щось нарізала чи варила. Робила це швидко і дуже смачно. Він любив її страви, і коли сини крутили носами від борщу чи голубців і віддавали перевагу ковбасі, він нервувався. Не кожен чоловік міг похвалитися таким скарбом-дружиною, як його рудоволоса Лялька. Він завжди її так називав удома і тільки на людях говорив Лілюся. Коли вона вперше сказала йому про свою мрію побачити теплі краї, він відповів категорично:

– Ні! А де ми візьмемо стільки грошей? Ти ж знаєш наші прибутки. Ми і так весь час сидимо в борговій ямі. Позичаємо і перепозичаємо на життя. Ця поїздка занадто дорога для нашого гаманця.

– Добре, я самотужки складу гроші на неї. Тільки зі своїх заробітків. І поїду. Я хочу! Це моя мрія. Не заважай мені.

Лілька образилась і того вечора не розмовляла з ним. Мала тисячу аргументів про необхідність цієї поїздки, але не могла сказати чоловікові, що вона їде не тільки на відпочинок, а й для працевлаштування. Вона не сказала, що хоче зробити це для блага їхньої сім'ї. Ігор її не зрозумів би. Він був звичайний радянський чоловік, який не дуже переймався тим, що вона, молода жінка, має одну-дві літні суконки, на свята і будні. Вона ніколи не мала вечірньої довгої сукні. Лілька не могла навіть і думати про таке, бо над ними висіли постійні борги за опалення, воду. Вчасно вони платили лише за телефон і електрику. Їй тільки уві сні могли привидітися картини казкового життя, де вона, молода жінка, гарна, як неземна богиня, розкидає своє пишне руде волосся на плечах, у чудовій блискучій сукні на тоненьких бретельках і в казкових мештах, а в руках тримає маленьку вечірню

торбинку, однакового кольору із сукнею. Після такого сну Лілька мрійливо заплющувала очі, щоб якнайдовше залишитись в ейфорії святкового балу Попелюшки. І тут раптово її брутально переривали:

– Мамо, а де ти поклала гроші на обід?

– Господи! Навіть уві сні не дадуть помріяти. Бездушні!

А через мить відповідала:

– Ви мої кровопивці! Гроші в кухні на столі. Поділіться порівну. А ви поснідали?

Її ніхто більше не чув, бо головне питання, про гроші, вони вже з'ясували.

– От малі нелюди! Розбурхали! Добре, треба вставати, – і вона з чудового балу потрапляла у своє пекельне життя. Її чекали великі справи: дім, ринок, ковбаси, підрахунок каси для господаря та своя заначка, яка справно йшла в сейф під ліжко.

Лілька не раз сміялась сама із себе, що так далеко заховує гроші, ніби хтось міг їх витягнути, з-під цього древнього, як світ, та важкого дубового дрантя. Нікому і в голову б не прийшло там щось шукати. Тим більше в хаті, яка не світилася великими статками. На цьому ліжку починали своє шлюбне життя ще її батьки, а потім, через десятиріччя, воно перейшло у спадок їй. За своє шлюбне життя Лілька спромоглась поміняти лише меблі у вітальні. Але й це було з величезними труднощами та боргами, невід'ємними під час такої дорогої купівлі.

Одне лише слово «стінка» говорило саме за себе. Такі меблі були дуже популярні і водночас конче потрібні. Це була своєрідна стояча скриня з численними полицками і відділеннями, з нерівно виставленими дверцятами, які раз за разом відпадали, і чомусь у найнесподівану хвилину, виставляючи на людський осуд акуратно напхані светри, рушники чи ще якісь домашні речі, без яких немислиме життя сімейної людини. Їхня стінка була мов близнючка з меблями у квартирах поряд, бо придбана в наших магазинах, і виробник був наш – рідний. Якість меблів була також відповідною – вітчизняною. Задово-

лення від користування такими меблями зовсім не було. Втішало тільки єдине: у маленьких кімнатах за допомогою цієї багатокоміркової скарбниці можна було приховати весь непотріб. Бо шмат зазвичай було багато, а вибрати не було що.

Уже там, в Італії, коли вона із задоволенням перекладала коробки з різнокольоровим взуттям у своїй шафі, згадувала, як колись із Ромцею Заяць вони купили одні вихідні мешти на двох. У них був однаковий розмір ноги, і їм попались прегарніючі чорні лаковані мешти італійського виробництва. Носити такі мешти – це була недосяжна мрія кожної молодої жінки. Тоді це вважався останній «писк моди». Ці мешти їм саме «попались», бо хтось дістав їх на імпортобазі і хотів на тих мештах заробити. Та кожна з них не мала таких грошей, щоб купити їх одноосібно. То вони придбали їх разом. А потім їм смішно було комусь це розповісти, бо взували їх на різні забави по черзі. Яюсь Ромця на весіллі відламала в них каблук і, плачучи, прийшла до Лільки. Та спочатку розізлилась:

– Треба було менше пити і крутити польку з чужими хлопами на нерівній бруківці!

А потім миролюбиво додала:

– Але, як хочеш, забирай їх собі, я й так частіше їх взувала.

Лілька була такою великодушною, бо знала, що мешти довго не послужать. Вона також на одній забаві відламала каблук, але на іншому мешті. Тобто і правий, і лівий мешти побували в ремонті. А каліки довго не живуть. Так і сталося. Через якийсь місяць Ромця сповістила, що поховала «чорні лакерки» у сміттєпроводі свого будинку. Не хотіла віддавати великі гроші за новий ремонт. Пізніше вони часто згадували ці мешти, куплені у спільне користування! Бідося, та й годі! Це було настільки смішно, наскільки сумно.

В Італії Лілька часто пригадувались ті давні часи.

...У переддень від'їзду вона поїхала до мами попрощатись. Розповіла мамі правду і взяла з неї слово, що вона

не відкриє істину Ігореві. Мама так ридала, ніби німецьке гестапо забиравало її Лільку на вірну смерть.

– Мамо, ну не тече вода під лежачий камінь! Не тече! Ти думаєш, мені хочеться жити й далі в такій бідності? Я не можу вже дивитися на ті старі меблі, що ти мені залишила! Я тільки й роблю, що переставляю щось у хаті місцями, щоб якось змінити інтер'єр.

– Дитино, ну, але ж люди живуть. І ти живи! Якось воно буде.

– Мамо, я не хочу якось! Я втомилась від цих злиднів. Від того, що я все шию та перешиваю. Мені також хочеться гарно виглядати. Мені вже сорок! Ну коли ж тоді жити?

– Лілю, не гніви Бога! Та ж живете в окремій квартирі, а люди – по гуртожитках та знімають квартири!

– Я розумію тебе, мамо! Та й Ігоря я не гризу, бо знаю, що красти він не піде. За своє життя я звикла рахувати кожну копійку і відкладати всі задоволення на завтра. А його, цього завтра, може і не бути. Я втомилась, я все хочу сьогодні! Зараз! Я так вирішила і їду. Діти вже дорослі, не пропадуть. Зароблю гроші, потім купимо нову квартиру. Та й хлопцям треба буде допомогти. А то соромно сказати. Якби захотіли одружуватись, то немає грошей не те, що на весілля, а на обручки і костюми. Я всі наші гроші повіддавала за репетиторів та інститути. Добре, що хоч вчаться успішно та стипендії мають.

Пізніше в автобусі Лілька повернулась до вікна і змахувала рясні сльози. Не хотіла, щоб хтось їх бачив. Але таких, як вона, тут була більшість. З цілої групи туристів майже половина планувала залишитись в Італії. Потім Лілька з'ясувала, що всі заробітчани їхали на позичені гроші, які потім мали відпрацювати і віддати. Вона була щасливою і гоноровою хоча тим, що їхала на свої «кровні». Усе-таки торгівля – це завжди торгівля, як не крути, а копійку заробиш. І тепер, навіть якби вона передумала залишатись, то могла б з тими людьми, які справді їхали відпочити і подивитись Італію, повернутися додому.

Автобус виїхав на ніч. Початок подорожі, м'яко кажучи, був жахливий. Міжнародну трасу можна було цілком прирівняти до розбитої польової дороги. Автобус кидало з боку в бік. Усі жінки раз за разом йойкали, коли колеса потрапляли в ями і нагадували пасажирам, що вони ще вдома. На трасі не було жодного вогника, ніби вони їхали лісом. А за вікнами автобуса раз за разом вимальовувались чорні плями, за обрисами яких можна було розгледіти сумні придорожні села, поховані в темному мороці. Картина за вікном була гнітючою.

Через якусь годину вдалині замиготіли вогні рідної митниці. В усіх одразу піднявся настрій. Жваво пройшли митний і паспортний контроль та задоволені переїхали на територію сусідньої держави. Коли автобус швидко і без усяких перешкод поїхав по автобану Угорщини, Лілька тихенько заплакала знову. Не від суму, що залишила дім і дітей, а від жалю, що так близько від її дому прості люди сусідньої країни живуть зовсім іншим життям. Маленькі села та брами осель були яскраво освітлені, наче в них було якесь свято. Але там, видно, свято було скрізь, бо навіть вночі вирувало життя і туди-сюди снували люди. Лілька проводила паралель із нашими селами і подумки сама зі собою бесідувала:

«Наші селяни лягають спати «з курми». Бо що їм робити в тій темряві та безпросвітній сірості? Хіба що лягти в холодній хаті, заснути і не проснутись! Тут же хочеться жити!»

Зупинили автобус. Усі вийшли за своїми потребами. Лілька вперше відчула, в яких скотських умовах живе вона та й усі решта. Вона ніколи не бачила придорожного туалету з такими запахами і чистотою, холодною і гарячою водою, рідким милом, різними видами паперів та паперових рушничків, яких було вдосталь. І дивина! Ніхто їх не цупив. Така здавалось би дрібниця, як безплатний громадський туалет, боляче ранила їй серце.

– Ох! Як нам до вас ще далеко! Рости і рости!

Перша зупинка з ночівлею була в курортному містечку з дивною назвою Хайдусобосло. Їх розмістили в неве-

личкому готелі. Зранку після смачного сніданку зробили маленький екскурс містом.

Тих, хто вперше був за кордоном, безпомилково було видно за кілометр. Серед білого дня більшість жінок мали одяг вечірнього плану: довгі темні синтетичні спідниці, кофтини з різними блискітками і вирізами, взуття на високих підборах та яскравий макіяж. Чоловіки також не відрізнялися кращим смаком у своїх синіх трикотажних спортивних рейтузах, занадто витягнутих на колінах, або в темних штанях від костюмів та чорних мештах не першої молодості. Були вбрані і в джинси, але без смаку і порівняно з тою публікою, яка гуляла навколо, вони боляче ранили стороннє око своєю недоладністю.

Туристи з інших країн почувалися комфортно у своїх легеньких різнокольорових світлих джинсах, футболочках та сорочках з льону, простого крою, які були випущені наверх штанів. Вони виглядали як яскраві метелики в цьому райському куточку. Веселий відпочинковий одяг. Світле, зручне взуття. Європейський стиль! Лілька відчула сором за себе та й за інших також.

Ходили за екскурсоводом, як вівці:

– Територія країни сягає... угорський народ уже понад тисячу років живе в центрі Європи... такою мовою більше ніде не говорять.

Лілька не відставала від екскурсовода ні на крок. Хотіла почути все, бо невідомо, чи колись ще буде тут.

– У 896 році язичницькі племена угорців перекочували з Азії до Карпатського басейну ...вони зберегли первісну пристрасть до життя і навчилися європейських манер.

Лільці подумалось: «Але ж ми так само живемо в Європі, а де ж наші манери?»

А екскурсовод вів своєї:

– Недарма кажуть, маленька країна та багато спокус...

Угорці, як ніхто, поєднали здобутки європейської духовної цивілізації з надзвичайною природністю і завдяки цілющим термальним джерелам і прозорому повітрю гір піклуються не тільки про дух, а й про тіло... Країна, в

якій кулінарія – це не просто спосіб приготування їжі, а справжнє виплекане віками мистецтво... Країна, яка дарувала світу «короля вин і вино королів» – Токай.

Лілька згадала, що вони з чоловіком не раз пили це вино і воно справді чудове. Подумала: «Як розбагатію, то приїду сюди із Ігорем».

І слухала далі...

– Згідно зі стародавньою легендою, якщо де-небудь в Угорщині подорожній увіткне в землю дорожню палицю, то звідти потече лікувальна вода. І це не перебільшення. Подібної кількості лікувальних і термальних вод немає на Землі ніде. Угорщину називають країною купалень... тому не дивно, що вода тут перетворилася на бренд!

Лілька задала собі питання: «А який бренд може бути в нас? Чим можемо похизуватись ми?» Та не могла собі відповісти.

Того дня вони довідались, що таке термальні басейни, поплавали в них, ще раз відчули себе закинутим народом... навколо говорили німецькою, французькою, англійською, тільки не українською. Лілька зайвий раз схвалила своє рішення вирватись в інший світ.

Наступного дня виїхали біля полудня і зупинились на ніч у замку, який було підлаштовано під готель. Екскурсовод розповів їм казки про привиди, упирів, що живуть у старовинних палацах. Потім вони мали вечерю при свічках і просяклись духом старовини й величі середньовічного замку. Враження від цього не мали ціни! Лільку знов точили думки, що в неї на батьківщині стільки середньовічних замків, та вони безжально закинуті або віддані на розпин і знищення вандалам. У безцінних історичних приміщеннях безсердечно розташовували будь-які заклади, від психіатричних лікарень до конюшень, майстерень чи складів. І нікому не було до цього діла. Як і до використання церков, монастирів та костелів під такі ж установи. Потім вона сама себе зупинила: «Припиняю! Цілу дорогу займаюся самоїдством, аналізом і порівняннями. Від того тільки псується настрій. Усе, лишаясь цього і приймаю на себе тільки позитив».

Потім був новий кордон – Словенія, а пізніше – Італія. Міста Трієст, Верона, Болонья, Флоренція і кінцевий пункт – Рим.

Вона читала про ці міста, але ще кілька місяців тому вона могла тільки мріяти, щоб великодушна доля занесла її в таку далечинь і красу. А тепер вона тут і бачить усе на свої очі. Через деякий час Лілька матиме повторні поїздки сюди, але це вже будуть приватні подорожі.

На кордоні Італії до них в автобус сів новий гід. Він вів екскурсії на території своєї країни. Звали його Альберто Масіні. Він був майже її однолітком. І Лілька відчула до нього цікавість і симпатію. Говорив гарною російською мовою із приємним акцентом. Знайомлячись з групою, повідомив, що за радянських часів він вчився у Москві і закінчив МДУ.

Назва університету привела Лільку у трем. Після цього вона дивилася на молодого італійця з іще більшою повагою, і їй було соромно перед собою, але вона йому позаздрила. Довгі роки свого шлюбу вона мордувала себе, що не вчилася після школи, хоча колись була ретельною і успішною ученицею. У перший рік не пройшла за конкурсом в університет. Хоч багато хто з її знайомих вчився у школі значно гірше, але вступив на навчання, бо батьки знайшли шляхи і заплатили потрібним людям відповідні суми. Її ж мама – вдова, не мала грошей, і Лілька не знайшла себе у списках студентів. А потім Ігор закрутив їй голову, і вона перестала думати за науку. А тоді один за одним пішли діти, а далі було повне безгрошів'я, їй уже було не до студентства. Та історичні книжки, які були постійно в кухні, вона перечитала не один раз, то могла йти на урок історії в будь-який клас. Відчитала б його, не заглядаючи в методичку. Та й коли сини вчилися у школі, вона з кожним з них знову закінчила школу. Лілька могла хизуватися своїм інтелектуальним рівнем, та не було перед ким. Ринок не вимагав розмов про вищі матерії, там була життєва проза. Приходили до неї інтелігентні клієнти, яких одразу було видно із загалу. Вони ніко-

ли не мацали ковбасу руками чи тричі не перепробували всі сорти, поки не наїлись і, не подякувавши, йшли далі об'їдати інших продавців. Інтелігенти підходили і в півголосу делікатно запитували:

– Перепрощую, а що б ви мені порадили купити?

Лілька знала, що в нього гроші є хіба що на маленький кавалочок ковбаси. І вона без жалю давала цьому покупцеві той шматок, з якого він куштував. Ця палка ковбаси була найсвіжіша і найкраща за якістю – спецковбаса, що зберігалась в окремій купці тільки для проби та для таких вибраних, які були близькі Лільці за духом. Вона була овечкою з їхньої отари, тільки випадково заблукала на інше пасовисько. Хоча їй не було на що нарікати, бо майже всі продавці на ринку колись були освітянами, інженерами, музикантами чи співаками. Але голод – не тітка, їсти хочеться щодня. Коли інакшої роботи не було, то вони із радістю продавали бочкові оселедці чи бульбу і були надзвичайно щасливими! Безвихідь прирівняла всіх і притамувала гонор!

І от тепер Лілька, майже не дихаючи, слухала цього чорнявого італійця з маленькою горбинкою на носі і чудовою чуприною волосся на голові. Коли він розповідав, то час від часу лівою рукою піднімав ті кучері, що падали на чоло, і відкидав голову трохи назад. Лілька зловила себе на думці, що хотіла б відкинути ті чорні пасма своєю рукою. Альберто Масіні їй приглянувся, але в думках вона не проводила між ним і собою ніяких траєкторій для взаємного перехрещення. Це був гарний молодий чоловік, який говорив цікаві і розумні речі, і їй було приємно на нього дивитись і його слухати. І все. Вона засміялася сама до себе. От якби ще тиждень тому він побачив її за тим прилавком з ковбасою, чи він би дивився на неї з такою симпатією, як зараз, коли вона відчула його погляд. Хоча, можливо, вона помилилася. І він, як кожен екскурсовод, лектор чи, зрештою, учитель шукав у натовпі очі, в яких він прочитав би, чи все вони зрозуміли та чи цікава їм його розповідь. Лілька всмокувала в себе кожне його слово.

– У другому сторіччі нашої ери Римська імперія була в апогеї своєї величі. Населення досягло мільйона, і не було міста багатшого, могутнішого, але водночас найбільш безжального і кровожерливого. Величні споруди символізували його силу. Колізей був найбільшим амфітеатром того часу. Він вмщував п'ятдесят тисяч глядачів.

Альберто говорив і говорив, а Лілька була зачарована ним і майже не дихала.

– ...В Італії загалом є чотири «перлини», побачити які необхідно. Це Рим з його стародавніми руїнами й музеями Ватикану, Флоренція, без якої неможливо уявити собі італійське Відродження, Піза, з її вічно падаючою вежею, і Венеція – ірреальне місто мостів і каналів, яке мріють відвідати всі. І без кожного із цих міст думка про Італію буде неповною.

Альберто намертво притягнув до себе її погляд і продовжував емоційно розповідати, а їй не набридало слухати. Він був справжнім італійцем і говорив артистично та з почуттями, вміло жестикулюючи в потрібних місцях. Та нарешті і він втомився. Але незброєним оком було видно, що він кохається у своїй роботі і йому неприємно бачити, коли хтось з групи екскурсантів неухважно слухає, озирається навколо чи гортає путівник і нетерпляче переступає з ноги на ногу в очікуванні, коли він закінчить свою розповідь.

– Запитання є? – нарешті спитав він.

Крім Лільки, ніхто і нічого не запитував.

...Та все гарне швидко минає. Наблизилася кінця і її подорож.

Частина туристів поверталися додому. До них в автобус сідали земляки, які не були вдома тривалий час і зараз їхали до своїх сімей. Хоча комфортніше і швидше було летіти літаком, але їм, напевно, було шкода грошей, зароблених важкою працею на чужині. У зворотному напрямку автобус був уже як рейсовий. Екскурсійна і відпочинкова програма вичерпались. Більшість туристів залишалися у Римі і переходили в статус заробітчан, чекаючи в домовле-

них раніше місцях своїх знайомих чи земляків, які мають опікуватися ними перший час. Лілька була серед них.

За час подорожі Альберто найбільше спілкувався з нею. Вона була найактивнішою, задавала розумні запитання, і йому було приємно відповідати на них. Він був щиро здивований її обізнаністю, хто такий Нерон, Тіберій чи Калігула. Решта присутніх не мали жодного поняття, хто ці історичні особи, коли вони жили і що доброго чи злого зробили за час свого правління.

Лілька не могла йому розповісти, що вона майже три роки збирала гроші на цю поїздку. Вечорами діти вчили уроки кожен у своїй кімнаті, а вона готувала їсти і водночас намагалася зайнятися чимось корисним. На холодильнику була майже бібліотека історичних книжок, і Лілька із задоволенням читала древню історію вимріяної країни. Вона заповнювала білу пляму своїх шкільних знань. Її зацікавили безліч історичних фактів: Гай Калігула любив свою рідну сестру Друзиллу не тільки платонічно, а й фізично, а коли вона померла, він захворів і в слабості проявляв ознаки божевілля, а іншу рідну сестру, Агриппину, пізніше безжально згвалтував. Хворий цісар вів життя серед бенкетів і оргій, розвиваючи кривавий терор проти всіх тих, кого хотів позбутися. Але це «цезаричне божевілля» врешті стало нестерпним, і його вбили... Лілька знала, чому Нерон влаштовував гоніння на християн і мав репутацію кровожерливої людини. Він жорстоко покарав смертю апостолів Павла і Петра. Зокрема, Петра розіп'яли вниз головою. Християн вбивали заради забави. Одягали у шкури диких звірів і натравляли на них голодних псів, які роздирали цих людей на шматки. А після заходу сонця християн розпинали, прибивали до хрестів і підпалювали. Безліч сповідників християнської віри були спалені живцем, як «Неронові смолоскипи». Ці жорстокі вистави влаштовувались у саду в Нерона, а він у той час був вбраний у свої військові шати і велично сидів на своїй військовій колісниці... Лілька могла і хотіла розповісти йому багато що, але не встигла...

Настав час розставання. Альберто Масіні взяв її координати, щоб потім знайти.

...Часу на розгляди Рима в Лільки не було. Через два дні вона вже працювала з Марією, родичкою «ковбасного бізнесмена». Вони винаймали невеличку кімнату і разом ходили на роботу. Раніше цю кімнатку орендувала ще одна землячка, яка захворіла і повернулася на батьківщину. Марія була задоволена з приїзду Лільки, та їй не довелося довго тішитися подругою, бо вже через два місяці змушена була шукати нову сусідку.

Альберто приїхав у неділю зранку:

– Я переживав, що пізніше не застану тебе вдома, тому дуже перепрошую, але змушений потурбувати тебе зараз.

Лілька збентежилась його раптовою появою. Хоча, що гріха таїти, як кожна нормальна жінка, вона втішилась, бо він не один раз спадав їй на думку.

Альберто запросив її на обід.

Від несподіванки в неї аж морозець пробіг по спині, бо така пропозиція – мов несподіваний виграш у лотереї. Коли, прощаючись після туристської поїздки, він запитав її адресу, Лільці здалось, що це був лише прояв ввічливості, не більше. Тепер вона не могла приховати своєї радості і зі щирою усмішкою дала свою згоду.

...Коли ввечері вона розповідала Марійці про свою пригоду, та від здивування чи радше від елементарних заздрощів спочатку тільки й витиснула:

– Знаєш, це неймовірно! Якби мені хтось розповів чужий, я б просто не повірила. Я тут уже два роки і вперше чую про таке везіння. Та люди за роботу готові одне одному глотку перегризти. Навіть якщо хворі і не можуть якийсь час працювати, то не шукають собі на заміну. Тільки знайдеш хоч на один день, то вважай, що прощаєшся із працею. Вже за першу годину тебе так оббрешуть, а до кінця дня просто вивозять у болоті. Це вже випробувано. І господар на другий день тобі відмовить у роботі, як найбільшому злочинцеві. Тут, щоб не загубити роботу, вмри, а не проси нікого за тебе заступити. Запам'ятай!

За перші місяці поневіряння Лільки на чужині сталося чимало суттєвих змін із близькими для неї людьми.

...Лілька зателефонувала додому, і чоловік узяв слухавку. За двадцять років спільного життя вона ніколи не чула такого крижаного голосу:

– Я місяць собі не знаходив усі дні. Ваш автобус повернувся, а я, як останній дурень, з квітами стовбичив біля нього. Питаю у водіїв, а вони говорять, що ти залишилась у Римі. Скажи мені, чого тобі не вистачало? Чи я заслужив, щоб ти так вчинила зі мною?

– Ігоре, ти замість того, щоб вислухати, зразу все рубаєш з плеча. Я тобі не хотіла сказати правду, бо ти б просто мене не пустив. Ти питаєш у мене, а я питаю в тебе. А чи все в нас було так добре? Ти можеш сказати мені, що ти мене забезпечував, а я розкошувала і каталась, як сир у маслі? А в подальшому! Чи ти бачиш якусь перспективу поліпшення нашого життя на твою мізерну зарплатню? Чи ти заробиш учителюванням на нову квартиру для дітей? Не нервуй мене! Я не хочу більше стовбичити на ринку на морозі або у спеку. Я попрацюю тут рік, трохи зароблю, а потім вернусь. Ти, замість того, щоб мене підтримати, одразу кинув у болото.

– Слухай мене уважно! Як ти не повернешся через місяць, я подаю заяву на розлучення. Мені дружини гультяйки не потрібно!

І поклав слухавку.

Лілька плакала, потім зателефонувала мамі. Та почула голос дочки і розплакалась також. Розповіла, що таким лютим Ігоря ще не бачила і не чула. Він зателефонував до неї і спитав:

– Мамо, ви були в курсі, що вона лишається там працювати?

– Я сказала, що ти мені відкрила правду в день перед від'їздом.

– Бувайте здорові, вважайте, що у вас зятя немає, – сказав він і поклав слухавку.

– Я йому не телефонувала, хочу, щоб він трохи перегорів. Але говорили внуки, що Ігоря поставили замість

Віталія Андрійовича директором школи, а до нього в заступники повернулась Євгенія Кисіль.

– Ну, мамо, новини, скажу тобі, дійсно «круті»! Я за них втішена, а Ігор поволі може трохи заспокоїться, тоді я з ним поговорю повторно. Мамо, ну не буду я їхати зараз, бо він нервовий і хоче, щоб я повернулась. Як я вже стільки років збирала ті копійки, щоб мені вистачило на цю поїздку, то я мушу заробити гроші, щоб приїхати з перемогою, а не як побитий пес! Щоб із мене всі сміялись. Я б собі цього не простила!

– Лілюню, дитино! Розкажи-но мені, а де ж ти працюєш?

– Мамо, ти знаєш, як мені остогидли мої каструлі, бо двадцять років я тільки й робила, що пильнувала сім'ю та все товклась біля плити. Думала, що відпочину від кухні і ніколи не буду займатися кулінарією, а вийшло інакше. Працюю в ресторані, готуємо їжу в невеличкому цеху. Буває і ночами, коли є великі замовлення. Наш господар має декілька ресторанів, при одному з них є велика кухня, де готують страви, які заморожують і довго зберігають у холодильнику, а потім розвозять на замовлення. Ти знаєш, мамо, ми завжди думали, що українська кухня найкраща, наші вареники, борщі. Та я зовсім не скучила за нашими стравами і в захваті від італійської кухні. Їх кулінарія – високе мистецтво. Від тих ароматів мене постійно доганяє голод і хочеться їсти. Вони використовують стільки пахучої зелені та різних приправ, що паморочиться в голові. А про морепродукти я вже й не говорю! А фрукти і овочі! Знаєш, ми – бідні люди, бо, крім наших яблук, груш та слив, нічого й не бачили. А тут стільки різних ягід, фруктів і овочів, про які я й не чула. А різноманітні сири! Не можеш і порахувати їх, не вистачить пальців на руках.

– Ой, дитино! Не знаю, що тобі й сказати! Наші діди і прадіди жили тут, на своїй землі! Та цілу зиму їли квашену капусту та огірки, солені помідори і були здорові та жили до старості літ без тих екзотичних фруктів! А зараз! Подивись, скільки молоді хворіє. Добре, що не забула

тобі сказати, у вашої Люби Батіг захворів чоловік, Орест Коваленко. Дарма, що лікар, ліг у лікарню. Мені телефонувала Рома Заяць.

– Яюсь позвоню до дівчат і розпитаю за Ореста. Мамо, а як діти зреагували на мою роботу в Італії?

– Приходили до мене. Хлопці задоволені, казали, що тут ви не доробитесь і знають, що ти їм забезпечиш завтрашній день, поки вони вчаться і «не стануть на свої ноги». Доцю, я тебе розумію, та мені і шкода, що ти важко працюєш.

– Мамо, ну не важче, ніж удома! Там за копійки стояла на базарі та безплатно крутилася вдома. Тут хоча знаю, за що роблю.

– А що італійці люблять їсти? Що ви готуєте?

– Популярні в них равіолі. Такі невеличкі квадратні вареники з гострою начинкою, причому не обов'язково м'ясною, а часто сирною. Ця страва скоріш за все запозичена з Китаю. Люблять піцу та макарони різних видів, подають їх з томатним соусом і тертим сиром. Мамо, та то все дурниці! Розкажи мені краще, як ти...

Після розмови з мамою її розібрав такий жаль, що вона не могла стримати своїх сліз, лежала в ліжку, голосно схлипуючи. Картини минулого непростого життя поверталися в її пам'ять одна за одною. Прийшла Марія, і вона крізь сльози вилила їй свій біль:

– Ну ж нічогісінько я не бачила у своєму житті. Тільки сім'я і дім, зрідка подруги. Уже пізніше, щоб вирватись із цього замкнутого кола, пішла працювати на базар. Ті три роки, що я там вистояла на цементі та протягах, ще мені вилізуть боком на старості років! Здоров'я за гроші ще ніхто не купив! А наша торгівля! Та це просто жах!!! Я поки второпала, як працювати, щоб хоч трошечки заробити, пройшов не один місяць. Продавати на базарі – це не в супермаркеті. Там тільки й пильнуй, щоб у тебе не поцупили палку ковбаси, бо потім будеш платити зі своєї кишені. Спочатку так і було. Уже потім навчилась, як продавати, щоб і для господаря добре, і для себе. Це треба добре

покрутитись у всі боки. Та хоч важко мені було, але я була щаслива, що вирвалася із дому. Скільки людей просяться і не мають ніякої праці. Не знаю, за що вони, бідні, живуть узагалі, – і знову голосно шморгала носом і витирала сльози. – От дивись, як згадати все моє життя, я ніде і не подорожувала. Ті поїздки зі сім'єю на море можна й не рахувати. Хіба то відпочинок, коли на кожен день була визначена невелика сума грошей? Зайвого пиріжка дітям купити не могла. Про харчування в ресторані чи кафе взагалі не кажу. Хто б туди ходив із тими копійками? Щовечора сиділи і рахували, чи переступили визначений грошовий ліміт. Якщо витрати перевищили, наступного дня треба було все врівноважити, бо до кінця відпустки не буде за що доїхати додому. А при поверненні все мудрувала, щоб приготувати їсти з «нічого» і якось протриматись до наступної зарплати. І так практично увесь час з місяця в місяць. На це здатна тільки наша жінка. Майже злидні! Про одяг я вже й не говорю. Обмежувала себе в усьому.

– Ну не ридай ти так! Усі, хто приїхали сюди на заробітки, вдома «від жиру не бісились». Так що ти не одна така. Працюй і не слухай, що вони там удома говорять. Людина, коли має гроші в гаманці, дивиться на життя зовсім іншими очима. А як твій чоловік такий мудрий, то хай би забезпечував тебе.

...Того сонячного недільного дня Альберто відкрив нову сторінку в її житті. Несподівано вона стала невід'ємною частиною його родини на довгі роки.

Бабця Альберто народилася в Москві, але перед жовтневою революцією її батькам вдалось емігрувати в Європу. Вони були забезпеченими людьми і знали, від чого тікають. У той час вона ще була дитиною. Родина довго подорожувала, врешті-решт зупинилась у Парижі. Бабцю звали Алевтина. Перед Другою світовою війною вона вийшла заміж за росіянина, родове коріння якого також у Москві. У них народилась донька Анна, яка пізніше вийшла заміж за італійця Сільвестра Масіні. У цієї подружньої пари і народився Альберто. Його мама і бабця жили

недалеко від Рима на заміській віллі. Донедавна в них довгі роки працювала росіянка, але вона вийшла заміж і переїхала жити до чоловіка. Тепер бабуся і мама потребували на роботу жінку, яка б допомагала їм господарювати.

– Чи ти б не пристала на таку пропозицію? Я тебе виділив із цілої групи. Моїм близьким потрібна не кухарка, їм потрібна жінка, яка б їх супроводжувала в різні подорожі, була б цікавою співбесідницею та подругою. Бабуся моя старенька, а мама ще повна сил і енергії. Вони обидві дуже активні, і їм потрібна молода і цікава жінка. Ти дуже підходиш на цю роль!

– Альберто, я не буду лукавити перед тобою! Ти ж знаєш, як важко знайти працю нашим людям. Я з радістю згоджуюсь. Я можу задати тобі питання?

– Так, звичайно! А що тебе цікавить?

– А де твій тато?

– Мій батько був відомим адвокатом, але він помер п'ять років тому. Для нас його смерть була дуже важким випробуванням, бо він помер раптово, вдома у своєму кабінеті. У нього відірвався тромб. У той час біля нього нікого не було. Ти можеш зрозуміти мою маму, коли вона прийшла за ним, щоб покликати його на обід, а застала мертвим. Це була велика трагедія.

– Альберто, мені дуже шкода! Я співчуваю тобі. Мій тато помер, коли я була зовсім малою, і мама виховала мене одна. Можу я ще задати тобі питання?

– Так!

– А де твоя сім'я, дружина чи діти? Я ж розумію, що ми майже однолітки, і ти не можеш бути самотнім.

– Питання цікаве! Але можу тебе розчарувати. Зараз я один, дітей у мене немає. А дружина була, та ми з нею розлучилися кілька років тому. На це були важливі причини. Але я вже перехворів цим і не хочу повертатись у минуле. Ти мені вибач. Великого кохання наразі не маю, так, невеликі інтрижки.

...Пізніше ввечері вона розповідала Марії в деталях усю бесіду, а та щоразу йойкала про неможливість тако-

го везіння і знову випитувала про те, що вже чула і далі з відкритим від здивування ротом слухала, як Лілька повторювала все те саме, але з інакшим виразом на обличчі та з інакшою інтонацією:

– Одне слово, він має туристську фірму. Мій автобус він супроводжував зовсім випадково. Бо була велика кількість груп і хтось із його працівників захворів, а він мав бізнесові справи у Словенії і взяв цей маршрут прямо на кордоні.

– Лільцю, ти, напевно, дуже догодила Всевишньому, що він так тобі допоміг. Ну, а тепер розкажи, що він питав про твоє сімейство.

І та вкотре розповідала, як Альберто з розумінням сприймав інформацію про її сім'ю та друзів. І що для нього не було новиною почути про наше важке життя, бо він шість років жив у Москві. За той час поїздив по Радянському Союзу і подивився на батьківщину його предків та зрозумів, що життя простих людей там було не дуже солодким.

...Уже через три дні Лілька переступила поріг чудового будинку, який для неї здався казковим замком. У цьому будинку вона проживе наступні шість років. Це буде найщасливіший і водночас найважчий період в її житті.

Ігор таки розлучився зі своєю «рудою Лялькою», але трохи відтермінував час повернення дружини. Він подав документи на розлучення через півроку після її від'їзду.

ЧАСТИНА 9

*Сліються, плачуть
солов'ї...*

*«Відведи мене в рай, я забула до раю дорогу.
Хоч вона через серце коротким рядком пролягла.
Хоч вона невагомо-легка ніби посмішка Бога.
Де незримо щось тихо торкається твого чола...
Відведи мене в рай...
Якщо зможеш його відшукати.
Якщо зможеш всі кола пройти й віродитися знов.
Коли час призупиниться... й вибухне ритмом
кантати.
Й ти згадаєш, що рай – це безмежна
безкрайня любов...»*

Ірина Павленок

Лільку цілком поглинуло нове життя. Робота, побут, вивчення італійської мови... Вона з великими зусиллями викроювала час зателефонувати додому мамі та дітям. З чоловіком мирних розмов не відбувалось, тільки сварки у віртуальному режимі в телефонну слухавку. Вона не зчувалася, як місяці злітали за місяцями. Через півроку її перебування в Італії чоловік «додав їй наснаги до життя» – надіслав замовним листом копію свідоцтва про розлучення. Вона сплакалась, тиждень ходила морально розбита. Добре, що на той час Альберто не приїздив до мами та бабці на відвідини. Його мама, сеньйора Анна, як вона веліла себе називати, виявилася надзвичайно чуйною жінкою, бачила, що з Лількою щось не гаразд, але не розпитувала її, а чекала, коли та сама висповідається. У них склалися гарні теплі стосунки, вона не мала дочки, то Лілька, зовсім нехотячи, упевнено крок за кроком завойовувала серце майбутньої свекрухи. Дружба між невісткою та свекрухою – це завжди запорука гарного життя подружжя.

В їхній ситуації питання про одруження не порушувалось, бо в Альберто і Лільки були стосунки приязні, але не близькі, як у працедавця і працівника. Зате серця мами і бабці Алевтини повністю капітулювали перед рудою заробітчанкою, яка була дуже проворною господинею, екстракулінаром, приємною і розумною співбесідницею, але найголовніше – легкої оптимістичної вдачі. З часом Лілька виплакала всю свою образу та біль і заспокоїлась, бо розлучення розлученням, а жити треба далі. І їй з новою силою поглинуло італійське буття.

Якось їй приснились майже всі шкільні друзі, застїля і весїлля Люби Батїг та Ореста Коваленка. Вона прокинулась посеред ночі і не могла прийти до тями, сон залишив у її душі неспокїй. Лїлька ледь дочекалась ранку і за першої лїпшої можливості зателефонувала мамі:

– Мамо! Добрий день! Як ти чуєшся? Як діти, Ігор?

– Доню! Та що там я! Уже стара і немає нічого нового, скриплю потихеньку, ноги болять, руки болять, але поволі дїбаю. Хлопці вчаться, телефонують мені, часто забїгають зїсти тарелю зупки чи пирогів. Ігор живе школою, від мене відкрїк зовсім, та й я його також не турбую. А як ти, донечко?

– Мамо, та я так, помалу, працюю, живу. Сьогодні мені снівсья дивний сон. Увесь наш клас був на весїллі в Люби Батїг та Ореста Коваленка, мені той сон не сподобавсь, начебто і весїлля, але всї були такі сумні. Ти мені колись говорила, що Орест був хворий, та я за тими своїми клопотоми та сварками забула до них подзвонити. Прошу тебе зателефонуй сьогодні Орїсі Слїпець і розпитай, як там у всїх справи. Я зателефоную тобі завтра-пїслязавтра.

– Добре, Лїлюсю, ти не хвилюйся, я все розпитаю. Та не картай себе, що не дзвониш усїм своїм друзям. Мудрі люди розуміють, що це не близький свїт, що ти маєш усїм телефонувати, та й потїм у кожного власне життя й особистї проблеми. Якби ще ти була тут, поряд, то їнша справа, а то така далечїнь. Не турбуйсь, доню, я усе взнаю, подзвоню Орїсі, а як не застану її, то Ромї Заяць.

Ліля знову закрутилась у щоденних справах і не зателефонувала додому ні на другий день, ні на наступний, згадала аж у неділю, коли завжди телефонувала до дітей.

Новини з дому її приголомшили – тиждень тому помер Орест Коваленко. Лілька плакала навзрид і не могла собі взяти до тями, як міг піти зі світу такий молодий чоловік, її ровесник, однокласник і близький друг. Вона знала, коли йдуть до Бога старі люди, то всі це сприймають болісно, але підходять до смерті по-філософськи: «Будемо там усі, тільки не в один час». А тут? Чудовий лікар-хірург, працював в оточенні великої кількості знаних, талановитих та успішних лікарів і ніхто не міг його врятувати і допомогти вирватись із чіпких рук смерті. Чому? Лілька не могла заспокоїтись і ридала у своїй кімнаті, а сеньйора Анна була біля неї, шкодувала її і плакала разом із нею, згадуючи втрату свого чоловіка.

Наступного дня Лілька, спухла від сліз та недоспаної ночі, зателефонувала до подруги:

– Любасю, прийми мої співчуття. Я досі не можу в це повірити. Ти вибач мені, що я не телефонувала, тут не дуже собі можеш дозволити розмови по міжнародному зв'язку. Для мене ця звістка була шоком. Я б може і мамі не телефонувала, так мені приснився весь наш клас на вашому весіллі. Цей сон мене геть розтривожив.

– Я й сама не просихаю від сліз, мушу взяти себе в руки, бо на дітей шкода дивитись. Вони бачать мої ридання та й собі заводять плачі. А в мене від цього взагалі серце зупиняється...

І Люба нестримно заголосила, відчуваючи чужу підтримку та співчуття:

– Я плачу за Орестом, а мені всі знайомі говорять, що ти так заводиш? Ти і так щаслива, що Всевишній подарував вам стільки гарних років любові і порозуміння. Інші люди одружуються і вже на другий місяць після весілля починають горшки ділити, а ви все разом та й разом...

І Люба знову заходила у плачі...

...Минули роки. Був кінець травня. Погода пречудова. І подруги були задоволені, що зібрались у своєму тісно-

му товаристві з приємного приводу. Розташувались у садочку біля хати. Люба, як проворна господиня, бідкалася біля столу. Її сестри, Тамара і Катерина, носили тарелі із закусками з дому, а дівчата на чолі з господинею розставляли все по місцях. Нарешті закінчили з приготуваннями та задоволені приступили до основної частини – гостини. За столом сиділи Любині сестри та найближчі подруги зі школи: Оріся Сліпець, Ірина Гаркава, Рома Заяць та їхній колишній завуч Євгенія Кисіль. Не було тільки Рудої Лільки, яка в той час перебувала в Італії.

Геня, як вони називали Кисілиху, розпочала:

– Дівчата, я, як найстарша, маю право сьогодні тамадувати!

– Геню, можна подумати, що ти лише сьогодні хочеш це робити. Та ти завжди береш віжки у свої руки. Не будь уже такою скромною, а додай, що ти ще й найповажніша серед нас, – засміялась Люба. – Керуй вже, бо ми всі голодні, та й випити не проти. Дивись, он уже горілка нагрівається в руках.

– Господиня! Поведінка – два бали. Не перебивай старших, бо ти від радості губиш добрі манери.

– Каюсь! Знаю, зараз скажеш свою коронну фразу, що культура і натура – це два основні стержні, на яких все тримається. Добре, вчителько, не дивись уже так недобре на мене. Я вже мовчу! Мовчу!

– Дівчата, я втішена, що ми зібралися з такої гарної нагоди. Сьогодні в нас остання можливість забавитись у своєму вузькому жіночому товаристві. Через тиждень у цьому домі настане військова диктатура – господарюватиме новий чоловік. І нас, напевно, будуть приймати лише в час його відсутності або за його доброї згоди. Але це дуже добре, може, новий чоловік нас хоч трішечки дисциплінує, бо ми останнім часом забагато розслабляємось. Хай усі ці зміни будуть на краще для Люби, її родини і, відповідно, і для нас також. Не буду про сумне, але вона, та й ми всі також, мали безліч важких випробувань. Не приведи, Господи, їх нікому, навіть і ворогові.

Дай Боже, щоб у подальшому все було добре. Дуже добре, що вона нас сьогодні збрала. Вип'ємо за неї, бо вона за-служила на щастя, – і Геня підняла чарку. – За початок нового і легкого життя!

...Про цю приємну вечірку та безліч інших подій згадувала Люба через декілька днів перед своїм другим шлюбом.

У кімнаті панував передвесільний безлад. На дверях висів світло-блакитний костюм. Люба його навмисне повісила саме там, щоб не зім'яти. Під стільцем стояли оксамитові мешти на високих каблуках. На комоді біля люстри лежала невелика вечірня торбинка з блакитної блискучої тканини та оригінальна брошка у вигляді білої троянди, яку вона планувала причепити на шлюбний костюм. У підбраному весільному наряді вона б мала виглядати дуже елегантно, як і пасувало жінці в її роки.

Люба приготувала на завтрашній ранок коштовності, косметику, улюблені французькі парфуми, які завжди додавали їй настрою і морально підносили, майже до рівня королеви. Правда, ніхто з оточуючих не здогадувався, що має справу з «особою царської крові», бо ця королева була завжди дуже скромна і одягала досить простенькі шати, але на її настрої це ніяк не відобразалось.

Вона ще раз уважно все оглянула і пішла до кімнати дітей перевірити їхній святковий одяг, приготовлений на завтра.

Максим мав переїхати в її дім наступного тижня, уже після їхнього одруження. Сьогодні вона була одна і мала час для роздумів. Прилягла на ліжко у своїй спальні. Нічний світильник залишила увімкненим. Уже чотири роки вона не могла спати в темряві, відколи помер її коханий чоловік, з яким вони разом зростали та сиділи за однією партою і потім довгі роки були у шлюбі, переживаючи всі щасливі моменти та неминучі проблеми і біди. Вони зазнали горя, коли їхній синочок випав з вікна і розбився насмерть. Потім раділи народженню нового життя – сина і донечки. Разом їх плекали і виховували... І от тепер вона одна.

Завтра вона виходить заміж. І їй цікаво, як Орест з отої небесної далечини сприймає її вчинок... Вона довго думала над пропозицією Максима, який домагався її руки майже два роки. І от тепер дала згоду вдруге буде дружиною, мала надію, що цей пізній шлюб буде вдалим.

Люба не раз із великим сумом говорила своїм подругам:

– Моє єдине, на превеликий жаль, нездійсненне бажання – це розвернути екіпаж часу мого життя назад і повернути найбільші втрати – синочка і чоловіка.

Випробування та горе, які випали на її долю, справедливо було б розділити на п'ятьох, а дісталися вони їй одній. За історією її життя можна було писати сумний сценарій для драматичного фільму.

У дитячі роки на її плечі впали важкі сімейні проблеми. Батьки майже відреклись від них, і вона самотійно виховувала двох молодших сестер. З часом, коли Тамара і Катерина виростили, то не один раз вони утрюх згадували про ті складні часи і плакали від образи на своїх батьків.

Люба була лише в сьомому класі, коли батьки переїхали жити на Полтавщину, де був кінний завод. Тамара вчилась у п'ятому, а Катерина – у третьому. Ще зовсім дрібні діти. Люба, як найстарша, варила їсти, прала і перевіряла уроки. У неї серце стискалось від образи, коли після школи голодна стояла в черзі серед дорослих людей за маслом, яке в той важкий час продавали за спеціальними талонами, як і багато інших продуктів. Рано подорослішала, бо мусила витягувати в життя своїх менших сестричок. Коли мама з татом їздили зі своїми кіньми по цілій країні, отримували призи за своїх чотириногих красенів, їхні діти в той час були напівголодними і роздягненими. Сусіди тільки співчутливо кивали головами, коли вони, зовсім малі діти, зимою відкидали від порога сніги. Ті зими були дуже суворими та з такими сніговими заметілями, що неможливо було пройти по стежці, щоб вийти на загальну дорогу до школи чи в магазин за продуктами.

А деякі випадки з дитинства взагалі Люба згадувала ледь не плачучи, коли в десятій раз розповідала сестрам, а потім уже й своїм дітям, які важкі періоди бувають у житті.

Найгірше було зимою. Вони ходили у школу в першу зміну. Ніхто Любу ніжно не будив зранку і не казав тишенько на вушко:

– Вставай, моя дитиночко, пора до школи. Іди швиденько поснідай та виходь уже, бо запізнишся.

Вона була організованою, як солдат в армії. Вставала найпершою, готувала маленький сніданок та чай, а вже потім будила сестер. Звечора мусила перевірити, щоб усі поставили свої чоботи біля печі, щоб за ніч вони висохли, бо зранку було в чому йти до школи. Ніхто не мав по десять пар чобіт, а одні-єдині на всю зиму. Бувало, ледь утрівалась у ліжку і майже засинала, та раптом згадувала, що забула подивитися, чи покладено взуття біля пічки. То вилазила з теплого ліжка і дріботіла по холодній підлозі, щоб ще раз перевірити для заспокоєння душі. А потім знову пірнала в ледь тепле ліжка, де довго не могла нагріти свої худі змерзлі ноги і заснути. Розповідала про це крізь сльози, і ті, хто її слухали, також завжди шморгали носами.

Вони жили в невеликому двоповерховому «хрущовському» будинку. Одного разу, це було в суботу, Люба прокинулась, глянула на годинник – час вставати в школу. За вікном темний зимовий ранок. Світло в будинку навпроти не горіло. Люба подумала: «Субота, у дорослих вихідний, то вони відсипаються». Та й стала збиратись до школи. Їй не було більше часу розглядатись по чужих вікнах. Поки сестри спали, вона розпалила газову пічку, щоб малих не били дрижаки, коли вилізуть із теплих ліжок. Опалення у квартирі було зовсім незручне, в хаті постійно було зимно. Звечора вона палила піч, але до ранку в кімнаті віяло холодом. Люба накоротко зранку знову розпалювала пічку. А потім, коли приходила до школи, то завжди не могла собі знайти місця від надокучливої думки, чи вона вимкнула газ. Для заспокоєння своєї нервової системи вона вирішила розпалювати лише у вече-

рі. Хай після школи вони приходять у холодну хату, зате вона спокійно сидітиме у школі і не хвилюватиметься, щоб удома не було пожежі. Піч була її найбільшим головним болем.

Того суботнього ранку вона все швиденько приготувала і пішла будити своїх сестер. Вони, як завжди, трохи повередувавши, почали вставати. Одяглись, випили чай і вийшли з хати. У сусідньому будинку жила дівчинка, яку вони завжди забирали зі собою до школи. Вона була молодша від них, то, на прохання її батьків, сестрички разом з нею йшли до школи.

І от Люба, а за нею сонна вервечка її сімейства, пурхаючи по снігових заметах, у цілковитій темряві (дорогу освітлював лише один-єдиний на всю вулицю електричний ліхтар) сунули по вузькій стежці до сусідського будинку за своєю підопічною.

Коли вони подзвонили у двері, щоб забрати ту дівчинку, відчинила її перелякана мама:

– Діти, що сталось?

– Нічого. Ми ідемо до школи! А де Світлана?

– Люба, та вона ще спить. А чи ти знаєш, яка зараз година?

Люба ніколи зайвий раз не заглядала на годинник, аналізуючи, що вона встигала зробити зранку, і за цим визначаючи, коли їм треба виходити з дому. У неї все було відпрацьовано до механізму. І тут Люба здивовано, спитала:

– Котра година зараз?

– Третя ночі! Діти, ідіть додому та лягайте ще спати!

Люба спросоння погано подивилася на годинник і помилково підняла своє мале сімейство в бойову готовність. Вона йшла додому і сльози образи на весь дорослий та несправедливий світ котилися безперервною гарячою рікою з її сумних недитячих очей:

– Ну чому батьки свої сімейні проблеми переклали на її дитячі плечі?

Сестри прийшли додому, пороздягались і полягали спати. Тієї суботи Люба вперше не пішла до школи без по-

важної причини. Вони спали, скільки їм захотілось. А потім разом готували їсти, ходили в магазин. Того дня Люба вперше відчула ненависть до своїх байдужих далеких батьків.

Відчувала себе щасливою, коли у старших класах закохалась в Ореста, свого друга і сусіда по парті. З цього моменту її життя пішло по зовсім іншій життєвій колії. Він розумів її, як ніхто інший, бачив, як їй важко живеться. Допомогає по господарству: розчищав сніг, ремонтував те, що йому було під силу.

Вона вийшла за нього заміж, коли їй було дев'ятнадцять років, а йому двадцять. І зі спокійним сумлінням залишила своїх уже дорослих сестер господарювати в батьківській хаті. Почуття ненависті до батьків уже минуло, але любові не залишилося зовсім. Вони стали для неї, як і для її сестер, зовсім чужими людьми.

Потім довго не могла завагітніти. І коли через шість років привела на білий світ Ростиславчика, то було свято для всіх. Так само для всіх було трагедією, коли дитина загинула...

Минуло вже стільки років, а її первісток усе приходив до неї у снах. А потім, коли недобра доля підступно забрала в неї й чоловіка, вони двоє снилися їй. Після такого сну прокидалась і не розплющувала очей, а згадувала, про що ж був той казковий сон, що подарував їй хоч коротке, але побачення з найріднішими людьми. Вставала в гарному настрої. День мав бути вдалим.

От і тепер від хвилювання вона не могла заснути... Вони прийшли до неї обоє, міцно тримаючись за руки. Вона аж перестала дихати, так явно бачила їх у кімнаті біля вікна. Люба закліпала очима, і видіння розтануло, як ранковий туман на сонці...

Лежала в ліжку, а думки про її життя швидко снували і наздоганяли одна одну, мов неспокійні морські хвилі. Згадувала, який щасливий період був у їхньому житті, коли народила другого сина і потім донечку. Вона була настільки багата дітьми і коханим чоловіком, їй було так добре з ним та в сім'ї, що їй не раз хотілось позаздрити

самій собі. Орест працював хірургом в урології. Діти ходили в садочок. І Люба також вийшла на роботу та із задоволенням працювала в лікарні, крім того, трохи підробляла, бо мала легку руку і робила приватні уколи та ставила крапельниці.

Після загибелі першої дитини вони поміняли житло. Продали ту злощасну квартиру. Люба не могла бути в кімнаті і дивитись через те вікно, звідки випав син. Квартира була гарною, у старовинному будинку та чудовому районі. Вони продали її легко і за великі гроші, на які зразу ж купили невеличкий приватний будиночок із садочком. З часом його осучаснили і підремонтували, дещо добудували. Тут вона народила двох дітей. То був найкращий період в її житті.

Кажуть, не хвалися голосно щастям. Воно, як птаха, сполошиться навіть від людської тіні. Може, їй не можна було бути такою задоволеною своєю сім'єю?! Після відчуття повноти прекрасного життя трагедія видалася їй невимовно страшною. Вона дуже важко перенесла втрату чоловіка. Її переслідувала думка, що спокутувала чийсь важкий гріх, тому на неї падали такі жорстокі випробування і горе.

...Люба не один раз думками поверталася до тої злощасної поїздки.

Вона з Орестом та дітьми були на морі, до них приєднались її сестра Тамара з чоловіком Яремою та їхніми дітьми. Чоловіки сестер були друзями, мали спільні інтереси, працювали в одній лікарні, тільки в різних відділеннях: Орест – в урології, Ярема – у хірургії.

Відпочивалось їм чудово. Вони плавали, ввечері пили пиво, грали в шахи. Одне слово, радісно проводили час. Усі були задоволені – і дорослі, і діти.

Якось лежали вони на пляжі. І Ярема став роздивлятися в Ореста на нозі велику бородавку. Вона була дуже несимпатичною, хоча хто там її під штанами бачить. Ярема, як хірург, усе різав би та й різав. І от коли вони вилежувались на сонці, запропонував її відтяти:

– Це хвилинна справа. Ти що боїшся? Приїдемо з моря, і я прооперую тебе особисто. Як з родича і друга гроші брати не буду, а потім ми вчотирьох розіп'ємо пляшку коньяку.

Так і сталося, операція справді була нескладна, хвилинна. Зранку вирізав, а ввечері пили разом коньяк.

...А через півроку вони пили коньяк уже втрьох на його поминках. Після нескладної операції через короткий час на носі в Ореста на місті вирізаної бородавки утворилася велика рана, яка не хотіла загоюватись. А потім раптово розрослась у безжальну пухлину гліобластому, метастази від якої його просто з'їли. Він пішов до Бога, і ніхто не зміг йому допомогти. На цю агресивну пухлину ради не було ніякої! Люба зрозуміла важку істину життя, що в парі з любов'ю завжди йде смерть. Вона, захищуючись, наздогагає любов і смертельно ранить. Ця битва для любові завжди є програшною...

Залишилася Люба одна з дітьми-підлітками. Тільки думка, що вона є відповідальною за них, тримала її на білому світі і не давала зійти з розуму від горя і розпачу. Згадувала, як важко хворів Орест. Вона від нього не відходила, боролася за його життя до останньої хвилини. І очі йому закрила також вона...

Скільки сліз пролила та думок передумала... Це знає тільки Всевишній. Вона молилася на самоті у своєму домі, не купуючи молитву через священика, а зверталася до Бога напругу, без посередників. Видно була така Вища воля...

– Напевно, там, на небі, також потрібні добрі люди, – заспокоювала вона себе подумки.

Небесні сили чули її ревні молитви за дітей. Ангели-хоронителі оберігали її дітей справно, вони росли спокійними, розумними і допомогли їй вистояти. З часом життя увійшло у звичну колію, але на серці не затягнувся глибокий рубець від трагедій, які колись її спіткали. Вона довго згадувала слова священика на похороні Ореста, як він точно визначив міцність їхньої сім'ї:

– У будинку їхнього сімейного щастя довголітня дружба звела стіни міцного родинного дому, а любов утворила купол, під яким мали притулок усі – і родичі, і друзі. Ця родина була надзвичайно прихильною до всіх. І друзі, які були поряд при створенні їхньої сім'ї, бачили їхню довголітню вірну любов. Шкода, що тепер від того гарячого полум'я кохання залишився лише дим спогадів та хороші діти. Важко це зрозуміти, але у смерті немає жалю. Мовчки запалить свічу пам'яті за ним, що так хотів жити! Щоб його душа легко віднайшла цю свічку і її полум'я освітило йому дорогу до раю. Помоліться за нього. Вічна йому Пам'ять.

...Минули роки. І от тепер у неї друге весілля. Люба згадувала останню бесіду із сестрами.

– Ти ж його не любиш так, як Ореста? Я переживаю, що ти його довго не витримаєш, – бідкалась Тамара.

– Припини! Добре, що він її кохає. Ти думаєш, що, маючи дітей, можна назбирати наречених цілий кошик, як груш у саду? Та й ще в нашому віці. Тут на кожному кроці повно молодих, довгоногих і бездітних, – заперечувала молодша сестра Катерина. – Не слухай її.

– Знаєте, мої дорогенькі, я вас, можна сказати, виховала, то можу бути відвертою з вами, як з ніким на цілому білому світі. Так-от. Недосвідчена любов говорить: «Я кохаю тебе, тому що ти мені потрібен». А досвідчена любов говорить: «Ти потрібен мені тому, що я тебе кохаю». Вловили різницю? Я все зроблю, щоб моя любов з часом стала досвідченою. Він мені потрібен і баста!

Так було вдень, а ночами Люба не спала та все думала, чи добре робить.

...Вона не відчувала до Максима палкого кохання, бо за його плечима постійно була тінь її першого чоловіка. Якби вона мала з Орестом погане життя, то повторний шлюб був би для неї як подарунок долі в надії на краще майбутнє. В її ж випадку цей шлюб був радше випробуванням її нервової системи на міцність, бо Люба мала лише повагу до його глибоких почуттів, але не палку любов. Проте це була вигідна пропозиція, від якої вона не могла відмови-

тись, добре розуміючи, яке це везіння вийти заміж за порядного чоловіка, коли тобі вже майже п'ятдесят і маєш на своєму утриманні двох не зовсім дорослих дітей. Її ж обранець одружувався вперше і не мав власних дітей. Ця шлюбна партія була їй як виграшний льос. Він мав високий соціальний статус, гроші, квартиру. Їй навіть не вірилось, що вона заслужила знову бути в парі з цікавим і достойним чоловіком. На весіллі Максим сказав:

– Я хочу, щоб ми з Любою впевнено і сміливо йшли по життю і разом піднімали наших дітей. Я говорю наших, бо буду опікуватися ними, як своїми власними, ніколи їх не ображу, завжди підтримаю у важку хвилину. Буду намагатись, щоб вони бачили мою любов до них. Я був би щасливий, щоб вони мене прийняли у свою сім'ю... Любочко, я зроблю тебе щасливою, бо кохаю тебе. Повір мені. Наше життя, як короткий потяг, що рухається без розкладу. Невідомо, коли його остання зупинка. Я буду намагатись, щоб ця подорож була цікавою, легкою і максимально довгою, зроблю все залежне від мене. Можливо, я скажу прописні істини: у житті треба вміти розуміти, прощати і любити. Тоді воно буде справжнє, а не фальшиве. З діда-прадіда мудрі люди цінували не жінку в золоті, а золото в жінці. Що вибрати мені? Залишайся такою, як ти є, – золотою всередині, а зовні я тебе озолочу сам.

Його слова розчулили всіх присутніх жінок, але найбільше їх вбила його генеральська форма. Так сталося, що в молодості він не склав собі пари, а потім їздив по різних далеких гарнізонах, довго служив на Півночі. Чи, може, був дуже перебірливий. Хто там його знає...

Любині подруги на цьому весіллі перемили всі його грішні генеральські кістки і ребра, але взнати, чому він лишився ніким не завойований, так і не змогли. Але те, що Любі його підкинула сама доля, було однозначним. Він зовсім випадково потрапив до лікарні не на Любину зміну, вона когось підміняла, а потім був під її опікою весь час лікування. А пізніше прийшов їй віддячити, а далі все шукав привід, щоб її побачити і десь разом піти. Та

Люба завжди мала обмаль часу, бо вдома були діти, які вимагали її уваги і допомоги. Він почав приходити до них додому, припав дітям до душі. І тільки після визнання його особи дітьми вона згодилася вийти за нього заміж. Його генеральську квартиру вони вирішили віддати комусь в оренду, а потім вона перейде її синові, коли той одружиться. Бо у своєму будинку Люба вирішила жити з донькою. Такі в них були плани на майбутнє.

А поки в них було весілля, на якому її подруги та сестри вкотре заводили улюблені пісні схвильованої нареченої:

Стоїть гора високая,
Попід горою гай,
Зелений гай, густесенький,
Неначе справді рай.
Під гаєм в'ється річенька...
Як скло, вона блищить;
Долиною зеленою
Кудись вона біжить.
Край берега, у затишку,
Прив'язані човни;
А три верби схилюлися,
Мов журяться вони,
Що пройде любе літечко,
Повіють холода,
Осиплеться їх листячко
І понесе вода.
Журюся й я над річкою...
Біжить вона, шумить,
А в мене бідне серденько
І мліє, і болить.
Ой річечко, голубонько,
Як хвилечки твої...

– Ой! Дівчата, а давайте ще цю! – благала щаслива наречена.

І всі задушевно затягли нової:

Сміються, плачуть солов'ї
І б'ють піснями в груди.
Цілуй, цілуй, цілуй її,
Знов молодість не буде!

Ти не дивись, що буде там,
Чи забуття, чи зрада:
Весна іде назустріч нам,
Весна в цей час вам рада.

...У Люби розпочалося нове життя. На всі імпрези, які в неї будуть, зокрема і на наступну ювілейну зустріч з однокласниками, вона приходитиме зі своїм другим чоловіком Максимом. Життя триває... І, не зважаючи ні на що, воно – прекрасне.

ЧАСТИНА 10

*Жевтивана! Жечесана!
Погана з лица*

*Щокою тулюсь до вікна –
І звідси – дощ і звідтам – дощ.
Якась мелодія сумна
Мене влапала, наче корч!
Чого я плачу, Боже мій?
Чи то з грозою в унісон.
В моїй душі гримів настрій.
Грав сентимент як саксофон.
І так ми разом шибу мили –
Так як не мили вже давно:
Гроза, і я ревли щосили!
Аж здивувалося вікно!*

Мирослава Сидор

За вікном була сумна осінь і вже який день мрячів неприємний холодний дощ. Така сама мряка рясних не-виплаканих сліз і гірка образа були і в її душі. Але плакати вголос вона не могла, вдома була не одна...

Чорнява пампушечка з блакитними очима як не пильнувала свого білявого велетня, він все одно її покинув. Це було зроблено в такий спосіб, що морально її вбило наповал. Вона була в розпачі, і було від чого...

Рома Заяць і Юрко Іванчишин прожили разом майже тридцять років. Коли він повернувся з армії, його шкільна симпатія і навіть потаємна любов Оріся Сліпець уже була в законному шлюбі з їхнім однокласником Мартином Говірким. Той в армії не служив, бо був одинаком у престарілих батьків, які зробили йому відчипну довідку і позбавили приємної можливості бігати до сьомого поту з важкою зброєю на плечах, носити грубезні кирзаки в полотняних онучах та натирати ними до крові мозолі. Та всім у цьому житті пощастити не може. Одні хлопці

заздрили Мартину, інші, навпаки, хотіли йти до армії і спробувати справжнього чоловічого життя. Так вийшло і в Юрка, хоча він також був одинаком у своєї мами, яка його народила без тата, виховувала сама і любила найбільше усього на світі. Як усі інші мами. Про це його мама торочила йому щодня і без перестанку доти, доки він не одружився. Після армії Юрко трохи похолостякував, а потім після якоїсь вечірки зранку прокинувся в ліжку з Ромою Заяць. Через якийсь час вони побрались. Рома прийшла в його дім за невістку, бо розкошувати в окремі квартирі у той час вдавалось одній парі молодят на тисячу. В її батьків на тісній площі їхньої двокімнатної квартири вже проживав її старший брат зі своєю сім'єю.

Юрко і Рома жили, як усі в той час, без великої розкоші, як звичайна радянська сім'я. Вона працювала економістом у житловій конторі, на території якої вони проживали. Він – майстром на заводі, закінчив вечірнє відділення інституту. Тягнули лямку від зарплати до зарплати, не бідували і не розкошували. З часом життя направилося, купили нові меблі, час від часу їздили відпочивати на море і могли собі дозволити щось придбати, хоча сімейний бюджет було розраховано до копійки і зайвих грошей на вітер ніхто не викидав.

Усе було б добре в їхній сім'ї, якби не одне. Не дав їм Бог дітей. Де вже не перевірялась Рома і як не лікувалась, часом потайки, бо не хотіла лякати чоловіка різними загадковими гінекологічними термінами, але кінцевий діагноз у всіх лікарів був однаковий: «Ніяких патологічних відхилень не виявлено. Практично здорова». Однак діти в них не народжувались.

Коли приходили в гості до друзів, де повзали, а потім бігали, а через деякий час стрибали і перевертали хату догори ногами чужі діти, вони поверталися додому геть без настрою. Роки злітали швидко. Оптимізму в сім'ї не додавалось, а тут ще й свекруха! Вона і в молодості була прикрою і не один раз несправедливою до Роми. А тепер, на старості років, стала такою вреднючою, що Рома не

мала від неї ніякого спасу. Не хотіла чоловікові додавати прикрощів, бо і так життя не зовсім вдалось. А тут ще і його мама поїдом їсть ні в чому не винну невістку і найголовніше з таких дрібниць, які не вартують, як кажуть, виїденого яйця:

– Чому ти взяла цей баняк? Він не надається на кашу! Ти що не знаєш, що в ньому все пригорає! Ото якби ти купила його за свої гроші, тоді би шанувала!

– Нащо ти принесла до кухні цей рушник? Він іще зовсім новий! Так, як ти чистиш баняки, що вони всі аж чорні знизу, то можна взяти інакшу митку, а не такий білюсінький рушник! Ото господиня так господиня!

– І що це ти порозставляла у ванні все своє причандалля, як на виставці? Що ти тут одна живеш? Мама не навчила! От уже нехлюя так нехлюя. Все в неї на купі: і мастила різні, і шампуні! Та позбирай усе це, вистав тільки те, що треба.

– І як ти попросувала білизну, вона така зіжмакана, що на неї неприємно дивитись, не те що чоловіка покласти!

І таких немудрих безпідставних придирок було безліч. Рома часом відворковувала, а потім вирішила просто ігнорувати ці безглузді і несправедливі зауваження і зберегти свою нервову систему. Інколи, як стара була зовсім прикрою, то Рома з нервами давала їй відсіч, але загалом пропускала цей непотрібний брудний словесний потік повз вуха.

Часом, коли невістка приходила з роботи разом із сином, свекруха могла сказати:

– Юрчику, синку, іди їсти. Я вже поставила тобі гарячу зупку на стіл.

На що син міг відповісти досить грубо:

– Мамо, що ти за дурниці говориш! Та я прийшов з роботи із Ромою. Чого ти кличеш тільки мене?

– А вона жінка, хай сама собі візьме, знає ж, де миски стоять. Вона ж у нас велика господиня! Досить того, що я зварила!

Юрко спересердя аж плювався, йому вже й їсти не хотілось. Стара не брала до уваги, що Рома вчора принес-

ла з ринку всі ті продукти, з яких вона зварила той борщ чи зупу. А про те, що Рома купила все це на свої, кровно зароблені гроші, питання взагалі не було. Рома ображалась, а він виправдовувався, бо не міг же він свою маму послати під три чорти, та й казав тихенько Ромі:

– Ну не звертай ти на неї уваги. Старе – що мале! Ти ж знаєш, що не маємо де дітись від неї, на квартиру не заробили, а в тій черзі, що ми стоїмо, отримаємо нову квартиру, коли будемо престарілими.

Добре чи зле, але в той час житлова площа усіх тримала вкупі. Навіть ті сім'ї, де постійно трощились меблі і звечора та вночі бився посуд, зранку вставали з одного розкладного дивана, бо їм не було де дітись, які б сварки та бійки не були. Нервово по черзі бігали в туалет і шлякували під дверима вбиральні, коли хтось пересиджував відведені для цього лічені хвилини, бо всім треба було встигнути вчасно вискочити з хати, щоб потрапити на роботу і розписатись у журналі на прохідній. Про який там душ хтось думав зранку, коли воду давали за графіком і напір води був такий маленький, що від злості хотілося той кран розтרוштити.

– Ця вода не тече, а цяпає такою маленькою цівочкою, ніби моя кров по венах. Ну просто неможливо помитись, – нервувалась Рома.

– А треба швидше вставати, тоді все встигнеш, – підгавкувала свекруха.

Юрко виходив із хати раніше, і мама не заважала йому збиратись. Коли ж вставала Рома і поспішала вийти вчасно з хати, стара ніби навмине саме в той час займала ванну або туалет, хоча для цього всього мала вдосталь часу протягом дня. Рома від нетерплячки тупала ногами під дверима ванної чи туалету, але ж не могла вона вибити двері чи пальнути в нервах стару в її вперту макітру. Хоча подумки посишала її до дідька не один раз. Вони не бились, але проживали в постійному напіввійськовому стані. Жити в сусідній кімнаті з мамою, яка вдень виспить, а потім цілу ніч не спить, а пантрує чи вовтузяться на ліжку за стіною

син із невісткою, було складно і настрою до інтимних стосунків не додавало. Може, через це Рома і не вагітніла, та й з повноцінних чоловіків таке життя часом робило імпотентів. Так кепсько без зайвого комфорту жила вся країна. У місті тулились у малесеньких кімнатках, у селі – в маленьких хатах. Навіть маючи декілька кімнат, спали переважно в одній, бо пропалювати пічки у всій хаті було за великою розкішшю: і дорого, й фізично важко. Так і спали усі покотом: дід з бабою, на відстані витягнутої руки – тато з мамою, а біля них неподалік – купа дітей, які множились, хоча їх уже й не хотіли.

А Рома хотіла, та ніяк не могла отримати такий подарунок від долі. Їм обом уже було майже п'ятдесят, як сім'я зазнала повного краху...

Важку звістку їй принесла зовсім несподівано паспортистка з жеку:

– Ромцю, я тобі щось розповім, бо не можу мовчати. А ти собі, як хочеш, хочеш вір, а хочеш перевір. Ото дивись, як смішно вийшло в мене, як у вірші, майже до складу.

– Уже розповідай, не затягуй, – з нетерпінням перебила її Рома.

І та їй розповіла. Від почутого в Роми залітали метелики в голові і підскочив тиск. Пізніше дівчата відвели її додому, бо почувалася зовсім зле.

Коли переступила поріг, свекруха подивилася на її бліде лице і спитала без великого співчуття, більше із цікавості:

– Чого це ти сьогодні так рано і як з хреста знята? На тобі лица немає?

– Спитаєте у свого сина, як прийде!

І пішла у свою кімнату та лягла на ліжку, навіть не переодягаючись, зачинила за собою двері.

Стара до неї не заглядала. Навіть якби там Рома вмирала, їй би не було кому подати води.

Настав вечір, потім пізній вечір, коли повернувся додому Юрко.

– Сину, іди подивись, там твоя розкрасуня ненаглядна прийшла з роботи, розляглась у ліжку й спить. Чи її

обходить, що треба чоловікові їсти зварити і подати, по-
прати чи попрятати...

– Мамо, припини, – обірвав її Юрко на півслові, бо ти-
рада про недоліки його дружини могла тривати ще годину.

– Привіт, що сталось, що ти лежиш? Ромо, може ти
захворіла?

– Та краще б я захворіла і вмерла, а ти мав би чистий
спокій і привів би в це пекло свою Тетяну або спокійно
пішов би до неї, щоб тебе не гризло сумління.

– Ромо, ну якщо ти все знаєш, то, може, це і на краще.
І я не буду тобі брехати, бо вже збирався з тобою погово-
рити. А як ти в курсі, то з наступного тижня я до неї пере-
бираюсь. Через місяць вона має народити. Ти мені вибач,
так сталось, але я все життя мріяв про свою дитину. І моя
мрія здійснилась. Прости мені. І щоб не було недомовле-
ностей, я зараз це розкажу мамі, бо я вже все вирішив,
і справа тільки за тим, щоб вам усе довести. А мене під-
тискає термін, я не хочу, щоб дитина народилася безбат-
ченком. Тим більше, що я її хотів. Не гнівайся на мене, я
знаю, що тобі боляче це чути, але я люблю Тетяну.

Мамі вже нічого не треба було пояснювати, вона
стояла під дверима і усе чула. Та і що тут було чути, коли
площа кімнат була іграшково-малою, і усе, що діялось по
периметру, легко прослуховувалось і роздивлялось без
збільшувального скла. Вони терлись один об одного, навіть
проходячи по коридору, бо двом персонам неможливо
було розминутись. Квартири були спроектовані ніби для
ліліпутів, а не для повноцінних людей. У давні часи вони
з цього приводу не раз жартували. Зараз Ромі та й Юрко-
ві було не до жартів.

Коли Юрко вийшов із кімнати, мама вже була на кух-
ні і заводила плачі, ніби хтось помер:

– Сину, та на кого ж ти мене лишаєш? – Вона плакала
так, як за мерцем.

– Мамо, та не голоси ти так, бо сусіди подумують, що в
нас хтось віддав Богові душу. Ти ж знаєш, що тут чхнеш, а
через стіну сусіди скажуть тобі: «Будьте здорові, цьотко».

Завтра увесь під'їзд буде обговорювати останні новини з нашої квартири.

Але не треба було чекати на завтра. Уже сьогодні двірничка, яка жила в них на першому поверсі, дізнавши в жеку детальні подробиці про своїх сусідів, з прихованою радістю та вдаваним співчуттям доводила їх «під грифом секретно» кожній зустрічній людині, яка тільки-но переступала поріг під'їзду, вертаючись додому з роботи чи ринку. Трафунок, який стався у будинку, обговорювали в кожній сім'ї, посвяченій в цю таємницю. Спочатку це відбувалось на кухні, потім – у спальні. Гаряча новина нікого не залишила байдужим. Усі жінки пообзивали Юрка «гидким кобелем», що живе на четвертому поверсі, хоча раніше кожна з них мала за честь із ним привітатись і заговорити, бо він був приємним і ввічливим сусідом, а про його зовнішність говорити взагалі було зайве. Жіночі погляди завжди з цікавістю зупиняються на таких солідних та високих чоловіках. Сусідичоловіки тільки знизували плечима, бо майже в кожного з них хоча б один раз у житті був подібний випадок.

Рома не спала півночі, плакала в подушку. Юрко лежав поряд і не хотів її жаліти, щоб ще більше не завдавати болю. Знав, що більшої прикрості він їй завдати вже не міг, але те, що сталось, його особисто тільки ошчаслилювало. Тепер він відчував до Роми тільки дружню приязнь і мав тепле серце, а любити не любив. Він і раніше не плав надзвичайним коханням до неї, бо насправді це вона його оженила на собі. Але і якоїсь неприязні він до неї не відчував, бо вона завжди була гарною дружиною, другом, іноді і коханкою. Йому прикро було ображати так свою «маленьку пампушку», як він інколи розчулено її називав. Але його серце не стискалось від млосної ніжності до неї і не стучало так голосно від хвилювання, що всі могли почути його биття, як бувало у хвилини зустрічі з Тетяною, яка розбудила в ньому цей вулкан і полум'я.

Тетяна працювала з ним в одному цеху, а жила недалеко в їхньому мікрорайоні в новозбудованому будинку у двокімнатній кооперативній квартирі, яку їй купили

батьки після закінчення інституту. Вона працювала технологом, Юрко – майстром. Не один раз вони засиджувались на технічних нарадах чи на якихось святкуваннях. Потім разом ішли додому. Він її проводив і допроводився, що став частим гостем у неї вдома і майже постійним відвідувачем її спальні. Так тривало декілька років. Він навіть не задумувався над тим, що робить щось не так. Його дружина не відчувала в ньому ніяких змін і не підозрювала ні в чому, бо він і раніше затримувався на роботі, та й вона часто приходила з роботи пізніше, бо бували різні аврали та перебої.

Рома була невеличкою зросту, кругленькою булочкою ще зі школи, з роками розповніла і стала, як пасочка. А ця жінка була молодшою від Юрка на двадцять років, висока, якраз йому під стать. Ну про яку конкуренцію можна було говорити, коли перевага була повністю на її боці. Рома не могла з нею змагатися зовнішньо ні за якими параметрами. Колись він був білявий здоровань, а до п'ятдесяти років перетворився в сивочолого красеня, якого срібна хвиля густого волосся робила ще гарнішим. Йому симпатизувало багато жінок, та він не скакав у гречку, як багато хто з його знайомих. Тетяна ж його пройняла своєю поставою, молодістю, розумом, оптимізмом. Вона завжди була веселою і усміхненою. Закохалась у нього першою і зробила так, щоб він її полюбив також. Але вона не була ініціатором, щоб він ішов із сім'ї, розуміючи, як важко зробити йому цей крок, а ще усвідомлюючи велику вікову різницю між ними.

– Я тебе не примушую залишати дружину. Ми з дитиною будемо тебе любити за будь-яких обставин. Можеш жити там, а до нас лише приходити. Це тобі вирішувати. Єдине, що я хочу, щоб ти не відрікався від дитини, бо я їй дам твоє прізвище та по батькові, хочеш ти того чи ні, незалежно від того, чи ти будеш жити зі своєю сім'єю, чи з нами.

– Та ти що, Тетяно, та я все своє життя хотів мати дітей. Ти навіть не думай таке та не сумнівайся в мені. Тільки виберу відповідний момент і все розповім своїм домашнім.

Та людська пошта випередила його. І це тільки полегшило йому розв'язати важку ситуацію. У вихідні він збирав свої речі, а ледь жива і заплакана Рома пішла на нараду до дівчат.

...Зібрались, як завжди, в Орісі Сліпець. Її Мартин ще був за кордоном, то дівчата могли вільно поговорити про своє. Рома заходилась у сльозах, Люба Батіг і собі плакала, Оріся мовчала, а Кісилиха тільки важко зітхала, бо вона всю цю життєву школу пройшла з великими випробуваннями і знала, як важко буває на серці в такі хвилини.

– Ромо, та може він перегорить і повернеться до тебе? – заспокоювала навідчипного Оріся, добре розуміючи, що повернути його вже неможливо.

– Та що ти говориш, яке там повернеться! Я все прекрасно розумію. От як би в нас були діти, то, може, б він ніколи і не глянув на цю довгу довбню, – і далі плакала Рома, голосно схлипуючи.

– Знаєш, вона молода! І цим сказано все. Щоб ми не робили і які креми та маски не накладали на лице та тіло, ми його ніяк не відмолодимо, хіба що трошки підтримаємо на якийсь час у певній кондиції. Це якщо щодня будемо займатися гімнастикою до сьомого поту, якщо в нас вистачить сил і натхнення на це. У чому я особисто дуже сумніваюсь.

– А що вже говорити про наш невеселий спосіб життя. Ми вже в такому віці, що в нас усе врівноважено, виміряно та пораховано. Ми нудимось у цій щоденній рутині, знаючи, коли і куди ми підемо, хто там буде, про що будуть говорити, хто і скільки з'їсть, вип'є і сп'яніє і таке інше, пусте і нецікаве, – Люба розмірено провадила свій повчальний монолог, вишукуючи такі слова, щоб якимось розрадити Рому і довести, що в багатьох є такі проблеми, і що вона не одинока у своєму нещасті. Але Рома заходилась у плачі.

– А коханню шкодить ця непотрібна стабільність і врівноваженість. Щоб воно жило, йому потрібні нові емоції, спалахи якихось яскравих вражень. А ми? Хіба ми щось робимо, щоб урізномбарвити наше життя? Ото товчемося на кухні та в хаті і думаємо, як зваримо більше супи чи пирогів, то чоловіки будуть нас більше любити.

А ні! Чоловіки тікають від цього! Думаю, що всі люди, як чоловіки, так часом і жінки, не усвідомлюючи, досягаючи повної стабільності та стану засмокійливого спокою, хочуть хоч на мить зануритися в емоційний потік молодших, у паралельний світ цікавішого життя, можливо, щоб омолодитися душею...

Кісилиха емоційно перебила Любин повчальний монолог:

– Оце я дуже побажала б Юркові, щоб він занурився в той молодіжний потік і там втопився в ньому або злякався швидкого потоку нових молодіжних стосунків, винирнув та пригрів би до рідного берега. Я цим важко перехворіла... Та скільки я начувана, що одружуються вдруге і, коли така велика вікова різниця, то чоловіки віддають дуба на першому чи другому році життя.

– Тьху-Тьху-Тьху! Геню, ти зовсім дурна! Не бажай йому такого, бо я його люблю! – і знову Рома, шморгаючи носом, голосно плакала.

– Йой, дурнувата ти зі своєю любов'ю! – втрутилась Оріся. – Ти забула головне у своєму житті: щоб бути щасливою із чоловіком, потрібно дуже добре його розуміти і трошки любити. А ти? Та ти йому весь час у рот заглядала і своєю любов'ю замучувала.

– Дівчата, та що ви таке говорите, та як це так можна жити разом і не любити, – захищала Рома своє розбите вщент кохання, – та хоча я на нього дуже ображена, але я можу його зрозуміти. З нею він буде мати дитину, а значить майбутнє. А зі мною? Хіба що будемо дивитись одне на одного, як старіємо...

– Знаєш, ця рана в тебе занадто свіжа, затягнеться з часом, забудеться. Я це знаю точно. Може, і ти потім собі когось знайдеш, хоча, по правді, як подивитися навколо, порядних чоловіків таки мало, – правила своєї втішальної молитви Геня Кісилиха.

– Геню, та кришталево чистих і правильних людей немає. Кохати – це не означає знайти ідеальну людину. Це означає бачити неідеальну людину ідеальною, – дода-

ла свого Люба, добре розуміючи, що душа їхньої подруги ще довго буде хворою і невідомо, чи знайде вона гідну заміну коханню всього свого життя.

– Ромцю, ти маєш ситуацію досить складну. Юрко йде до неї жити, а тобі залишає у придане свою стару, та й ще яку ж прикру мамусю.

– Дівчата, він поступає по-чоловічому порядно. Я ж добре знаю, що це квартира його і мами. Але він сказав мені вчора, що залишає мені все, до чого ми доробились, і на хату не має ніяких претензій, але мама лишається зі мною на моїй опіці. Він часом буде забігати до мами. Але скажу відверто, хай би він краще не заходив, бо мені від того ще більше кряться серце.

– Так, тобі не позаздриш, та й стара тебе, напевно, буде поїдом їсти, що це ти винна в тому, що він залишив тебе, а значить і її. Але нічого не зробиш, мусиш з нею трохи сперечатись і воювати, а коли й послухати, бо на чиему возі їдеш, того й пісню співай. І ради на це немає. А з Юрком так само не сварися, бо швидше його від себе відштовхнеш, так хоч будете друзями, у вас же не було ні сварок, ні бійок. А те, що він зрадив, то він не перший і не останній, ще від праматері Єви іде поголос, що Адам ще тоді з'їв кисличку, а в нас досі оскома на зубах. Повинна пережити свою біду. От я які ж уже трагедії перенесла, але виплила з біди і живу, – закінчила Люба на більш-менш оптимістичній ноті.

...Час спливав. В Юрка народився син, і він весь поринув у нове молодече життя. До матері навідувався зовсім рідко, бо працював, щоб утримувати нову дружину і маленьку дитину. Через декілька місяців Ромі прийшла повістка в суд. Вона пішла до адвоката, заплатила гроші і доручила йому повністю зайнятися паперами щодо розлучення, не могла і чути ні про які суди, хотіла розлучитись якнайшвидше і забути про нього.

Після того як Юрко пішов із дому, свекруха дуже зда-ла. Їй уже не приносило задоволення, як колись давно, їсти невістку ні за що. Стара мало виходила надвір, бо

не хотіла сидіти біля цікавських старих пльоткарок, які тепер хотіли попорпатись в її родинній білизні, як і вона сама колись давно любила розгрібати своїми руками чужий сусідський бруд. Тепер їй це було дуже боляче. Не хотілось обговорювати Рому, бо вона залежала від неї. І не хотілось ганити Юрка, який у матері майже не бував, хіба що телефонував.

Він із новою дружиною поміняв двокімнатну квартиру на велику чотирикімнатну, але жив тепер в іншому кінці міста, досить далеко від них. Інколи він привозив онука, але здебільшого був сам, тільки декілька разів на початках приїздив із Тетяною, а потім усе тільки з малим. І мама зрозуміла, що в сина не все так прекрасно, як здавалося колись. А потім у Тетяни народилась і друга дитина – донечка. Діти були маленькими, то Юрко взагалі не мав часу навідуватися до матері, не дуже часто телефонував. Що рідше давався чути Юрко, то добрішою ставала свекруха до Роми. І навіть інколи називала її донечкою. А потім вона стала погано ходити і ледь пересувалась по хаті. Раніше хоч інколи вона виходила до магазину, щоб щось купити, а тепер стояла біля вікна і на балконі. Ліфт часто не працював, а з четвертого поверху їй було важко сходити. Так і була вона весь час у хаті, чекаючи, коли в передпокою повернеться ключ і увійде її невістка, яка їй стала рідною дочкою і яку вона так безжалісно все життя ображала. Через декілька років вона померла. На похороні були всі друзі та однокласники. Юрко прийшов без дружини, пояснюючи, що його діти прихворіли і їх немає з ким залишити. Подруги Роми тільки переглянулися між собою. Що можна було сказати на це? На поминках, коли залишилися тільки всі свої, Люба Батіг, як завжди найвиваженіша і мудра, взяла слово:

– Людина завжди має за собою дві тіні – любов і смерть, які йдуть наввипередки одна перед одною. Я не маю на увазі любов у розумінні чоловіка до дружини, я хочу сказати про любов людей одне до одного. Дивіться, яке коротке життя в нас. Тільки недавно ми були дітьми,

а вже самі маємо дорослих дітей і хоронимо своїх батьків, душі яких, як говорив сьогодні священик, ідуть у бездонні небеса, де немає смутку і печалі. Юрку, хай там спочиває і твоя мама. Але я хочу сказати сьогодні про Рому. Вона не мала дітей, але вона все своє життя бавила твою маму, а свою свекруху, як дитину, і коли мама була молодою і пізніше, коли уже стала старенькою і хворою, Рома була їй рідною дочкою. Всевишній дав Ромі маленький зріст, але велику і гарну душу. Я вам зачитаю один вірш, який я недавно прочитала, і він ніби про нашу Рому. Я думаю, ваша мама не образиться на мене, що я його задекламую, бо коли я останній раз до неї приходила давати уколи, вона мені сказала, що Рома – безцінний скарб, який ти, Юрку, не зміг розгледіти. Вибач мені. Ми тут усі свої і можемо говорити одне одному правду, не завертаючи її у блискучий папірчик. Написала вірш Ганна Чубач, називається він «Свекруха».

Кляла мене і лаяла.
Бувало, задарма.
Я і тепер пригадую
Розгнівані слова:
«Невмивана! Нечесана!
Погана із лиця!
Бодай тобі невесело
До самого кінця!»

В кінці прокльонів плакала.
А я собі сміюсь.
Як верби понад кладкою,
В зажурі не хилюсь.

Була я наче вишенька
У білому цвіту.
Ой горенько!
Ой лишенько!
Напали не на ту!

Свекруха знову лається.
Пускає словом дим.
А я – вдаю, що каюся
Із подивом незлим.

То осінню, то веснами.
То в'яло, то цвіло.
Сміялася ще весело,
Та –
Гірко вже було.

Свекруха, хоч не лаялась,
Ходити не могла.
У мене серце краялось:
Любов не зберегла.

А він, моє коханнечко,
Її гірка печаль,
Сказав нам на прощаннячко:
«Мені обох не жаль!»

До мене прихилилася
Самотня сивина.
Таке життя судилося...
Трикляте, як вона,
Невмивана, нечесана, погана із лиця –
Як рідну матір пестила
До самого кінця.

То осінню, то веснами.
То крига, то вода.
Бодай тобі невесело!
Бодай тобі!..
Бодай!..

ЧАСТИНА 11

*Вітер дивних
перелін*

*Кажуть, словам не вір...
Кажуть, захмарить січень
Сяйво серпневих зір...
Щастя – хвилини лічені,
Розлука на смак – гірка...
Кажуть, любов не вічна.
Якщо любов не вічна,
Нащо мені така?*

Тереза Угрин

Напевно, у небесній канцелярії є надзвичайно талановитий режисер, який для кожного земного актора в різні періоди його життя вибирає визначену вище роль. Комуś дає можливість прожити за цікавим сценарієм, не раз приголомшливим, а іншому без ентузіазму, ніби нехотючи, дарує лишень мить, щоб герой встиг продекламувати зовсім незначний уривок з п'єси, та й то на задвірках велетенської сцени життя.

Так зараз і в неї розігравалась нова життєва вистава. Оріся прокинулася від багаторічної буденності та нудної рутини. Їй хотілося голосно співати, танцювати, жити. Вона закохалась...

Для неї він був особливий. Про нього вона найперше згадувала зранку, коли тільки розплющувала очі. Він був єдиним, про кого вона думала вночі, коли не спала. Він був останній, про кого вона мріяла, засинаючи в самотньому холодному ліжку.

Спочатку вона не могла нікому про це розповісти, навіть близьким людям, бо боялася виставити себе на людський осуд. З оточуючих її чужих людей ніхто цього не знав, а найближчим вона розповіла пізніше. І відто-

ді вуха її подруг неймовірно страждали від надлишкової інформації про нього.

Люба жартувала з неї:

– Якщо тебе ніколи не охоплювало бажання обійняти всю землю, попестити брудного бродячого собаку, підняти із землі зірваний вітром листок і цілувати його, значить ти нікого ще не любила. А ти, Орисю, вже на межі з цим невіглаством.

– З твоєї тиради треба викинути лише пса, ти ж знаєш моє ставлення до гавкаючої та ньякаючої братії. Б-ррр... – Орися гидливо кривилась, далі щасливо сміялась і радісно говорила про об'єкт своєї пристрасті.

Дівчата його ще не бачили, але вже ненавиділи, бо, крім нього, в Орисі вже не було ніяких інших тем для розмови. Він – її шеф, симпатія, коханий. Вона була невтомна оповідачка, та всім решта він уже набрид. Правильно підмічено, що для когось у цьому світі ти лише проста людина, а для декого – весь світ. Зараз він своєю особою закрив для неї весь виднокіл і був єдиним об'єктом у всесвіті, з яким вона потребувала спілкуватися в необмеженому часовому вимірі.

А почалось її захоплення зовсім прозаїчно. Вона приходила до нього на прийом із виробничими паперами. І оскільки він був новим директором, їй захотілося показати йому, з ким він має справу. А демонструвати було що – струнка білявка, розумна, з почуттям гумору, завжди зі смаком і цікаво одягнена. Вона була справжньою жінкою, яка вміла виставити на огляд усі свої принади. Якби на роботі не було холодно, вона ніколи не куталася в теплі шерстяні кофтини з розтягнутими рукавами та витягнутими то тут то там нитками (чим різко відрізнялася від співробітниць) і не натягала на ноги довгі в'язані шкарпетки, які виглядали зовсім неапетитно і не викликали ніякої зацікавленості у протилежної статі.

Її гарні ноги мали вишукане взуття та дорогі панчохи. Дівчата завжди з неї кепкували, що вона дбайлива охоронниця вогнища, в якому швидко згорав її сімейний

бюджет. Оріся любила купувати собі таку дорогу косметику, цяцьки та різні брязкальця, які не могла собі дозволити ні одна її подруга. Оріся завжди була елегантна і гарна. Перед дівчатами вона любила покпинити зі себе:

– Сонце рядном не прикриєш, на те воно і сонце!

На ній завжди були напівпрозорі різновізерункові кофтинки, під якими було видно, яка вона приваблива та сексуальна. На вигляд вона була Єва-спокусниця або жінка-вамп! Реакції поважного шефа-самця довго чекати не довелось.

На роботі святкували чийсь ювілей. Жіночки наперебій вмошувалися за урочистим столом і пригощались, не чекаючи, коли всі гості всядуться і будуть вітати ювіляра. Оріся ненавиділа таке невиховане хапання їди, ніби були з голодного краю і це був останній шматок в їхньому житті.

Вона сиділа навпроти шефа і зверхньо споглядала на цю голодну навалу. Він зловив її погляд і зрозумів, про що вона думала. Голосно постукав ножем по скляному графіну. Коли запанувала тиша, він привітав іменинника і почалася цивілізована забава. Потім зазвучала музика, і Андрій Степанович запросив її до танцю. Вона була єдиною жінкою, з якою він дозволив собі того вечора потанцювати. Коли затихли акорди завершального вальсу для напівгіяного ювіляра і пролунали останні куплети «Многая літа», усі стали збиратися по домівках. Директор підійшов до Орісі і тихенько запитав, чи може він її підвезти додому. Ну хто б із присутніх жінок відмовився б від такої пропозиції пізно увечері, після гучної забави? І чи можна було такому привабливому чоловікові невиховано відповісти: «Дякую, пане директоре, та я доїду на смердючому напіврозваленному останньому тролейбусі». Оріся сказала:

– Дякую, Андрію Степановичу! З превеликим задоволенням скористаюся вашою пропозицією.

Цей вечір запам'ятався їй надовго. Він зупинив машину у провулку недалеко від її дому і говорив, говорив, говорив... То була розмова про все і ні про що. Оріся була ним зачудована. Її вічно мовчазний Мартин – абсолютна

протилежність. Принаймі так їй здалось у той вечір. Вони жартували, сміялись, а її серце підступно і схвильовано билось. Її чоловік був уже більше ніж рік на заробітках у Польщі, та й до того в них не було вдалої інтимної ідилії. А тут поряд сидів пристойний чужий чоловік, який так п'яно пахнув гарними терпкими парфумами, що вмить збудили в ній пристрасну та недолюблену жінку.

Орися аж зітхнула від почуття переповненості свого серця цим чужим чоловіком, який за ці півгодини став їй близьким другом, достукався до її серця та знайшов потаємні ніжні струни, які так і співали незвичну мелодію краденого кохання. Вона замріяно заплющила очі, а він скористався цією миттю і став її пристрасно цілувати. Він був першим чужим чоловіком, з яким вона дозволила собі цілуватися більш ніж дружньо. Вона не відмовилась від його пестощів і приймала їх, мов дорогий дарунок, в якому їй так довго і незаслужено відмовляли. Враз уся перетворилась у суцільне бажання оволодіти цим чоловіком. Для жінки завжди перший поцілунок – це кінець початку, а для чоловіка – початок кінця.

Він оволодів нею в машині, вона не пручалась, бо хотіла його, але після цього сеансу кохання почувалася не зовсім комфортно. Їй було незручно фізично. Любов у машині на нерівних кріслах жаданого задоволення не принесла. Та й морально вона почувалася не найкраще. Уперше відчула себе дешевою жінкою, якою насправді ніколи не була. В її мріях хотілося віддати йому свою любов, як смачний святковий обід: спочатку холодні закуски, потім гаряче... А цей чоловік захотів її, як розбещена голодна дитина, і почав зразу із солодкого. Орися швидко дозволила йому взяти цей десерт, бо й сама була дуже голодна на любов. Але після цього першого любовного досвіду з чужим чоловіком відчула страшенну образу, ніби підняла любовні крихти з чужого стола, маючи власного чоловіка, який ніколи її не задовольняв. Вона фальшиво посміхалась, насилу вибираючи зручну позу в машині, щоб одягнути свої ажурні трусики, які тільки вчора купила за величезні гро-

щі і які сьогодні безсоромно валялися на брудній підлозі чужої машини. Вийшла з машини, швидко прощаючись і почувуючись ніяково, ніби з'їла «гріховне яблуко». Її пронизував сором. Вона розуміла непристойність цієї ситуації, але повернути назад уже нічого не могла. Сталось те, що сталось. Вона глибоко зітхнула, а Андрій Степанович голосно засміявся і сказав:

– Я вам дякую за приємний вечір!

– За любов не дякують, – крізь сумну посмішку відповіла Оріся.

Уже через роки вона аналізувала свою першу помилку в любовному зв'язку з ним. Тоді він навіть не вийшов із машини, щоб провести її ближче до під'їзду, а надворі вже була темна ніч. Коли він її любив у машині, він вибрав зручну позу лише для себе, а її використав, як якусь річ, тільки для свого задоволення. Вдома вона почувалася брудною і майже годину стояла під душем. Їй хотілося змити з усіх закамарків свого сумління злість на себе, що вона віддалася йому з першого разу, як вулична жінка. А потім подумки себе осмикувала, бо в душі хотіла бути з ним, але мріяла зовсім не про таку любовну зустріч. Була сердита і на свого чоловіка, Мартина, з вини якого вона завжди була недолюбленою фізично і її постійно мордувало почуття, що вона, така гарна і цікава жінка, у ліжку свого чоловіка була непотрібна, бо він просто не здатний на повноцінний фізичний зв'язок. Через це її гнітила хвороблива уява. У сторонньому чоловічому об'єкті вона подумки мимоволі шукала собі заміну свого чоловіка, але не знаходила. Бо чоловіків, цікавих для неї і достойних її, навколо й не було.

Коли новий директор з'явився на її горизонті, вона сама обрала його. І в цьому випадку про неї можна було сказати, що вона, жінка, слабка і беззахисна істота, від якої йому неможливо було врятуватись. Це було майже, як у смішній приказці, де чоловік ганяється за жінкою, доки вона його не спіймає. Вона його наздогнала і покохала. Та найгірше було те, що це всеохоплююче почуття азартного полювання було до людини, про любов якої

їй не можна було й думати, не те що мріяти безсонними ночами, коли поряд не було її чоловіка. Але тепер у неї різко змінилося життя. Оріся збиралась на роботу, як на свято, із величезною радістю. І коли її дочка спостерігала над маминими ретельними маніпуляціями та сміялась із неї, вона віджартовувалась:

– Доцю, запам'ятай, що справжня жінка повинна кожного дня встигати зробити три найважливіші справи: прокинутись, гарно вбратись і намалюватись. Та ще, крім того, візьми собі до тям, що обіди будуть смачнішими, якщо їх готувати рідше. Так що вечерю сьогодні готуйте самі, я прийду з роботи пізно. Зрозуміло?

І вона далі старанно підбирала одяг і робила макіяж, ніби йшла на визначну урочисту подію, а не в холодне неопалювальне приміщення, де працювала і мала окремих робочий кабінет. Виконувала обов'язки начальника відділу економічних розрахунків і була у прямому підпорядкуванні директора. Коли Андрій Степанович прийшов на завод, то став об'єктом номер один для усього жіноцтва, яке тут працювало. Це був невеликий завод, де виготовляли сучасні електровимірювальні прилади. Виробництво було більш дослідним, ніж серійним, бо випускало зовсім незначну кількість цих пристроїв, до яких Оріся мала ненависть, бо зовсім не любила фізики і не розуміла, як по дротах тече електричний струм. Це явище не вписувалось в її уяву і розуміння. Вона працювала у відділі економіки. Хоча від цифр і різних розрахунків також не була в захопленні, але знала, що зарплату все ж таки треба було десь отримувати. Оріся справно та сумлінно тягла свою нецікаву трудову лямку і навіть зробила кар'єру на цьому виробництві, бо виросла від інженера до начальника відділу. Але мріяла про щось зовсім інше. Та якби в неї спитали, де вона хотіла б працювати, не змогла б однозначно на це відповісти. Єдине, що вона знала напевне: мріяла б працювати у великому колективі, значна кількість якого мала б складатися з чоловіків, щоб вона була на високій керівній посаді, яка б вимагала від

неї незначних трудових зусиль. Та найголовніша умова її успішної та приємної праці – постійно бути на велелюдді, щоб весь загал чоловіків захоплено на неї дивився і захоплювався її жіночністю та чарівністю, а співробітниця в той час мліла б від заздрощів до її успіхів і зеленіли від злості, що вона має таку привабливу зовнішність. І щоб були свята, а вона щоб завжди була в центрі уваги. Одне слово, їй хотілося весело жити, а не сумно скнидіти у своєму холодному і незатишному кабінеті. Узимку, щоб не змерзнути, вона замотувала під столом несимпатичною, але теплою куфайкою свої стрункі нецилюлітні ноги, які в її віці траплялися нечасто. Вона могла б виставляти їх на подіумі...

Але це було тільки в її мріях та сподіваннях, а насправді все було зовсім не так романтично. Навколо неї була сіра проза з деякими незначними блискітками активного життя, коли вона зустрічалась із подругами і могла їм розповісти про своє «жіноче», вилити наболіле в душі. Дітям же про це не розповіш!

І в цей час на горизонті, на відстані витягнутої руки, з'явився він – бажаний об'єкт, який їй зразу припав до серця.

Вона мала для себе вагоме виправдання. Її чоловік був на заробітках, гроші їй не пересилав, бо складав на нову машину. Оріся жила своїм життям і за Мартином зовсім не тужила. Бо він не був великим «веселуном», а вродженою страшенною занудою, а з віком ставав ще більшим мовчуном.

Дівчата виправдовували його в її очах і говорили, що, може, він мовчить, бо так уважно до неї прислухається.

– Я вас дуже прошу! Не смішіть мене! Ще один, що слухає чи прислухається. Та він має десь далеко мої думки та бажання і завжди робить те, що хоче. Якщо ви думаєте, що він такий м'який, мов пластилін, то дуже помиляєтесь. З такого пластиліну важко щось зліпити, бо він занадто пристає до пальців. Його не відчепиш, – Оріся зітхала.

А потім жартувала:

– Мені з ним часом буває так весело, що я просто зарегочуюсь від сміху.

Про особисте невдале життя та про довгий період незадоволених чуттєвих бажань говорила тільки з найближчими подругами, з якими неодноразово обстежувала закутки інтимного простору кожної з них. Вони любили покпинити над чоловіками поза їхніми спинами:

– Ну то ж є так у житті. Оце якось іду з роботи. Лечу з торбами, бо вдома, хоч шаром покоти, спішу, мало ноги не ламаю. А тут іде мені назустріч мій сусід. Та так поволі, під ручечку веде свою мимру, недавно одружився. Він просто красень, а вона – страшна каракатиця. Ну просто жах! І як так може бути? Чи його засліпило?

– Ну, це знаєш, як із життєвої мудрості діда Опанаса: статтєвий гормон – найсильніший галюциноген. Перед тобою звичайнісінька стерва, а він тобі показує миле сотворіння.

– Ну, дівки, ви трохи перегинаєте палку. У вас так виходить, що негарна жінка не має шансу бути щасливою і коханою? Так в одного чоловіка спитали, чи він не загубив очі, коли одружувався на такій нездалій, кривоногій та носатій жінці. А він закохано відповів: «Що ви розумієте, це ж моя солодка родзиночка». От і як їх розшолопати, тих недолугих чоловіків?

– Ой, дівчата! Та хто там їх знає. Може, він оце з вигляду такий красень, що прямо тобі Апполон Бельведерський, а в хаті має дві ліві руки і ні до чого не надається. Та й у ліжку бажає бути кращим, як наші не раз.

Вони голосно сміялись і далі жартували.

– Дівчата, послухайте з цього приводу анекдот. Старий, але багатий банкір Айзерман одружився на молоденькій. Пізніше приходить до лікара на прийом:

– Пане докторе, зробіть, будь ласка, так, щоб мій шлюб був справжнім, а не формальним.

Лікар його оглядає та й говорить:

– На жаль, вам уже нічого не допоможе.

– А може бджолине молочко?

– Пане Айзермане, я можу виписати вам бджолине молочко, я навіть можу зробити так, що ви будете дзижчати. Але жалити – це вже ні, ви мені вибачте!

І вони далі реготали, обговорюючи все і вся. Але найбільша інформаційна річка завзято виносила на берег гарячі новини з фронту Орисиного позашлюбного кохання.

Вона з таким жаром і захопленням розповідала, який він чудовий керівник та який він дотепний і веселий, що на те не було ради. В її розповідях він був просто ідеалом.

– Орисю, припини. Не передавай куті меду! Ідеальний чоловік не п'є, не курить, не грає в азартні ігри, не сперечається, не зраджує і просто не існує. Так що спусти його трохи з небес на землю.

Уже згодом Орися розглянула під прискіпливим мікроскопом їхні інтимні стосунки і побачила в ньому дволикого Януса. Але то буде з часом, а на початках їй хотілося літати від щастя і ловити кожен його погляд, ревнувати його, коли він звертав свою увагу на інших співробітниць, які, на її думку, були нижчими від неї за статусом, гірші зовнішньо і недостойні його королівської уваги. З його особи вона створила собі кумира, на якого молилась і вірно чекала, коли він ласкаво поманить її пальцем для нової зустрічі. Він мав смішне прізвисьце – Утконіс. Та воно не збивало Орисю з ліричної хвилі. Їй не наскучило про нього говорити, хоча, на думку дівчат, у ньому не було нічого надзвичайного, та й зовнішність посередня. Вони дивувались, що вона могла в ньому знайти.

– Орисю! Та немає в ньому нічого особливого. Єдина його перевага перед іншими чоловіками – це табличка на дверях його кабінету «директор».

– Напевно, любов зовсім сліпа, як ти від нього так божеволієш!

– А може любов і не сліпа, а бачить усе те, що, на її погляд, вартує уваги.

– Орисю! Ти не ображайся, та мені здається, якби він не був твоїм шефом, ти б ніколи не звернула на нього уваги. Це, напевно, він швидше закохався в тебе, бо чоло-

віки закохуються в жінку, а жінка – у перспективу. Так і ти від самотності звернула на нього увагу, та й, ніде правди діти, напевно, просто хотіла побути на олімпі слави на своїй роботі та мріяла погрітись у променях кохання першої особи на її видноколі.

Орися не ображалась на дівчат за правду, бо вони мали рацію. Утконіс їй подобався дуже, але велике значення все-таки мало те, що він був її безпосереднім шефом. Та водночас він був чудовим коханцем, і їй подобалось із ним любитись. Не один раз вони це робила в нього в кабінеті, за шторкою, яка відгороджувала офіційну частину робочого кабінету від відпочинкового блоку. Кохатись там в екстремальних умовах їй було не зовсім до смаку, але в той час вона згадувала, що вона – жінка, якої прагне гарний чоловік, і сама себе заспокоювала. Він говорив їй про свою любов. Його слова гріли їй вухо, хоча вона добре розуміла, що увечері він шепоче такі ж ніжні ноти на своєму подружньому ліжку, а вона в той час лежить одна. Це її мордувало, але такою була жорстока дійсність коханки.

Подруги розпитували, як її справи. І Орися із замилюванням показувала його фотографії з різних колективних забав, на яких завжди була поруч з ним. Вона була гарною, фотогенічною і на всіх фотографіях вирізнялася серед інших жінок. Часом розповідала про їхні інтимні стосунки, яких уже було без ліку...

Чоловіка не було вдома уже майже два роки і вона далі дозволяла любити себе Утконосу, коли він захоче і де захоче. Її затилювала трясовина нечесних стосунків, від яких вона не могла відмовитись. Колись давно Мартин її безпідставно ревнував, але в той же час фізично не задовольняв. І в неї за подружнє життя нагромадилось безліч невитрачених любовних емоцій, які тепер знайшли вихід. Вона часто сама шукала привід, де б зустрітись із коханцем зайвий раз.

Організовувала місця для зустрічей, кожного разу брала ключі від порожніх квартир своїх подруг, наражаючи себе на небезпеку бути побаченою з чужим чоловіком. Позаочі вона виставляла себе на глум перед тими людь-

ми, в яких брала ключі і потім їх повертала, робила це з поглядом, «позиченим у сірка». Її кавалер сприймав такі жести самопожертви як належне і звик до цих організаційних моментів.

Вона згадувала, як виривалася з роботи, їхала в інший кінець міста в чужу порожню хату, за власні гроші купувала дорогою якісь продукти, готувала різні перекуси і годинами чекала, коли він прийде. Утконіс приїздив на своїй або службовій машині, швидесенько з'їдав і випивав усе приготовлене Орисею, нашвидкуруч кохався із нею, отримував безкоштовне задоволення, виривався з її гарячих обіймів та їхав знову на роботу. Перед від'їздом навідчпного цілував її в щоку, посміхався. А коли виходив із чужої хати, то вже у дверях говорив Орисі:

– Дівчинко моя! Ну ти ж розумничка і знаєш, що я маю вирішити ще безліч питань на роботі.

Орисі завжди хотілося крикнути йому у спину:

– Жінка створена, щоб її кохати, а не для того, щоб щось розуміти чи ні.

...Але говорити вже не було кому, бо він швидко цезав, щоб його ніхто не побачив. Завжди мав гарний настрій після кохання з нею, бо тепер зі спокійним сумлінням міг допізна затримуватись на роботі і виконувати свою сізіфову працю. Був вилюблений, нагодований і задоволений життям.

Вона майже плакала, бо мусила в чужій хаті усе привести в порядок, а потім громадським транспортом добиратися назад на роботу. Це було і в люті морози та колючі вітри взимку, і в літню спеку або рясний дощ. Але для нього це вже не мало ніякого значення. Він свою місію виконав. Орися не раз ображалася на нього, бо з хвилюванням чекала тих побачень, а вони минали швидко і несвятково. Про свої негативні емоції та думки з приводу цих побачень Орися нікому з подруг не розповідала, їй було незручно і соромно. На початках вона так його розхвалювала перед усіма і зовсім не слухала їхніх заперечень про його недосяжність і винятковість. А тепер ви-

явилось, що вона так гірко помилялась у ньому. Він виявився цілком пересічною людиною та ще й гульвісою. Вона взнала, що на роботі, крім неї, він ще має коханку, а потім ще одну. Оріся з усіх боків чула, що він ловелас, та їй не хотілось у це вірити. Розуміла, що чоловік завжди хоче бути першим в якоїсь певної жінки. А жінка ж мріє, щоб вона була в нього єдиною і останньою. А тепер виявилось, що вона в нього не перша і не остання, а якась між тими. Оріся від розпачу сходила з розуму, але що вона могла зробити? Кому розповісти чи пожалітись? Спочатку вона його ділила тільки з його дружиною, а потім з іншими заводськими жінками. Вона не один раз втішилась, що Бог їй дав розуму ні з ким не бути відвертою на роботі і нікому не відкривати своєї таємниці, яка так і просилася з язика. Але навіть знаючи, що він заангажований іншими жінками, ще час від часу вона ходила з ним на побачення. Сама себе зневажаючи і не розуміючи, як така гарна жінка губить усі свої гонори і йде з ним у ліжку, уже не кохаючи. Інколи навіть відчувала до нього відразу, але, незважаючи на це, спала з ним.

Згодом про все це розповідала Любі Батіг, яка її вислухала і мудро заспокоїла:

– Орісю, не нервуйся, я розумію, що секс без любові – порожнє заняття... Але серед усіх порожніх занять воно одне з найприємніших. Але пораджу: припиняй цей зв'язок, поки хтось тебе не побачив і все не вийшло нагору. Ти ж сама добре розумієш, що немає нічого таємного, щоб воно з часом не стало явним. Не хочу, щоб тебе носили в зубах, та й Мартин має скоро приїхати. Зав'яжуй ти цю немудру любов на великимй гудз, бо сама бачиш, що дамоклів меч може тебе поранити будь-якої хвилини...

Люба ніби наврочила. В Орісі почалась чорна смуга невезіння, ніби хтось відкрив скриньку, в якій зберігались усі неприємності, які вона мала пережити. Почалось усе з повернення Мартина.

Він два роки важко працював у Польщі на якійсь пилорамі, складав долар до долара на нову машину. У ви-

хідні їздив на кордон і скуповував у своїх співвітчизників за півдарма горілку і весь крам, який привозили українці і не встигали продати. Усе скуплене доставляв для перепродажу гендлярам у своєму містечку, де він працював і жив. На цьому він заробляв непогану копійку. І таким чином наприкінці свого перебування за кордоном склав достатню суму грошей на придбання нової омріяної машини. Потім продав свою стару машину і доклав ці гроші до купки та чекав на нову машину з Німеччини. Коли машина прибула, він її купив, та щасливий і задоволений повертався додому.

Перед тим він час від часу дзвонив Орисі і дізнавався, що відбувалось вдома в період його відсутності. Діти вчилися, дружина працювала і пильнувала хату. Єдине, про що він не довідався, – про її кохання, яке на час його повернення уже сходило нанівець.

Його неприємності почалися після перетину кордону. З багатокілометрової черги. У ті роки перетин цих омріяних стометрових загороджень – це була довга, марудна і несправедлива справа. Весь час якась машина обминала загальну колію, водії матюкались, плювались, але далі чемно чекали своєї черги. Ніхто не смів і дихнути перед митником, а не те, що рота відкрити до нього, бо для них це могла бути остання подорож за кордон. Митники в той час (як, напевно, і нині) були як потужна мафія, яка вирішувала, кому дозволити збагатитись і вивезти за півдарма тонни добра, а кому – «дзуськи». Мартин, як і тисячі інших співвітчизників, належав до другої категорії і мужньо вистояв свою чергу, а потім задоволений поїхав на зустріч з родиною. Дорога була страшнющою, з величезними вибоїнами, але це не заважало йому. Мартин був переповнений щасливими передчуттями. Проїхавши з десяток кілометрів, зупинив машину і зайшов у прикордонній лісок за потребою. Це були наші рідні прикордонні ліси, рясно встелені слідами людського перебування (про екологічні зупинки та туалети при трасі ніхто і не мріяв, тоді було не до того). Він винайшов зручне міс-

течко і для себе. Поряд була траса і машини з величезною швидкістю минали одна одну. Вже майже закінчуючи свою справу, через придорожні кущі він побачив, що поряд його машини зупинилась інша. Відсунувся трохи далі в кущі, щоб його раптово не побачили люди з тієї, другої, машини за такою пікантною справою.

Та через декілька хвилин він майже із спущеними штанами біг за своєю машиною, яка з неймовірною швидкістю віддалялася. Потім він зрозумів, що люди з тієї машини пасли його із самого кордону, може, і з Польщі, і чекали цієї хвилини його розслабленості на рідній землі, щоб вкрати його нову машину. Він біг далі, захиляючись і не розуміючи добре, як усе це сталося, поки не зашпортався за свою сумку, яку злодії на ходу викинули із заднього сидіння. Мартин присів і гірко заплакав. Як Орися потім йому неодноразово витикала, що він прос...ав свою нову машину.

З величезними зусиллями на попутних машинах він доїхав додому, не міг прийти до тям і все докладно розповісти дружині та дітям. Потім поїхав у міліцію і написав заяву про крадіжку, але там йому чітко пояснили:

– Ми вас розуміємо, але навряд чи допоможемо. Ваша машина без номерів, не зареєстрована, її швидше всього переженуть в іншу область, щоб продати або розберуть десь на запасні частини.

Його машини так і не знайшли. Два роки життя і важкої праці за кордоном пішли надаремне. Уже пізніше, коли він зустрівся з друзями, то вони його заспокоювали:

– Люди в Чорнобилі залишили все – і майно, і здоров'я. А ти! Та добре, що живий і тебе не вбили через дурну залізяку. Заспокійся.

В Орисі в хаті був повний траур, їй уже було не до кохання. Але воно також наздогнало її величезними неприємностями.

Одного дня Орися прийшла додому і застала чоловіка на кухні з конвертом у руці. Мартин сидів темніший від темної ночі:

– Прочитай, це про тебе.

Орися взяла в руки лист, спинним мозком відчуваючи якусь неприємність.

«Шановний пане Говіркий, відкрийте свої очі. Ваша дружина вам зраджує зі своїм директором. Якщо хочете доказів, то підіть за такою адресою і побачите, що вона там знімає квартиру для побачень»

Нижче в листі була написана адреса однієї давньої знайомої, яка жила неподалік заводу і послугами якої вона не раз користувалась. Орися завмерла, але тримала наступальну тактику:

– Якись дурниці, – тільки й витиснула та пішла роздягатись у коридор, щоб оговтатися від такої раптової лихої звістки і трохи прийти до тями.

Мартин посунув за нею. Навіть після крадіжки омріяної машини Орися не бачила його таким лихим.

– Ти мені не відповіла!!! – репетував він.

Орися себе вже опанувала і могла повоювати за свою честь:

– Не верещи, це просто хтось хотів мене облили брудом. Може, комусь дорогу перейшла на роботі. Я навіть не уявляю, де це є і хто за цією адресою живе. Якщо не віриш, то купи детектор брехні і перевір мене на правду. Припинімо ці безглузді балачки і будемо їсти. Я голодна, мов вовк. І не додумайся дітям розповісти про цей дурнуватий лист, бо скажуть, що в батьків не все добре з головою. У тата вкрали машину, а в мами – розум. Пішли їсти...

Коли сиділи вечеряли, її голову бурували здогадки, хто зміг так вдало знищити спокій в її сім'ї, яка ледь оклигувала від попередніх неприємностей. І найобразливіше було, що це сталося тоді, коли вона зовсім розчарувалась у предметі своєї закоханості і майже припинила цей зв'язок.

Наступного дня Орися домовилася про зустріч із подругами:

– У мене питання життя і смерті. Приходьте в наше кафе.

Кісилиха невдало пожартувала:

– Що, вкрали ще одну машину?

– Геню, припини, уже немає, що красти, хіба що мене. Розповідь потім.

...Наступного дня за одним столом сиділа усе та ж схвильована жіноча тусовка: Люба Батіг, Геня Кисіліха, Рома Заяць, Оріся Сліпець. Не вистачало тільки Лільки-рудої, бо вона була в Італії, та Ірини Гаркавої, яка мала свої проблеми, їй було не до подруг.

– Ну, розповідай, бо ми холодні від учора.

І Оріся, хвилюючись, виклала все, що відбувалось у них вдома.

– Я тебе попереджала, що колись правда вилізе нагору. Знаєш, кохання може бути сліпим, але співробітники та сусіди – ніколи. Комуś ти перейшла дорогу, що тебе підслідкували, а ти не зауважила, або може він тебе підвозив туди, де живе хтось із співробітників. Але то вже пусте. Ти повинна все заперечувати і казати «ні», – навчала Люба Батіг.

– Оце добре говорять, що позашлюбне кохання входить у серце, б'є по кишені і вилазить боком, – втрутилась і собі Кисіліха. – І в ньому немає нічого більш шкідливого за правду, яка несподівано стає відома всім. Як це не банально звучить, але так є. Але ти повинна відмовлятися від неї до останнього. Я колись чула, як одна жінка застала свого чоловіка з коханкою в найцікавіший момент. Так він доводив дружині, що робив тій жінці штучне дихання. А чому був голий? Бо було жарко. Це, звичайно, жарти і дурниці. Та я все це вже давно пережила, можу сказати лише одне: треба зберегти сім'ю, щоб тобі це не вартувало. Орісю, може, ти й не задоволена Мартином, але найсправедливішим твердженням щодо шлюбу є те, що як би ти в житті не зробила, чи вийшла заміж, чи ні, все одно в певний момент за цим пошкодуєш. Так що тримай міцно в руках те, що маєш, не згадуй, що було, і не задумуйся над тим, що буде. Поклади все на вищі сили. Я впевнена, за нас там усе давно вже вирішили.

Оріся мала вигляд великомучениці Магдалени.

– Знаєте, дівчата, що найобразливіше, – говорила вона, мало не плачучи. – Я ж того клятого Утконоса лю-

била, ви ж пам'ятаєте мене, як я носилась із ним, як з писаною торбою. Тоді я бачила навколишній світ інакшими очима, не зауважувала те, що мене колись нервувало, і була радісною та задоволеною життям. У той час у мене все задумане чудесно збувалось. Скрізь були щасливі збіги обставин, приємні несподіванки і, найголовніше, постійне влучання в десятку. Я була в епіцентрі везіння. Чи мені так здавалося від закоханності. А тепер я його зовсім розлюбила. Мені мовби відрізали крила. Колись я літала, а тепер ледь ходжу.

– Орисю! Заспокойся і припини страждати. Усе стане на свої місця. Життя нам не дається тільки на муки, і немає жодних випробувань понад силу, дуже часто ці випробування ми придумуємо самі. Я не говорю про трагічні випадки, як у моєму житті. Але також дивись, пережила і смерть дитини, та й чоловіка, і одужала від тих втрат. Звичайно ж, я про них не забула, але живу майбутнім і радію сьогоденню, – зітхаючи, додала Люба. – Бо кохати можна лише живих, а любити можна і мертвих. Ви ж знаєте про мене все, бо завжди були поряд. Кохання дуже важливе для нас, без нього щасливо жити просто неможливо, але ми самі його пробуджуємо в собі... Та зробити це нелегко, бо спочатку треба знайти гідний об'єкт, який вартує нашої любові. А ти, вибач мені, Орисю, якщо я говорю жорстоко або неправду, обрала собі не зовсім вдалий, спочатку з чоловіком, а потім із коханцем. Щось ти не догледіла в тих чоловіках...

– Та й без кохання, дівчата, не можна, – втрутилась Рома Заяць. – Відчуваю зараз це на собі, бо сумно і важко одній. Треба добре знати і пам'ятати, що щастя не в тих чоловіках, з якими хочеш спати, а в тих, з якими хочеш кожного дня прокидатися. Але, на превеликий жаль, таких чоловіків зовсім мало, їх можна порахувати на пальцях. От дивіться, у всіх нас на початках були чудові сім'ї, і що сталося? Не буду говорити про себе, бо досі не відійшла від Юркового «подарунка» і не звинувачую його Тетяну, бо це був його вибір. Та Бог з ними. Хай

собі живуть у мирі і добрі. Нічого вже не вдію. Не підуть ж їм вікна троцяти чи двері підпалювати... Кохання схоже на вогонь, тільки ніколи не знаєш наперед, чи воно тебе буде гріти, чи спалить твій дім. Добре, як у тебе, Орисю, усе затихне і стане на свої місця, а не згорить ясним полум'ям. А як Мартин звар'ює? От ти ним завжди була незадоволена, я лічені рази чула, щоб ти його за щось похвалила. А чи ти можеш собі уявити життя без нього?

– Не знаю, дівчата! Нічого не знаю, я й сама переживаю. Аби він тільки не запив із горя. Я вже й за машину його не гризу, що він так бездарно її просцяв...

– Орисю, будь справедливою, – заступилася за Мартина Люба. – Його просто вели із самого кордону, можливо, навіть і тоді, коли він купував ту машину. Не вкрали б її там, біля лісу, то забрали б біля хати. Добре, що його не покалічили, бо не раз розповідають такі стахиття, що жах Господній!

– Дівчата, та що там залізяки! А он скільки людей живуть без машини і щасливі. Маю добрий рецепт щастя. Віддаю вам безкоштовно. Хороша сім'я – це та, в якій чоловік і жінка вдень забувають про те, що вони гарні коханці, а вночі забувають про те, що вони давно одружені.

– Ромцю, твій рецепт із світу казки, ти і сама ним не зуміла скористатись, – Орися невесело усміхнулась. – Справжнє кохання і щастя схожі на привід, усі про них говорять, але мало хто їх бачить.

...А далі в її сім'ї все пішло шкереберть. Раніше вона і подумати не могла, що такий міцний підмурівок її родинного благополуччя в одну мить міг дати велику тріщину, а потім повну руйнацію.

ЧАСТИНА 12

*Запшана дружина,
здивована теща*

*Існують різні рівні інтелекту.
На першому живуть, немов трава.
Мети нема. До істини далеко.
Їм байдуже – сівба це чи жнива.
На другім рівні більшість проживає.
В трудах, немов мурахи, день у день.
Чи є душа? Жива чи неживая?
Ні мрій, ані поезій, ні пісень!
На третьому ти – істинно людина!
Бо можеш усвідомити, хто ти,
Піднятись над собою й світом дивним,
Крізь біль і радість з гідністю іти.
Четвертий рівень – це вже Іскра Божя,
Це світлий розум, посланий з Небес.
Він розуміє все і навіть може
Собою правити, мінять себе.*

Віталій Іващенко

Він завжди ненавидів дурні американські кінокомедії, де за кадром чувся недолугий сміх, і підказував глядачам, де вони також мають реготати, хоча ситуації, які показував режисер на екрані, насправді були зовсім не смішними. Герої падали, ламали ребра і звертали шиї. Зараз у нього, старости класу Олега Кішки, була схожа ситуація: мав важкий перелом гомілки. У цеху хтось розлив на сходах моторне масло чи якусь іншу рідину, він послизнувся і поїхав вниз, підвернув ногу. В результаті – палата у травматології і лікар-костоправ, який жорстоко пожартував над ним:

– Добре, що у вас масло було розлите лише на сходах, а не як у героя Булгакова. Пам'ятаєте Аннушку, яка розлила масло на трамвайній колії? Ну ви не Берліоз, слава

Богу, голова ваша на місці, а ногу ми вам відремонтуємо, не хвилюйтесь. Правда, одужаєте не так скоро, але будете мати час подумати про вічне і трохи відпочити. Спочатку місяць-другий у лікарні, а потім удома.

В Олега все ще стояв у голові дебільний регіт робітників, які споглядали, як він, начальник їхньої зміни, котився тими сходами, мов м'яч. Потім усім було не так весело, викликали швидку допомогу, і він опинився тут, плачучи від болю. Йому було цілком не до жартів лікаря-здорованя, який був більше подібний на головоріза, ніж рятувальника.

Спочатку Олег, перемагаючи біль, думав про ті неприємності, які будуть за цим прикрим випадком травмування на виробництві, а потім йому було глибоко наплювати на всі ці довідки і акти, які там складались і будуть ще складатись, він зосередився на собі і боявся дихнути чи кашлянути, тільки щоб не боліло травмоване тіло, яке все було в синцях. Тими клятими сходами він добряче полічив собі всі ребра, і щастя від Бога, що не забився на смерть об арматуру, яка стирчала під напівобдертими поруччями...

Він тільки зітхнув і задрімав під дією знеболювального уколу. За деякий час відчув, що хтось поправляє йому ковдру. Розплющив очі і побачив дружину. Ірина сиділа заплакана і перелякана біля його ліжка:

– Олежику, та як же це сталось? Боже ж мій милий! Ти тільки не хвилюйся, лікар сказав, що тобі вставили якісь залізяки, цвяхи чи шунти, я з переляку добре й не зрозуміла, і як кістки зростуться, то потім треба буде їх виймати, а поки маєш отак лежати у гіпсі, прив'язаний з цими гирями та витяжками. Я домовилася на роботі, від сьогодні взяла відпустку і буду біля тебе, поки ти будеш тут. А потім, як з лікарні підемо додому, то будемо бачити, хто тобі допомагатиме. Ти головне одужуй і нічим не переймайся. Я весь час буду з тобою, – Ірина говорила спокійно і гладила його по руці. Але Олег бачив її очі, які промовисто виявляли хвилювання і співпережиття його біди.

...За ті два місяці, які він провів у лікарні, тисячі разів докоряв собі за те, що колись зраджував Ірину, бо більш

відданої дружини і друга знайти було важко. Йому хотілося стерти з пам'яті всі прикрі випадки, коли він тікав з дому, щоб піти на побачення з іншою жінкою, яка не вартувала і волосини з голови його Ірини. Але це він зрозумів лише тепер, коли потрапив у біду і потребував постійної допомоги найближчої людини. Він зарікся на майбутнє не те що не зраджувати їй, а своєю поведінкою і любов'ю довести їй, що вона – найкраща у всьому світі.

Місяць у лікарні здався йому довгим роком, а другий – половиною життя.

Та нарешті вони переступили поріг рідної хати, і Олегові від розчулення хотілося цілувати підлогу своєї домівки.

– Іринко, тепер у мене починається новий етап життя і до повного одужання я буду в полоні стін нашої квартири. Шкода тільки, що ми живемо на восьмому поверсі, а не десь у сільській хаті. Ото б я виповз з милицями трохи на подвір'я, посидів би на призьбі на осінньому сонечку і погрів би свої кісточки.

– Олежику, от тепер лише я відчула, що ти трохи подорослішав, бо тебе потягнуло до земельки в селі.

– Ти знаєш, я давно задумувався над тим, що нам треба купити якусь недорогу хатинку в селі. Я б її трохи підремонтував, і ми б господарювали удвох.

– Ще скажи, що ми б курочок завели та козочку купили б, – Ірина голосно засміялась. – Це ти такої завів лишень зараз, бо без моєї допомоги ніде не зможеш чкурнути з нашої багатоповерхівки. Не тужи, настане час, ти виздоровієш, забудеш ці випробування і знову будеш жити своїм життям, куди мені й заглянути зась.

– Іринко, прости мене за всі прикрощі, що я тобі заподіяв. Це я з дурості і молодості. Підійди до мене, бо мені важко пришкандибати до тебе.

Коли Ірина, сміючись, підійшла, Олег обняв її так ніжно і лагідно, як робив це в перші літа їхнього подружнього життя. Її серце схвильовано затріпотіло.

«Як я тебе люблю!» – подумала вона, слухаючи ніжний шепіт коханого чоловіка.

А далі в їхній родині сталися такі цікаві події, про які ніхто і подумати не міг...

Олег, який колись завжди був енергійним і зайнятим безліччю цікавих виробничих справ, дуже часто своїми особистими, поза стінами роботи, тепер опинився у вимушеній довготерміновій домашній в'язниці. Іра ходила на роботу, дочка – в інститут, а він скнидів удома і намагався чимось зайнятися. Телевізор із нескінченними дурними серіалами вже остогид, а слухати в десятий раз політичні новини, які його також тільки злостили, було забагато. То він почав переглядати усе, що відклав для майбутнього впорядкування та читання. Передивлявся всі старі фотографії і складав в альбоми у відповідній хронології до життєвих подій. Дуже часто обличчя дружини на тих старих сімейних знімках не світилося щастям і радістю, а усмішка була більш вимушеною, ніж справжньою. Тут він відчував свою провину, але внести зміни в минулі часи не міг. Переглядав стоси старих журналів, які колись не встиг прочитати. На очі йому потрапила маленька стаття, яка його зацікавила і вразила. Вона була серед мозаїки новин про благочинність людей у всьому світі. Тут були розповіді про лікарів-волонтерів, які їхали в бідні країни Африки й безоплатно лікували людей, про миротворців, які, ризикуючи своїм життям, перебували у країнах, де відбувалися бойові дії і війни, були замітки про героїв, які допомагали жителям інших країн розбирати завали після землетрусів та інших природних катаклізмів. Серед цих заміток та знімків його увагу привернула фотографія гарної жінки-артистки. Це був нарис про американську красуню і поп-діву Беверлі Сіллз, яка виступала на найбільших оперних сценах світу і мала божественний голос – сопрано. Вона народилась у бідній єврейській сім'ї на Брукліні і досягла найбільших висот співочої майстерності. Але, крім того, набула популярності в американській спільноті як громадський діяч, яка активно займалася захистом дітей з особливими потребами і вадами, допомагала їм та збирала величезні кошти на їхнє лікування.

Олега вразив той факт, що вона, така гарна жінка, чудова співачка, богиня Метрополітен-опера у столиці світу, Нью-Йорку, мала двох дітей, які були глухонімими і не могли чути казково-прекрасного голосу матері. Та на додачу до цієї біди її чоловік у молодому віці захворів на важку хворобу Альцгеймера, якою здебільшого хворіють люди старшого віку. Він успадкував її по родинній лінії і був майже повним інвалідом, поступово втрачаючи інтелектуальні функції, які супроводжувалися мовними розладами, і не міг виконувати банальні щоденні життєві функції. Так у сімейному екіпажі на чолі з відомою співачкою, яка володіла чудовим колоратурним сопрано, було троє мовчазних інвалідів. Це був жах! Але вона не зламалась. Співала для інших і матеріально допомагала багатьом обездоленим вижити й вистояти в цьому житті.

Олег гостро відчув чужий біль, його надзвичайно звурушила ця стаття про чужу і далеку для нього людину, яка й жила в невимірній для нього далечині – Америці, чудового співу якої він не чув і ніколи не почує. Йому не вкладалось у голову, як Бог, даючи людині такий надзвичайний дар і талант, відняв у неї інші цінності. Він думав про несправедливість життя, а потім аж стріпався від своїх богохульних думок, що йому, простому смертному, немає за що судити Господню справедливість. Настрій у нього зіпсувався на весь день.

Та, як не дивно, але ця замітка не давала йому спокою ще декілька днів і привела його до сумних роздумів про себе і своє призначення на цьому світі. Лікар йому слушно сказав, що матиме час подумати про вічне.

– Ну от добре, я вивчився, одружився, та, проте, був не найкращим сім'янином і чоловіком, працював начальником зміни на невеликому заводі. І це все? Ну, якби був директором, то хоч би сказав, що зробив кар'єру, а то ж нічого особливого й не досягнув. Ну, виростили дитину, але ж головну роботу у вихованні дочки виконувала Грина, та й у хаті все було на ній.

В одну хвилию Олег здався собі зовсім нікчемною людиною і подумав:

– А от якби тоді на тих сходах я розбився на смерть! Що було цілком імовірно, бо дуже поспішав і з розгону пролетів цілий проліт сходів. Після моєї смерті нічого б і не залишилось!

Йому на думку спали друзі, які чогось досягли у своєму житті і мали чим пишатись. А він! Ото на поминках згадали б хлопці, що був у них такий ватажок і заводій, але ж більше до пляшки, ніж до чогось корисного. Олег нуртував себе зісередини і проводив іспит свого сумління:

– Ото він збирав усіх на різні посиденьки та імпрези. А чи хоч раз вони пішли гуртом із сім'ями в театр? А чи поїхали в гори з дітьми на лижі та санки? Чи щось зробили значне в цьому житті для суспільства, а не тільки для себе та своєї родини? Чи посадили сад, ліс, вичистили якесь озеро для всіх? Ні! Він навіть на мітинги, які вже були за незалежності України, не ходив, переймався політикою в теплій хаті на зручному дивані біля екрана телевізора. Тільки й того, що критикував усіх. А сам! Ну що він зробив корисного?

Він здався собі абсолютно жалюгідним і вирішив, що зовсім перевів своє життя:

– Лише заплачуть чужі жінки, що він був добрим коханцем. Ні, я таки був поганцем! От видужаю і терміново щось зміню у своєму житті. А навіщо чекати виздоровлення?! Хіба зараз не можна щось зробити цікавого? Та люди бувають зовсім каліками, роками живуть безвиїзно в закритому просторі своїх домівок і творять чудеса, майструють неабиякі речі та придумують різні винаходи. Я ж не інвалід, а так, частково травмований, та й усе...

Коли Ірина повернулася з роботи додому, вона не впізнала свого чоловіка. Він нерухомо сидів у кріслі біля вікна, дивився удалину з висоти восьмого поверху і був зовсім без настрою.

– Олеже! Що трапилось? Ти що зле відчуваєшся? Чи хтось телефонував тобі та зіпсував настрої? На тобі немає лиця!

– Ні, я просто зовсім незадоволений своїм попереднім життям!

Ірина була схвильована його виглядом. Сидить чоловік у депресивному настрої біля вікна квартири на восьмому поверсі, чи не задумав часом чогось злого? Її аж зморозило, бо подумала зовсім дурне, що коли її не буде вдома, він із розпачу викинеться з вікна. Ну хіба б звар'ював зовсім! Але все ж вирішила, що як він пошкандибає в туалет, то стане на стілець і зачинить усі вікна на верхні шпінгалети, які він з милицями не зможе дістати та відчинити.

Цілий вечір вона, мов зварйована, витанцьовувала біля нього та плити і виготовляла різні смакоти. Аж перед сном настроїй хворого значно поліпшився. Коли вона бідкалася біля шафи і в десятий раз переклала з місця на місце одяг, у якому мала завтра йти на роботу, Олег навіть пожартував:

– Жінки – чудові сотворіння. Вони завжди знають, що робити! Хто винуватий! Що ми будемо сьогодні їсти! Але ніколи не знають, у чому завтра йти на роботу.

На другий день, коли Ірина повернулась із роботи, їй було не переливки. У хаті пахло чимось незрозумілим, а її чоловік не дав їй навіть спокійно перевдягтись із своїми докорами та претензіями:

– Ірино, ти хотіла мене задушити у квартирі, ніби в газовій камері? Усі вікна позакривані, в хаті спекота, сонце світить цілий день у вікна, а я тут мало не задихнувся і не зімлів! Який дурень позакривав усі вікна зверху?

Не могла ж Ірина сказати йому, що зачинила їх з метою безпеки, щоб він часом не вистрибнув із вікна. Вона аж засміялась сама до себе, уявляючи його лице від такого пояснення, він, напевно, костурем сперезав би її посеред спини або нижче.

– Це я закрила, щоб не було протягів!

– Та які до біса протяги! Думав, що здурію від задухи. Я тут трохи розводив фарби, то не було чим дихати.

– Які фарби? Що це ти надумав фарбувати серед зими та й ще на милицях? – здивувалась Ірина.

– Та я в малої в кімнаті взяв акварельні фарби і малював трохи. Подивись, що вийшло, – і Олег, соромлячись, показав їй декілька малюнків у простому зошиті для малювання, який він позичив у дочки.

Зранку на столі стояла велика ваза з фруктами, які Ірина залишала для нього. Зараз ваза була напівпорожня, але на малюнках був фруктовий натюрморт у первозданній ранковій красі та окремо намальовані фрукти. Малюнки були трохи смішними і по-дитячому наївними, але досить симпатичними. Ірина усміхнулась. Після прикрого трафунку, який стався з Олегом, у нього раптово розвіялось у голові і стало майже так, як у героя Олесея Гончара: «Внизу під скелею був один Хома, а піднявся на скелю, то це вже інший Хома! І бачить далі і чує далі. І в голові наче повітлішало».

– Іринко, я тебе щось попрошу. Купи мені, будь ласка, книгу «Самовчитель малювання» і нові акварельні фарби, набір кольорових і простих олівців, стирачку, стругалку і папір для малювання. Такі окремі листки ватману, як для креслення.

Ірина стояла заторможена і дивилася на чоловіка вибалушеними очима.

– Ірино, то ти чуєш?

– Добре, як скажеш, – витиснула вона зі себе, майже пирскаючи зі сміху, і пішла перевдягатись у спальню, в якій беззвучно реготала, щоб його не образити і не зіпсувати настрої новоспеченого митця.

Але, як виявилось, сміялась вона даремно.

За вікном була зима. Ірина з донькою виходили з хати, коли було ще темно, і повертались додому, коли вже стемніло. Олег удома був весь час сам. Настрій у нього був піднесений, і він уже не страждав від того, що немає живого спілкування з людьми та великим навколишнім світом поза стінами його квартири. Тим більше, що надворі була гидка погода з мокрим снігом у перемішку з неприємними дощами, а він відчував себе, як захищена дитина, у теплій хаті із завжди приготовленим

смачним обідом і з улюбленою роботою. З нетерпінням чекав, коли зранку за Іриною та дочкою зачинялися вхідні двері, і він залишався на самоті. Злегенька поснідавши та привівши себе в людський вигляд, Олег поринав у світ нового, невідомого йому раніше дуже цікавого заняття.

Він вчився малювати. Багато що відчував інтуїтивно, але впевнено робив перші кроки в образотворчій грамоті. Згадав, що коли вчився у школі, то непогано малював і мав хист до креслення, але в той час його батьки, як і батьки всіх його друзів-однокласників, були такі затуркані своєю бідосою та важким зароблянням грошей, що хіба що дуже талановиті діти-генії десь вибивалися в артисти, співаки чи художники, але це були одиниці. Решта після школи вчилися на економістів, бухгалтерів, поварів і юристів. А хлопці, у своїй більшості, виходили інженерами. Це було престижно, але зовсім бідно. Так і Олег за освітою та заробітком був інженером середньої руки. Жив також зовсім без блиску, звичним сірим простим життям. І лише тепер, у свої п'ятдесят, він відчув, що може і потребує зробити щось незвичне для душі та оточуючих, розбудив у собі талант до малювання. Цей хист, прихований десь далеко та щільно притрушений повсякденним непотрібним побутовим брудом, виявився зовсім несподівано в час його травмування, як не дивно, під впливом тієї маленької замітки в журналі в розмірі двадцяти коротких рядків про талановиту американську співачку та її нещасних глухонімих дітей.

Олег із захопленням вчив технічні прийоми виконання малюнка, робив вправи на постановку руки, малював прості предмети. Перемалював усі хатні горнятка, кавники, сільнички, пляшки, вазонки з квітами і радів, мов дитина, коли в нього це виходило. Потім розширив кількість предметів для малювання природи і малював нескладні композиції – декілька предметів разом. У нього виходили прості натюрморти, але щоразу кращі.

...Настав березень, за вікнами пригрівало сонце, і в хаті вже пахло весною, хоча на вулицях обабіч доріг були

накидані кучугури брудного танучого снігу. Восьмого березня був вихідний, і Ірина дозволила собі поспати трохи довше. Крізь дрімоту чула шарудіння у вітальні. Олег з донькою щось совали, але їй було не до того, вона відпочивала. Нарешті, коли в неї заболіли боки від незвично довгого снання, вона себе пересилила і встала з теплого ліжка, накинула халат і почимчикувала в кімнату. Сюрприз, який на неї чекав, перебільшив усі її сподівання. Біля накритого святкового столу стояло крісло, на якому гордо височіла велика картина – яскраві жовті соняшники. Вони були мов живі. Олег гонорово сидів на дивані, поряд стояли його вірні друзі – милиці, дочка поралась на кухні. У Ірини був погляд, як революціонера на картині «Не чекали» Іллі Рєпіна. Це була його перша і досить вдала робота. Саме вона започаткувала десятки майбутніх його картин. Вони не були надзвичайно майстерними, радше любительськими, але дуже теплими і добрими. У подальшому всі їхні друзі та родичі отримали в подарунок його роботи, які займали чільне місце на стінах їхніх віталень та гріли око того, хто на них дивився. Коли їх запитували:

– А чия це робота? Дуже приємна картина.

Гонорово відповідали:

– Та це наш близький шкільний товариш – Олег Кішка...

Ірина не могла ним натішитись і впізнати. Поряд з нею жив зовсім інший чоловік, змінений до невпізнанності. Правильно говорять: якби не було ночі, ніхто б не знав, що ж таке сонце.

Одного разу, ще до півного одужання, коли за вікном був весняний дощ, а вони двоє сиділи на кухні і пили чай та бесідували, Олег несподівано сказав:

– Іринко, я надзвичайно вдячний долі, що я зі мною стався цей прикрий трафунок!

– Господи, Олежику, та що ти таке говориш! – Ірина від здивування аж перестала пити чай.

– Так, говорю це цілком серйозно, я над цим думав не раз. Я зараз ожив. Раніше я не задивлявся ні на дерева за

вікном, які вони гарні зимою, коли на них лежить сніг, ні весною, коли тільки починають розпускатися молоденькі листочки і колір цієї листви такий ніжно-зелений. Я не пильнував, який дивовижний за вікном захід сонця і його схід, не прислухався до ранішнього співу пташок. Я був цілком глухий і сліпий. Мені було на все це наплювати, бо я знав, що їх у мене буде попереду безліч. А тепер я ціную кожну мить мого життя, бо задумався над тим, що не знаю, скільки його в мене залишилось, і що наступної миті зі мною може статися повторний трафунок, який закінчиться трагічно. Та тепер я знаю точно, що я живу. Я прокинувся і зрозумів, що створений для щастя жити з такою прекрасною жінкою, як ти, виховувати дочку, а потім і внуків. І щоб потім вони могли пишатися своїм дідом, бо він залишив якийсь слід на цій землі. Зараз мені здається, що найбільший гріх на землі, коли ти не радієш життю, яке тобі так милостиво подарував Господь, і не ціниш цього дарунка.

Ірина була приголомшена, бо за все спільне, майже тридцятилітнє сумісне життя вона ніколи не бачила Олега настільки серйозним і одухотвореним. Перед нею був зовсім інший чоловік. Їй уже було не до чаю...

...Минув час. Олег пішов на роботу, але не залишив свого улюбленого заняття. Ірина повсякчасно підтримувала і допомагала чоловікові. Його перемога була її перемогою, бо всім добре відомо, що за кожним успішним чоловіком стоїть запишана дружина і здивована теща. Так було і в них.

ЧАСТИНА 13

*Розмотування
заплутаного клубка*

Є в коханні і будні, і свята,
Є у ньому і радість, і жаль,
Бо не можна життя заховати
За рожевих ілюзій вуаль.
І з тобою було б нам гірко,
Обіймав би нас часто сум,
І, бувало б, темніла зірка
У тумані тривожних дум.
Але певен, що жодного разу
У вагання і сумнівів час
Дріб'язкові хмарки образи
Не закрили б сонце від нас.
Бо тебе і мене б судила
Не образа, не гнів – любов.
В душі щедро вона б світила,
Оновляла їх знов і знов.
У мою б увірвалася мову,
Щоб сказати в тривожну мить:
– Ненаглядна, злюща, чудова,
Я без тебе не можу жити!..

Василь Симоненко

Лілька ніколи їй подумати не могла, що життя так заколобродить близьких їй людей, та й вона сама легко заблудиться «у трьох соснах» своїх проблем, не зможе швидко вийти на сонячну галявину правди та визначитись із власним життям, а не те що розрадити і допомогти їм, своїм подругам.

За шість років вона вперше приїхала додому. І от тепер, увечері, лежала на старому маминому дивані, а мама сиділа поруч і все гладила свою дорослу дитину по рудому волоссю, яке великою хвилиною наелектризовано

відстовбучувалось після ніжного пещення старечою рукою. А мама далі все гладила та й гладила її по голові і тихо приговорювала, не припиняючи своїх ласк:

– Донечко моя злата! Яка я втішена, що ти нарешті приїхала, думала, що вже й не дочекаюсь тебе.

Лілька скрутилася калачиком, як маленьке кошенятко, і дрімала. А мама шкодувала її розбудити, щоб вона йшла спати на ліжко.

...Минув третій день від часу її повернення додому. Двері маминої квартири не зачиналися від відвідувачів.

На леговищі її зустрічали тільки сини зі своїми дружинами і мама. Залишила їх дітьми-студентами, а зустрілися через роки. Це були вже дорослі чоловіки, зовнішньо біля яких вона сама почувалася дитиною.

– Діти, Боже ж мій, Боже! Та як ви змузнили та вирости, я ледь досягаю вам до плечей. Ой! Яка ж я щаслива, що нарешті можу вас обняти, – Лілька говорила з хвилюванням і ледь стримувала сльози радості. – Ну, знайомте вже мене зі своїми дружинами.

Невістки радісно з нею привітались, виявилися досить милими жінками. Сини поодружувалися після закінчення інститутів, один за одним. Весілля робили невеликі і найбільше шкодували, що її, їхньої мами, не було поряд з ними в той час. Лільці було важко пояснити дітям, що вона не могла до них приїхати, бо подала запит на отримання постійного дозволу на проживання в Італії, чекала на ці важливі для неї папери і не могла залишити країну. А, крім того, у той час вона мала пройти тестування з італійської мови, готувалася до іспитів, ходила на навчання і збирала докупи безліч інших документів та довідок, з якими вона пізніше почувалась би впевнено і захищено в цій теплій і гостинній країні, яка за довгі роки стала для неї рідною.

Колись давно, на Батьківщині, вона не мала можливості вивчитись, бо її мама не заплатила за неї під час вступу в інститут, а потім тісним арканом її затягнув потужний сімейний вир. А тут вона ходила на безплатні курси італійської мови в центр освіти для дорослих, згодом отримала

відмінний сертифікат про пройдене навчання. Вона дорожила своїми італійськими здобутками і навіть на такі важливі події, як весілля дітей, приїхати не змогла.

Коли Лілька телефонувала додому, то ще цілий рік після цих урочистих подій їй переказували, яка була брудна «пльоткарська вода» після перемиття її грішних кісток з цього приводу, хоча гроші на ті весілля дала вона.

– Та ніхто не має права мене судити, бо я поїхала в Італію, коли сини вже навчалися в інститутах. А весь період мого італійського життя я підтримувала синів і маму матеріально.

Та як би погано чоловіки не думали про жінок, будь-яка жінка думає про них ще гірше. Бо навіть серед найближчих знайомих знайшлися доброзичливці, які справно та завзято підкидали хмизу у вогнище її палаючого родинного гнізда.

Лілька не один раз нервувалась. А потім вирішила не звертати увагу на ці пусті балачки та зрозуміла, що закрити роти всім «добрим людям» і щось їм довести неможливо, врешті-решт і не потрібно. Тому спокійно жила своїм життям, працювала і складала гроші для своїх дітей. А коли її чоловік надіслав копію свідоцтва про розлучення, вона спочатку добре виплакалась, а потім поставила для себе нову мету – влаштувати своє особисте життя, заробити гроші і повернутися додому щасливою переможницею. Їй дуже боліло, що Ігор з нею розлучився, але це було його право і бажання. Для себе Лілька зробила висновок, що він просто не витримав випробування часу та розлуки. Вона б значно швидше приїхала додому, якби чоловік не зруйнував їхню сім'ю, заробила б гроші і повернулась. Та він не зрозумів її...

Через три роки після цього Лілька вийшла заміж за Альберто Масіні і вже не шкодувала за своїм минулим. Зате зараз вона приїхала додому, щоб обдарувати своїх синів і здійснити давню мрію – купити їм окремі квартири.

Лілька з гордістю показувала синам свій сертифікат, виданий Римським науково-дослідним університетом

(Università degli studi di Roma Tre), в якому вона навчалась серед інших іноземців.

Хлопці крутили в руках мамин безтерміновий дозвіл на проживання в Італії – пластикову картку з написом permesso di soggiorno CE per soggiornanti di lungo periodo, тобто дозвіл на проживання для іноземних громадян.

– Мамо, ми тобою пишаємось, – і далі вже смішно подитячому просили: – А скажи нам щось італійською.

Вони голосно сміялись, і Лілька не могла в цих дорослих молодих чоловіках упізнати своїх дітей, з якими вона колись сварилась, вчила уроки, дуріла та лоскотала, бавила і любила найбільше всього на світі. Вона дивилася на своїх дітей із замилюванням...

Лілька приїхала на декілька місяців і мала залагодити всі свої справи. Першого дня зателефонувала колишньому чоловікові, Ігореві:

– Мій экс-чоловіче, привіт. Я маю право так тебе назвати? Давно не телефонувала тобі, то й не знаю, як ти? Але хотіла б накоротко вирвати тебе зі сімейного лона і зустрітись у найближчий час, щоб вирішити деякі питання. Ігоре, я ж думаю, що ми не вороги, нам є про що поговорити.

– Добрий день! – зрадів Ігор. – Я чув що ти прилетіла і чекав від тебе дзвінка. Добре. Де зустрінемося? Хочеш у придворному ресторані? Саме завтра я буду у справах у нашій школі, щоб далеко не ходити, посидимо там. І тобі буде недалеко, і мені зручно.

Наступного дня Лілька напланувала безліч справ, але найважливіше – зустріч з Ігорем. Ішла до нього, як на перше побачення, страшенно хвилювалась. Ніколи не думала, що її серце, яке вже заспокоїлося після стількох років розлуки, зазнає такого серцебиття. Ігор був її першим і найбільшим коханням. Альберто Масіні – це щось зовсім інше. Вона навіть у думках не хотіла порівнювати цих зовсім різних чоловіків, вихованих в інших суспільствах, ставити свої почуття на шальку та вимірювати їх, не принижуючи одного з них і не вивищуючи іншого. Кожен з

них посіддав своє місце в її душі та серці. Ігор був батьком її дітей і добрим татом, та й чоловіком також був не зовсім поганим. Те, що вона поїхала на заробітки, була зовсім не його провина, а радше системи чи держави. Вона ніколи не дорікала йому з цього приводу, навіть у думках. Так, вони сварилися по телефону, коли вона залишилася без його відома в Італії, але тоді це був просто викид емоцій, без ненависті і люті. Тільки образа на обставини, які до цього спонукали. Згодом Лілька зрозуміла, що доля подарувала їй щасливий випадок опинитись у сонячній даліні. І це був дуже щедрий її жест. Ліля раділа можливості допомагати своїй родині – мамі та дітям. Шкода тільки, що чоловік її не зрозумів. Про це все вона сотні разів думала в чужому краї і десятки разів хотіла йому це довести, але не мала як. Гідної розмови по телефону за стільки років у них майже і не було. А перший лист із поясненнями, який вона йому надіслала, Ігор переслав їй назад нерозпечатаним. Більше вона йому не писала. Лілька пробула йому зателефонувати, він говорив у нервах і вимагав її термінового повернення, вона плакала і намагалася знову йому щось довести, а він не сприймав ніяких її аргументів. У відповідь також нервово кидала слухавку. І так було до наступного телефонного зв'язку.

І от тепер вона схвильована йшла до нього на побачення і раділа тому, що сьогодні телефону між ними не буде, а тільки очі, губи і невисловлені за довгі роки болі та образи...

...Шість років тому.

Коли двері із сухим рипінням зачинились і туристський автобус рушив, Ігор не міг відірвати свій погляд від лица дружини, яка впритул сиділа біля вікна. Він ніколи ще не бачив у неї такого виразу очей. Це був тужливий прощальний погляд. Ігор у підсвідомості зрозумів, що дружина поїхала надовго, запідозрив неправду, та не хотів себе налаштувати на такий лад. Сини не їздили з ним проваджати маму, бо вона не хотіла цього, і були вдома, коли він повернувся.

Лілька тільки-но поїхала, і минула лише година від того часу, коли він бачив її, а Ігореві мов би хтось пере-різав найбільшу кров'яну артерію. Серце билось так, ніби було мало місця у грудній клітці, воно тріпалось тривожно-незвично, наче маленька пташка, що випадково залетіла у відчинену квартиру і не могла знайти вихід з цього зрадливого скляного муру, прозорого, але закритого для неї, полоненої пташини. Ігореві не вистачало дихання, і він аж перелякався та взяв пігулку валокардину, поклав її під язик і вийшов на балкон подихати, подалі від дітей, щоб вони не почувли запах ліків. Він не хотів завчасно перекладати на них свою печаль.

Була лагідна надвечірня серпнева пора, вигляд з балкона заворожував погляд. Але навіть ця чудова краса не милувала його око. Йому подумалось: «Як одна людина своєю присутністю може скрасити життя і, навпаки, показати, як буває зле і безрадісно, коли її немає поруч. З цілого Всесвіту лише вона одна була потрібна йому зараз.

У пам'яті закарбувались її сумні очі. І цього було достатньо, щоб і його душу огорнув суцільний трем і неспокій.

Він намагався заспокоїти себе і налаштуватись на позитивну хвилю, розуміючи, що цей болючий щем серця від того, що вони перший раз за спільне подружнє життя розлучились на два тижні. Через це йому так недобре на душі. Він бажав і сподівався, що дні її відсутності пролетять дуже швидко. Тим більше, що в нього закінчувалась відпустка і починався новий навчальний рік, який супроводжувався шкільними незліченними проблемами та різними виробничими клопотами. Він хотів, щоб уже настав вересень і дружина повернулася додому.

...Почалися робочі будні. День злітав за днем. Перед самим початком навчального року у школі сталися шокуюче різючі зміни. Директора Віталія Андрійовича Кондратюка призначили начальником управління освіти. Усі працівники школи були вражені цією новиною та й іншою також. Бо у школу прийшов новий директор –

історик Ігор Микитович Цимбала. Але найкращою новиною була та, що повертається у школу давня завуч – Євгенія Кисіль. Старші працівники тішилися з таких змін. Це обговорювалось у шкільних коридорах та в усіх закамарках. Не було такої людини, яка б ці події не обсмоктала з усіх боків, аналізуючи, чи вона особисто матиме з цього якийсь зиск.

Ігор був втішений, бо посада директора давала йому нові можливості та відкривала інші горизонти. Окрім того, він давно боляче відчував, що засидівся у вчительських вузьких рамках, йому хотілося радикальних змін.

...Тепер він був щасливий поділитися цими приємними новинами із дружиною і готувався до її приїзду. Організував із синами генеральне прибирання, прання, разом приготували святкову вечерю і після того Ігор поїхав на вокзал, куди мав приїхати автобус із далекої туристської подорожі.

Заїхав на квітковий ринок, купив величезний букет темно-червоних троянд. Хвилюючись, виглядав довгоочікуваного автобуса та найріднішої у всьому світі людини. За ці два тижні його кохана Лялька десятки разів приходила до нього й уві сні, і просто так, серед білого дня, коли він над чимось думав чи працював. Вона для нього була всім. Йому було соромно думати, але навіть рідні діти так не втішали його своєю присутністю, як рудоволоса дружина.

І от нарешті на зупинку підійшов автобус із Рима. Як фасолиння зі стрючка, почали вискакувати пасажирів, саме вискакувати, бо серед них не було жодної людини, яка б вийшла виважено та тихенько, без емоцій, а не швидко перестрибуючи автобусні сходинки, поспішаючи до найрідніших людей із голосними йойканнями: «Слава Богу! Нарешті вдома. Ой, тато, мамо. Я тут» або «Діти, чоловіче». – І далі радісно вигукувались імена дітей і чоловіків. Ігор стояв трохи збоку від загалу, щоб, як вийде дружина, вона зразу зауважила його. Але коли з автобуса вийшов останній пасажир, а Лільки серед них не було, терпець Ігоря урвався, він підійшов до двох літніх водіїв, які роздавали передачі та листи з далекого краю.

– Хлопці, скажіть, будь ласка, з вами два тижні тому їхала така рудоволоса жінка Ліля, це моя дружина. А де вона? Чому її немає? Що з нею трапилось?

Йому не було соромно задавати ці запитання, бо для нього зараз взнати, де його дружина, було питанням життя і смерті.

– Чоловіче, та ви так не хвилюйтесь, але вона залишилась у Римі.

В Ігоря від нервового напруження стався больовий шок. Він замовк і не міг більше нічого вимовити. Просто приріс ногами до асфальту і не міг зрушити з місця та відійти вбік.

Літній водій, який уже десятки разів бачив такі реакції людей, що зустрічали, але не зустріли своїх близьких, заспокоїв його:

– Та ви не розстроюйтесь, ми через три тижні будемо знову мати повторний рейс, може, ваша дружина передасть вам передачу чи лист. Часто трапляється, що люди залишаються на заробітки, а їхні близькі не знають цього факту, і лише так, як ви, дізнаються про це в останню хвилину. Не думайте злого, вона заробить трохи грошей та й повернеться.

Новоприбулі з далекого краю, загорілі та вбрані в цікаві яскраві футболки та різнокольорові джинси і дорожні костюми, цілувались зі своїми родичами, сміялись і плакали від радості та розчулення. Вони різко відрізнялися від інших пасажирів, які поспішали на приміські електрички і снували туди-сюди зі своїми торбами та величезними сумками. Але всім цим людям, які сновигали навколо, не було ніякісінького діла до вродливого сивочолого чоловіка, який стояв на зупинці зі святковим букетом гарних троянд і майже плакав від образи, горя і розпачу.

Ігор ще трохи побув у цьому радісному натовпі і пішов на зупинку трамваю. Минав невелику церкву, побудовану біля вокзалу, та й зайшов до неї. Поклав квіти на підлогу біля образу Матері Божої і став навколішки. У церкві нікого не було, ніхто не заважав йому молитись. Він просив у не-

бес опіки над його дружиною і плакав за нею, розуміючи, що втратив її на роки, майже похоронив. Він чув стільки прикрих розповідей про далеке заробітчанство, але раніше не звертав уваги на людські розмови і пересуди, бо ніколи й подумати не міг, що це може торкнутися його родини. Вчинком дружини він був морально знищений і розбитий.

...Потім був час, коли через це йому хотілось її ненавидіти. Але дуже важко ненавидіти того, кого серце бажає до нестями кохати!

Пізніше його давила самотність, бо біля нього не було друзів чи близьких йому людей. Просто його серце надзвичайно сумувало за нею, його рудоволосою Лялькою. А з часом він зрозумів, що вона швидко не повернеться, він дав їй час на роздуми. Дружина телефонувала до нього, доводила доцільність свого перебування в Італії, сварилась із ним, впливала на його слабкі романтичні місця і говорила:

– Коли люди люблять, вони довіряють одне одному, вони готові разом злетіти під хмари і розбитись разом. А ти? Ми злетіли разом, але розбилась тільки я сама, бо ти перелякався, не повірив мені і тепер гризеш мене своїми немудрими підозрами.

Йому було не до романтики:

– Лілю, ну скажи мені, хіба нам було погано вдвох, що тебе вже аж така нужда загнала на ті заробітки?

– Ігоре, я тебе прошу, тільки не повертай мене постійно в наше минуле, бо воно просто вбиває моє сьогоднішнє. Я не хочу копирсатись у ньому і вишукувати, що там було доброго, а що злого, я просто хочу поміняти наше життя. Твоє, моє, майбутнє наших дітей. Не заважай мені! Не руйнуй мої мрії. Прошу тебе. Я повернусь. Тільки трохи зароблю грошей і приїду.

Минув час, Лілька телефонувала додому. Вони знову сварились і не могли дійти розуміння, Ігор вимагав її термінового повернення, вона ж відтерміновувала дату приїзду, бо відчула смак грошей.

– Ти захланна, тобі цілого світу забагато, а пів – замало, – нервував Ігор.

– А тобі нічого не треба, тільки твої зошити і кабінет на кухонному столі!

– Лялько, припини, якщо судити про твою любов до мене за звичайними її проявами, то вона більше схожа на ворожнечу, ніж на дружбу. Бо тільки ворог так міг підставити мене: поїхати і не сказати правду. Ти просто зрадила мене!

– Ігоре, а ти думаєш я поїхала від добра? Хіба я була дуже щаслива, коли продавала на базарі ковбасу і в холод, і в спеку. Я десятиліттями була в тебе як невільниця та безоплатна домогосподарка. Нічого не вимагала, бо в тебе ніколи не було грошей. Вбиралась будь як. Я ніколи не почувалася справжньою жінкою. Ти хочеш називати це коханням і гідним життям? Та краще тут, на чужині, страждати стоячи, ніж у рідному краю любити на колінах. Ти не розумієш мене, – і вона з плачем кидала слухавку.

Ігор нервувався, між ними не було порозуміння, лише постійні сварки.

Лілька здзвонювалась із мамою та подругами. Вони жаліли і розуміли її, але від їхнього співчуття та добрих слів їй ще більше хотілося плакати.

Знову минав якийсь час. Лілька забувала останню сварку, телефонувала чоловікові і розповідала свої новини, які він не хотів чути. Вона зверталася до його серця і мріяла достукатися до його душі, називала різними ніжними словами. Та він закривав цим словам дорогу і не допускав ніяких сентиментів, щоб не розчулитись і не дати свій дозвіл на її подальше поневіряння у далеких світах:

– Лілю, от ти мені говориш, що любиш мене, говориш, що я – ангел! Як я можу тебе зрозуміти, коли ти різко обрубуюєш мені крила, забираєш моє серце і даєш взамін дикий біль та залишаєш мене на самоті. І це ти називаєш коханням? Я скучив за тобою. Якщо ти хочеш, щоб я зберіг сім'ю, ти маєш терміново повернутись. Коли ти купуєш зворотний квиток?

Вона не мала відповіді і переводила розмову в іншу площину, але Ігор не відставав і, врешті-решт, він таки розлучився з нею.

Так сумно закінчилось сімейна історія двох гарних людей. З часом чоловік пробачив Лільці, але своєї образи не забув...

Ігор розлучився не через те, що розлюбив її, просто він зрозумів, що йому треба розв'язати її крила і дати волю. Він знав, домислював і фантазував, що в неї хтось з'явився, тому не хотів почуватися зрадженим.

– Краще нехай вона буде вільною, ніж я буду рогоносцем, – думав він самотніми ночами.

Його ж, звичайно, мордували почуття ревнощів. Але він знав, що на такій далекій відстані Лільці вже не страшне це почуття його неспокоїної тиранії, перенесене ним у сферу любові. І звичайно, якби вона повернулась, коли він вимагав того, то в їхній сім'ї обов'язково почались би родинні з'ясування стосунків з причини його ревнощів та недовіри. Лільку б не оминули настирливі та образливі запитання чоловіка:

– А що ти там робила? А кого ти там мала? А з ким ти спала?

І навіть якби вона була кришталево чистим ангелом із небес, то Ігор їй би не повірив. І тому він не захотів мордувати себе і її підозрами, вирішив, що краще подати заяву на розлучення. Лілька була гарною людиною, гідною любові, і він вирішив її відпустити з миром. У таємній надії, що вона таки повернеться до нього пізніше... Але не судилось. Бо він також одружився вдруге. Це сталося перед її поверненням.

...Після того, як щасливий збіг обставин виніс Ігоря на вищий щабель кар'єрної сходинки, у його житті поступово помінялось усе. Він став директором школи, а через рік Віталій Кондратюк забрав його в обласне управління освіти, зробив своїм першим заступником, а коли добродійниця-фортуна занесла Віталія у столицю, Ігор сів у ще тепле крісло свого друга і став обласним начальником освіти. Він був зобов'язаний Віталію до кінця свого життя. Бо з легкої руки Віталія на роботі в нього все було супер, от тільки на особистому фронті ніяк...

Часу на жінок у нього не було. Спочату школа забирала повністю його увагу. Посада директора не давала можливості дрімати в бездіяльності, а потім вища посада наклала на нього ще більше обов'язків, і він крутився, мов навіжений, і вдома, і на роботі. Сини вчилися, він півдобу проводив на роботі. Холодильник удома завжди був порожнісінький, і скрізь панував чоловічий безлад. Дім вимагав жіночої руки. Теща хотіла допомагати і варити час від часу їсти дітям і йому, але він відмовився та зовсім відцурався від Лільки і її мами. Навіть коли дружина телефонувала додому і говорила з дітьми, він виходив із кімнати, ігноруючи її. Сини не заводили з ним бесід про маму, тримали нейтралітет і явно не приймали нічєї сторони. Про маму вони говорили лише між собою.

Коли Ігор уже працював начальником освіти, він часто їздив у відрядження у Київ і майже завжди зупинявся у Віталія Кондратюка і милувався світлими і гарними сімейними стосунками товариша. Оленка була чудовою дружиною і мамою, а мала Оксаночка, яка вже гарно говорила, була розумницею і такою гарненькою, наче маленький ангел. Ігор засипав її дарунками, і вона вирізняла його з кола батькових друзів. Він бачив багато вродливих дітей у школі, але від цієї дівчинки був у захопленні і не випускав її зі своїх рук весь той час, що проводив у родині товариша.

Оленка успішно працювала лікарем, Віталій – у міністерстві. Родина була достатньо забезпеченою фінансово, та й у загалом у сім'ї панували любов і повне взаєморозуміння. Але Всевишній не дав їм довго потішитись усім цим.

...Одного осіннього дощового дня Віталій мав інспекційну поїздку по області. Оленка того дня не працювала, то поїхали разом, хотіла потім зробити закупи. Дитина була в садочку. Вони їхали на своїй «Тойоті» по трасі, на яку виходила польова дорога. З поля вивозили буряки, то на припольовому відрізку шляху на асфальті було нанесено багато чорнозему та звичайнісінького болота.

Машина їхала швидко, дорога була мокрою від дощу. І слизький чорнозем відіграв свою трагічну роль... Віталій не впорався з управлінням і машину на великій швидкості занесло з дороги в кювет. Вона декілька разів перекинулась, та ще й з усією силою врізалась у придорожній електричний стовп...

У нашому житті є дві незбагненні таємниці, які не в силах розгадати жодна людина: любов і смерть. Так і тут трагічний збіг обставин забрав життя двох щасливих закоханих людей та осиротив маленьку дитину. Дідів-бабів у неї вже не було в живих. В Оленки з родини був лише старший рідний брат, але він вийшов з успішної політичної обійми, жив десь на Закарпатті та займався бізнесом – продавав ліс. На похорон приїхали всі друзі та родичі «зварійованої сімейки» – Данило з Дариною, Євгенія та всі діти, внуки та й інші родичі, шоковані цим сумним випадком. Не знали, що робити з дитиною та хатою. Після похорону на родинному віче вирішили продати все майно, крім київської квартири, власницею якої юридично була маленька Оксаночка. Данила нотаріально призначили головним розпорядником коштів до її повноліття. Гроші від продажу частково поклали на депозитний рахунок у банк, а частково Данило взяв у бізнес та купив на ім'я Оксаночки акції у своїй будівельній корпорації. У київську квартиру пустили квартирантів. Щомісячні оплати цієї житлової площі були грошима на утримання дитини. Але найважливіший крок зробила Євгенія. Вона взяла опікунство над дитиною свого чоловіка, який її покинув майже шість років тому. На той час у своїй квартирі вона жила одна, бо старша дочка Марта із своєю сім'єю вже переїхала в новий будинок. Сироті було неповних чотири роки, коли сталася трагедія, і вона ще не розуміла, що твориться навколо неї.

Пізніше, коли Оксаночка жила вже з Євгенією, велику участь у піклуванні над нею брав Ігор. Він майже щоранку телефонував до Євгенії, цікавився, як справи, і запитував, що допомогти та купити. Після роботи завозив усе

необхідне і залишався на якийсь час із ними. Спочатку це були відвідини у пам'ять вдячності своєму товаришеві Віталію. Крім того, він по-товариськи хотів розділити участь Євгенії у вихованні дитини. З часом ці майже щоденні відвідини стали для нього потребою, а через якісь півроку він зробив Євгенії пропозицію вийти за нього заміж. Вона йому не відмовила, їй уже було далеко за п'ятдесят, та і йому також, ця малесенька гарна дівчинка перенесла їх у далекі молоді роки. Вони обоє відмолоділи душею, а найголовніше – відчували свою потрібність. Їхні власні діти були одружені, мали своє особисте життя, і Євгенія та Ігор дуже часто відчували себе серед родини самотніми деревами край широкої дороги життя.

Після заміжжя Євгенія вийшла на пенсію, зовсім закинула остогидлу їй школу і повністю присвятила себе маленькій донечці Оксаночці, своїм внукам та чоловікові. Ігор також був щасливий, бо влаштував своє життя з порядною жінкою, яка завжди була йому симпатичною. Вона була чуйною і дуже романтичною жінкою, крім того, власні сімейні обставини спонукали Ігоря до цього кроку. Його молодший син мав одружуватись і чекав, коли тато звільнить кімнату, щоб він привів туди молоду жінку, бо в іншій кімнаті вже жив старший брат, який одружився рік тому. Тобто всі життєві обставини змусили Ігоря якнайшвидше піти до Євгенії у прийми. Напевно, у неї на роду було написано, що в її панельній квартирі мають проживати чоловіки-приймаки. Спочатку поріг цієї квартири переступив її перший чоловік Данило, потім – після подружнього обміну – Віталій Кондратюк та її зять. А тоді, коли всі чоловіки в певній послідовності залишили ці гостинні панельні стіни, внаслідок трагічних обставин доля завершила в її дім Ігоря, який був її давнім другом і також директором. Євгенія жартувала, що її панельна квартира – оселя та притулок її директорів. Як не смішно, але спочатку Віталій був її директором, а потім чоловіком, а з часом Ігор став її директором, а потім – чоловіком. Сміх і гріх!

Так, на час повернення з Італії першої дружини Ігоря, рудої Лільки, він уже був одружений з Женькою Кисілихою, як її звично називали в жіночому товаристві. Лілька нічого не мала проти неї, бо за роки відсутності її особисте життя, як і життя всіх подруг, зазнало значних змін. Воно трохи потрусило їх та порозкидало по різних усюдах. Доля кожної пожартувала з ними, з одними вдало, з іншими – ні. На те воно й життя, щоб випробувати все – і добре, і зле. Це вже як кому пощастить і як ляже їхня життєва карта.

...Лілька думала про це не один раз, але стримати своє серцебиття під час зустрічі з Ігорем усе ж таки не змогла.

ЧАСТИНА 14

*Якби молодість знала,
якби старість могла*

*Так жаль за літечком –
бо сонечка нема.
Ще тільки серпень –
а дощі розкисли.
І кожен день нас
холодом пройма,
осіннім настроєм,
осіннім змістом.*

Любов Долик

Сорок років після закінчення школи промайнули, мов швидкий вітер. За святковим столом сиділи сивочолі або лисі чоловіки і квітучі жінки. Хто з них розповнів, хто схуд. Тепер на це вони вже не звертали ніякої уваги. Зараз їхня головна турбота – бути здоровими. Про це і велась бесіда. Їм усім було по п'ятдесят сім. Жінки говорили:

– Та нам усього за п'ятдесят!

Чоловіки ж, навпаки, додавали собі солідності і казали:

– Та нам уже під шістдесят!

Хоча рік народження в них один, бо вчилися в одному класі. Тут було видно різницю між жіночою та чоловічою логікою. Жіночки були щасливими, що дочекалися довгоочікуваного заслуженого відпочинку й отримували пенсію, а чоловіки, навпаки, бідкалися, щоб до неї ще дожити. Вони панічно боялися цього жахливого слова – пенсія. Бо дуже часто простежувалась така жорстока тенденція, що чоловіки отримували свою першу пенсію і чомусь раптово йшли до Всевишнього. Сьогодні вони без кінця і краю верталися до таких старечих тем і все заступували тричі по дереву, щоб їх обминало лихо. Але все

це було жартуючи. Вони були задоволені, що нарешті зішлись разом попитувати води із «джерела молодості».

Староста класу, Олег Кішка, був головним організатором цього застілля і ледь позбирав до купи ті рештки колишніх однокласників, які ще залишилися живими та не виїхали за світи:

– Добре, що є комп'ютери та цей сайт «Однокласники», бо як би ми не спілкувалися між собою через інтернет, то навряд чи я зміг би вас усіх вишукати.

– Друзі! Вип'ємо за нашого вічного старосту і постійного організатора. Дай Боже нам усім дочекатися наступного ювілею, – виголосила тост руда Лілька, яка з приводу зустрічі однокласників залишила свого італійця і приїхала додому.

За столом були майже всі ті, хто збирався в одне товариство і раніше, не чекаючи на ювілеї. Поруч сиділи Оріся Сліпець і Мартин Говіркий. Декілька років назад після кількарічної розлуки вони зішлись знов і тепер жили разом та бавили онуків. Поряд сиділи руда Лілька і Женя Кисіліха, а між ними гонорово прилаштувався Ігор. Це було дуже смішно, бо кожна з них була його дружиною, Лілька – колишнього, а Женя – теперішнього. Він жив із другою дружиною в мирі та злагоді і ні за чим не шкодував. З першою дружиною йому також не було що ділити, і між ними трьома була повна ідилія й порозуміння. Усе було цивілізовано, майже як у кіно.

Лілька, як дбайлива та ощадлива мама, за гроші, зароблені в Італії та взяті з гаманця її теперішнього чоловіка, забезпечила своїх синів із невістками новими гарними квартирами. А свою батьківську хату, яку колись їй щедро подарувала мама, вона обміняла на більшу. Зараз ця квартира служила їй готелем, коли вона приїздила на Батьківщину.

Жартуючи, вона говорила:

– Я залюбки зроблю з будь-якого чоловіка мільйонера, правда, за умови, якщо що він буде мільярдером.

Її другий чоловік – італієць – не був власником казкових золотих гір, копалень чи нафтових свердловин, але

той спадок, який він отримав після смерті бабці, його цілком задовольняв. Він пестив свою руду дружину і з плином часу зробив із неї щасливе дитя фортуни. Лілька була забезпеченою та коханою жінкою, не працювала, жила разом з чоловіком і його престарілою мамою. Їхня вілла була майже на самому березі моря. Ліліна мама, коли приїздила в гості до дочки, була в захопленні від Італії:

– Яка я щаслива за тебе. Доцю, ти живеш, мов у казці. Я знаю, що тобі добре, я спокійна, тепер можна і помирати.

І таки померла два роки тому. Лілія з чоловіком-італійцем, дітьми та родиною провели її в останню путь. І тепер вона уже не мала чого так часто приїздити додому. Провідувати вже не було кого. Сини жили своїм дорослим життя, і декілька днів візиту до них було цілком достатньо. Вони звикли жити самотійно і відокремлено. Лілька виглядала цілком щасливою. Дівчата трохи заздрили їй, але завжди тішились, коли вона приїздила. То були гарні і цікаві часи.

Її Ігор, в якого вона закохалась іще у школі, уже давно заспокоївся і не мав на неї ніякої образи. Він знайшов їй цілком достойну заміну – Євгенію Кисіль, з якою він виховував дитину загиблого товариша Віталія Кондратюка. Ігор узяв із нею церковний шлюб і офіційно розписався в районному рагсі. Акт вінчання в нього був уперше, бо в той час, коли він одружувався з Лількою, усі його друзі та знайомі жили десятиліттями без Господнього благословення, тільки з печаткою в радянському паспорті. Тепер же Ігор дуже серйозно поставився до вінчання в церкві, на цю процедуру запросили багато гостей. Усе відбулося дуже святково й урочисто. Наречений і наречена виглядали, як справжні молодята. Вони були у світлих костюмах, а Євгенія мала гарненький капелюшок і була елегантною, вишуканою та справді молодою. Маленька Оксаночка в чудовому пишному платтячку була подібна на маленьку Попелюшку, яка їде на бал до принца. Вона добре не розуміла, що тут роблять її мама Геня і тато Ігор, але сама процедура і забава, яка відбулась у дорогом ресторані, їй

сподобалася. Люба Батіг була за дружку, а її чоловік Максим у генеральській формі виглядав таким дивовижним, що такого дружбу ще не бачили стіни цієї церкви...

Коли Лілька потім переглядала їхні весільні фотографії, то навіть трохи поплакала. Ніколи не бачила свого колишнього чоловіка таким урочистим. Її серце не раз зацімло, хоча в той час вона вже вийшла заміж за Альберто Масіні, з яким також узяла шлюб у Римі і стояла перед вітарем у церкві Сант-Андреа, давала клятву на вірність своєму шлюбному чоловікові. Лільці боліло серце, бо на фотографіях Ігоря і Євгенії українська церква була вщент заповнена її друзями, а коли Лілька брала шлюб, то в італійській церкві було зовсім мало людей, лише декілька друзів Альберто і його маленька родина та Лільчина мама. А нареченій так хотілось, щоб її побачив хтось з її друзів! Та вони всі були дуже далеко.

Лілька сама вибрала цю стареньку невеличку церкву Сант-Андреа на тихій вуличці Віа Квіріпаке, збудовану ще в сімнадцятому сторіччі, в якій часто бувала раніше, коли їй хотілося побути наодинці та порозмовляти з Богом. Вона любила підніматись по її напівовальних мармурових сходах до мальовичого двоколонного церковного порталу і заходити всередину, де з широких вікон через золотаві вітражі лилося м'яке світло. Церква полонила її своєю святістю і простотою, ніби запрошувала побути тут якнайдовше і втекти від галасливого гамору римських вулиць. Лілька любила роздивлятись величну стелю, яку підпирали могутні колони. Ця стеля імітувала голубе небо, в якому літали юрби святих і янголів. Російський священник, який благословляв їхній шлюб, сказав дуже гарні слова, які Лілька запам'ятала назавжди: «Що досконаліша любов, то святіше життя». Він наводив приклади із життя святих, які були захисниками всіх закоханих. У день її вінчання так само все було урочисто і свято, єдине, чого їй бракувало – її друзів та синів.

І от тепер Лілька сиділа поруч з Ігорем і мала можливість поспілкуватися з ним. Ігор уже вийшов на пенсію,

але ще працював. Після управління освіти він повернувся вчителювати у школу, де колись директорував. Зовсім не був подібний на пенсіонера, відмолодів і з радістю возив до школи свою прийомну дочку Оксаночку, яка його називала таточком. Єдине, що його не раз засмучувало, що колись настане момент, коли їм з Євгенією доведеться розповісти дитині правду про її загиблих батьків – Віталія та Олену. А зараз він почувався найщасливішим татом у всьому світі. Колись, у роки своєї молодості, він не мав достатньо вільного часу, щоб приділяти його своїм синам, з ними вдома весь час була їхня мама, Ліля, а він усе крутився, як вуж на сковорідці, щоб забезпечити їх і заробити на шматок хліба. Тепер були інші часи та інші можливості. Він із задоволенням надолужував прогаяне в молодості. Їздив з Євгенією та дочкою відпочивати в Туреччину, Єгипет і почувався білою людиною.

...На цій ювілейній імпрезі була і Люба Батіг зі своїм другим чоловіком, Максимом, який на поважні святкування одягав свій генеральський однострій і виглядав дуже парадно. Люба також біля нього була щасливою. Він, як і обіцяв, поставив її дітей на ноги, вивчив і опікувався ними й далі. Максим не дозволяв Любі заробляти гроші, бігаючи по сусідах, робити їм уколи чи ставити крапельниці, як колись давно. Тепер вона була поважною жінкою біля гонорового чоловіка, який її забезпечував. Не один раз із сестрами та подругами вона згадувала свої важкі біди і втрати, які, дякувати Богу, відійшли в минуле. Тепер добра доля подарувавля їй усе, що може людина бажати для щасливого життя. І їй хотілося якнайдовше бути молодого і привабливою.

За столом чулися жарти і сміх, усі присутні перебивали одне одного, мов діти. Генерал узяв слово. Усі враз затихли. Його форма справляла відповідне враження навіть на чоловіків:

– Друзі, я дякую своїй долі, що зустрівся на життєвому шляху з моєю дружиною Любочкою! Хай це було вже і на схилі літ, але ніколи нічого не пізно починати. Тепер

я це можу впевнено сказати кожному! Мені не соромно сказати їй при всіх: «Я тебе міцно кохаю і дякую, що ти в мене є». А ще, крім того, я щасливий, що в неї є ви – її друзі. Бо їх у людини стільки, скільки вона може віддати їм душевного тепла, і по друзях завжди можна визначити, наскільки добра і порядна людина біля вас. Бажаю всім нам здоров'я, добра і, звичайно ж, кохання.

...Навіть чоловіки з роками стали більше говорити про почуття до своїх близьких. Бо за довгі роки життя добре зрозуміли, що тільки найближчі люди завжди щиро переймаються їхніми проблемами і бідами, тільки в сім'ї можна знайти притулок, справжній захист і підтримку у важкі хвилини життя, яких чомусь завжди більше, ніж легких. Чи, може, вони просто більше пам'ятаються, якщо порівнювати з іншими життєвими ситуаціями. Для жінок не дивно говорити про кохання до запаморочення, бо ще спокон віків любов – їхня вічна тема. От і сьогодні вони вкотре для себе і підтвердили, що кохання – вічне, змінюються лише партнери. Так сталося, що в їхньому товаристві майже в кожного помінялися партнери, з їхньої власної волі чи ні, тепер це вже не мало значення. І лише тепер, на схилі літ, вони зрозуміли, що справжнє кохання – не те, що витримує довгі роки розлуки, а те, що витримує довгі роки близькості.

Протягом свого життя вони весь час шукали любов, знаходили, губили і знову прямували до нового кохання. Воно також взаємно йшло їм назустріч, тікаючи від буденності і рутини. І далі товариство гуділо у споминах, дискусіях та розмовах...

Присутня була і Рома Заяць, вона так і залишилась пампушкою, як у давні часи. На забаві сиділа поруч зі своїм колишнім чоловіком, Юрком Іванчишиним. З однокласників ніхто його не засуджував, бо він гонорово залишив Ромі все, що вони нажили, і пішов до нової дружини з однією валізою. Рома вже не мала на нього образи, бо досі любила його, як і в давні часи. Вона нікого собі не знайшла. Так і жила тихим життям пенсіонер-

ки, мріючи про наступні зустрічі з колишнім чоловіком. В її розумінні любов була справжнім даром однієї людини іншій. Єдина дорога річ, яку Рома весь час дарувала Юрію, однак, незважаючи на це, цей дар переповнював її серце і завжди залишався в неї. Рома залюбки спілкувалася з Юрком, ніби між ними не було тих семи років, які вони жили окремо. З новою дружиною він мав двох дітей. Старший хлопчик уже пішов у школу, дівчинка ходила в садочок, і Юрко з радістю її відводив і забирав. Рома вряди-годи ходила з Юрком на каву. Це було в день її народження та в ті дні, коли вони разом їхали до його мами, а її свекрухи, на цвинтар. Тетяна не відвідувала це сумне і спокійне місце притулку небожителів, бо свекруха для неї була майже чужою людиною.

Коли в Роми були ці приємні, та, на превеликий жаль, такі короткі хвилини зустрічі з її коханням, вони з Юрком із задоволенням випивали по скляночці горілки за своє здоров'я, а потім за мамину світлу пам'ять, згадували різні смішні випадки з їхнього спільного життя. Тепер, на відстані років, вони вже не були такими прикритими.

– Юрку, знаєш, я зараз зовсім мало сплю, і мені не раз приходиться на думку, як твоя мама колись мене картала, щоб я раніше вставала. Коли вона за моєю спиною мене повчала і торочила своє вічне: «Хто рано встає...» «Тому цілий день хочеться спати», – відповідала я їй і сміялась, а мама молилась на мене і на всі мої недоліки. Або за те, що в мене все підгорало на плиті. Не знаю чому, але декілька страв у мене обов'язково варилися натвердо. Я завжди забувала виключити компот, і він у мене варився до стану джему. Або картопля, як на диво, варилася швидше, як я про неї забувала, і вона нагадувала про себе, коли по цілій хаті ставало повно диму...

– Не напрошуйся на компліменти, але ти завжди гарно і смачно готувала. Ромцю, ти мені прости, що в нас так усе склалось, але знай, я тобі вдячний за всі приємні хвилини, які ми були разом, і за те, що ти доглянула мою маму до кінця її днів, і за те, що не тримаєш на мене ка-

мінь за пазухою. У мене зараз трохи інакше життя, бо є діти, а це дуже важливо, але є й багато непорозумінь із Тетяною, бо такі завелика вікова різниця між нами. Я тобі не жаліюсь, а розповідаю як найближчому другові. Знаєш, якби ми з тобою розлучились із сварками, то усе хороше, що було між нами, десь би пропало, але в нас все відбулося трохи інакше. Ми з тобою брали шлюб, і я розумію всю важливість цього акту. Напевно, як повмираємо, то на тому світі я все-таки буду з тобою, а не з Тетяною.

– Юрку, для мене краще, щоб ти на цьому світі був зі мною, а не та тому, – сумно сміючись відповіла Рома.

...Таких розмов у них та їхніх друзів було багато. От і зараз на забаві бесіда знов була про те ж саме.

– От дивіться, ми всі прожили велике життя, а чи розуміли ми своїх чоловіків? – почала мудрувати Орися, дивлячись в очі своєму Мартинові. – Жінки і чоловіки – як чорне і біле, як два полюси. Чоловіки дуже відрізняються від нас і подібні на великих дітей. Можливо, як би ми були більш м'якими і розмовляли з їхніми душами і заглядали їм постійно в очі, вони б нас вважали святими і ніколи нас не кидали б. А ми постійно розмовляємо з їхнім розумом, а в розуму немає серця. А може, у них немає ні одного, ні другого? А взагалі у подружжі люди часто нагадують повітряні кульки, тільки з них один обов'язково намагається летіти догори, а інший обов'язково тягне вниз. А часом хтось узагалі, як камінь або тягар, прив'язаний до ніг...

Мабуть, Мартин так і не став головним об'єктом в її житті, незважаючи на те, що тепер вони знову жили під одним дахом. Орися просто його не любила, і на це не було ради.

– Щось ти, Орисю, заїхала в чужий степ! От дуже зле, що люди тільки багато говорять про свої почуття, але насправді в реальному житті не доводять це одне одному, навіть по дрібницях. Кожен пильнує лише свої інтереси, заради іншого не перетрудиться. Усе ділить роботу на чоловічу та жіночу і тим вбиває охоту щось для нього зро-

бити. Узагалі люди часто й не чують одне одного, через те не можуть прийти до спільного знаменника. А в багатьох випадках настільки неухважні до своїх близьких, що навіть не знають, якого кольору очі в тої людини, з якою вони роками сплять.

– Ну, Ірино, це ти вже загнула! Серед нас таких неухважних та безсердечних немає!

– Зате є інакші! Я не говорю про когось конкретно, а в загальному. Більшість людей самотні і беззахисні, навіть проживаючи в сім'ї. Вони живуть у подружжі зовсім випадково, бо із самого початку зробили неправильний вибір, а потім усі роки переконують себе і своїх близьких, що мають бути разом, довго мучать одне одного, не відпускають і хапаються мертвою хваткою. Можна сказати, що вони просто заважають одне одному повноцінно жити. І все тому, що розуміють випадковість і умовність своїх стосунків.

Ірина замовкла і подивилася на Орису, яка зрозуміла, що це було сказано для неї і про неї.

Щоб звести розмову у веселішу і жвавішу площину, Люба вставила своє:

– Так у житті є. Одні скніють у сірих буднях, а інші живуть у вимірі постійного руху і неспокою в пошуках любові, а вона, як наркотик, який не заборонений, хоча свою дозу дістати кожному важко. І дуже шкода, що ми часто любимо когось «за щось», бо треба любити «не зважаючи ні на що»... Щасливі ті люди, які відчували полон кохання повною мірою! А чи є такі серед нас?..

Швидко збіг час, і закінчився ювілейний вечір. Як жаль... Ще один рік відішов у минуле, але вони будуть чекати наступної зустрічі. Хоча сьогодні саме той час, щоб подумати про минуле. Що зроблено не так? Що можна зробити краще в майбутньому і встигнути щось змінити в теперішньому?

А якби їм усе довелося розпочати заново...

ЗМІСТ

ЧАСТИНА 1	
<i>Павутина подій</i>	3
ЧАСТИНА 2	
<i>Дивний пасьрне</i>	12
ЧАСТИНА 3	
<i>Ой, леле ж мені, леле!</i>	24
ЧАСТИНА 4	
<i>Бачили очі, що купували...</i>	30
ЧАСТИНА 5	
<i>Манка айсберга</i>	46
ЧАСТИНА 6	
<i>Чому так гірко плакала вона?</i>	68
ЧАСТИНА 7	
<i>Блуд манівцями</i>	89
ЧАСТИНА 8	
<i>Доросла лялька</i>	103
ЧАСТИНА 9	
<i>Сніються, плачуть солов'ї...</i>	125
ЧАСТИНА 10	
<i>Невмивана! Нецесана! Погона з лиця</i>	141
ЧАСТИНА 11	
<i>Вітер дивних перемін</i>	156
ЧАСТИНА 12	
<i>Запишана дружина, здивована теща</i>	175
ЧАСТИНА 13	
<i>Розмотування заплутаного клубка</i>	187
ЧАСТИНА 14	
<i>Якби молодість знала, якби старість могла</i>	203

ШУКАЙТЕ У КНИГАРНЯХ

Людмила Когут МУДРІ ЖІНКИ

Людські долі, життєві перипетії, заплутані колізії майстерно втілила письменниця у своїх оповіданнях. Кожен окремий твір – особливий, але їх об'єднує щирість вияву почуттів, розуміння жіночої психології і найголовніше – віра в себе, у добро, у життя.

Людмила Когут КРАЇНА РОЗБИТИХ СЕРДЕЦЬ

“Країна розбитих сердець” – книжка Людмили Когут – містить повісті та оповідання, стрижневою темою яких є жіноча доля, почасти складна, але незмінно незвичайна, інколи дивовижна та захоплююча.

Людмила Когут САГА ПРО...

Кожна людина, як дерево, має коріння. Це коріння – її родина.

Роман «Сага про...» – своєрідна мандрівка словом крізь глибини родинної таємниці.

Вічна тема – життя і смерть, кохання і зрада, пошук істин і переживання.

ВРАЖЕННЯ ЧИТАЧА

ПАНІ Людмилу, прочитала ваші книжки. Це справді хороша література. Дякую!

З повагою Олександра Коваль (ФОРУМ ВИДАВЦІВ, м. Львів).

Дороженька п. Людо! Пишу Вам про свої враження від такої жіночих-прежіночих історії. Дуже жива і жвава мова супроводжує сюжети. І колізії інколи примушують сміятися... (чоловік з коханкою за готельною стіною). Впізнається не тільки реальність ситуації, а й місцева ментальність героїв ("Мольфарка" – особливо) І ще я зрозуміла, що Ви людина дуже-дуже позитивна. Практично відсутні у творах реальні конфліктні діалоги.. І в цьому є своя родзинка. Вистачає негативу і в реаліях. Якби Ваші повісті "розбити" на діалоги, був би добрий сценарій для фільму... А хто зна... може, й таке ще буде. Дякую Вам за наше – за жіноче! Творчих успіхів і надалі.

З повагою Мирося. МИРОСЛАВА СИДОР, акторка, м. Львів.

Тепер про ваші книги. Їх перечитало багато моїх знайомих, моя невістка (яка взагалі мало що читає) минулого тижня взяла їх у мене по другому колу. Каже, що ваші книги налаштовують її на оптимістичний лад, що в житті все зле так довго не буде. Моє покоління, коли я запитую думку в чергового читача про ваші книги, каже, що їм дуже подобається, бо це наше життя. Життя, яке ми прожили, що це як наркотик, но-стальгія за минулим.

ГАННА МЕДВІДЬ, письменниця, м. Івано-Франківськ.

Дорога пані Людмилу! Дякую за надіслану книгу. Дуже цікава, на даний момент у захваті від того, що читаю. Ви вдало відчуваєте жіночу душу на момент сьогодення. Я Вам дякую. Творчих Вам успіхів.

З повагою Любов Боднарчук, керівник Паризького відділення Малої академії літератури і журналістики та Української школи мистецтв при інформаційно-культурному центрі Посольства України у Франції.

Літературно-художнє видання

Людмила Когут

Я
КБИ
ВСЕ ПОЧАТИ ?
ЗАНОВО !
Роман

Редактор *Марія Ріней*

Художнє оформлення *Христина Троцишин*

Комп'ютерне верстання *Анна Ладик, Роксолана Трищ*

Коректор *Оксана Яремчук*

ТзОВ «Видавнича фірма «Афіша»,
79005, м. Львів, просп. Т. Г. Шевченка, 16.
Тел./факс: (032) 297-14-27, 297-05-37.
e-mail: afisha@utel.net.ua
www.afisha.lviv.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
серія АА № 059177 від 14.08.2008 р.

Підписано до друку 16.05.2011. Формат 84×108 1/32.
Папір офсетний. Гарнітура «Georgia». Друк офсетний.

Умовн. друк. арк. 11,34

Зам. № 16/05-11.

У кожного в душі
Є невелике місто,
Що не підвладне полчищам сторіч.
Там Істини живуть.
Там є провулок Істин
І вулиця Всіляких Протиріч,
Там в лабіринтах тихого містечка
Живе бабуся Пам'ять, і вона
Своє вікно засвічує надвечір,
Щоб нашу душу висвітлить до дна.
Печаль і Сміх заходять часто в гості,
Збирає Смуток роси і дощі,
А в голубій надхмарній високості
Живе Натхнення - жайворон душі,
Прспекти Мрій там сонячні і чисті,
Там білий сніг для вулиць - не для скронь.
А на центральній площі - площі Честі -
Горить священний клятвений вогонь.

ISBN 978-966-325-154-7

9 789663 251547 >